

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

KULELİ VAK'ASI

CEM DÜZEN

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. SÜHEYLÂ YENİDÜNYA

EDİRNE 2015

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

CEM DÜZEN tarafından hazırlanan KULELİ VAK'ASI Konulu YÜKSEK LİSANS Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca **05.01.2015 Pazartesi** günü saat **13:30'** da yapılmış olup, tezin *.....*Kabul edilmesine*.....
OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Süheyla YENİDÜNYA (Danışman)	<i>Kabul edilmesine</i>	
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ	<i>Kabul edilmesine</i>	
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN	<i>Kabul edilmesine</i>	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10061624
Yazar Adı / Soyadı	CEM DÜZEN
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 26537483468
Telefon	5435531587
E-Posta	cemduzen@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	KULELİ VAK'ASI
Tezin Tercümesi	KULELI AFFAIR
Konu	Tarih = History
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	Tarih Bölümü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Tarih Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	95
Tez Danışmanları	YRD. DOÇ. DR. SÜHEYLA YENİDÜNYA 28603393824
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 10.01.2018 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

10.01.2015

İmza:

Tezin Adı: Kuleli Vak'ası

Hazırlayan: Cem DÜZEN

ÖZET

19. yüzyıl Osmanlı Devleti adına bir dönüm noktası olmuştur. Devleti idare edenler tarafından ülke içinde yaşayan azınlıkları memnun etmek ve merkezi otoriteyi kuvvetlendirmek için bir takım yenilikler yapılmıştır. 1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı yapılan yeniliklerin en önemlileridir. Yapılan bu yenilikler muhalif hareketler de doğurmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Tanzimat dönemine karşı ilk büyük tepki "Kuleli Vak'ası" olmuştur. Çalışmamızda 19. yüzyıl Osmanlı tarihine iz bırakmış bir muhalefet hareketi olan Kuleli Vak'ası ele alınmıştır.

Name of Thesis: Kuleli Affair

Prepared by: Cem DÜZEN

ABSTRACT

19th century was a milestone for the Ottoman Empire. A number of innovations were made by the apparatus of the government in order to please the minorities living in the country and to strengthen the central authority. 1826 the cancellation of the Guild of Janissaries, 1839 rescript of Gülhane and 1856 Edict of Reform were the most important changes made. These innovations brought about some opposing movements as well. In the second half of the 19th century there emerged the first dramatic reaction -the Kuleli Affair- against the Tanzimat Reform Era. In our study, the Kuleli Affair which was an opposing movement that left a trace on the 19th century Ottoman history is discussed.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti' nin XIX. yüzyıl tarihi köklü reform hareketlerine sahne olmuştur. Devleti tüm kurum ve kuruluşlarıyla yeniden tesis etme amacı güdülmüştür. Aynı zamanda Osmanlı idarecileri tarafından gayr-i Müslimlere bir takım haklar verilerek bir nevi toplumsal huzur sağlanılmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti yönetimde ve toplumda modernleşme sürecine girmiştir. Bu yenileşme çabaları içinde toplumun belli bir kısmı ise memnun kalmamış, muhalif hareketlere girişmiştir.

Söz konusu muhalif hareketlerden birisi de 1859 yılında meydana gelmiş ve tarihe Kuleli Vak'ası adı ile geçmiş olan hadisedir. Kuleli muhalif hareketi XIX. yüzyıl Osmanlı tarihinde ve muhalefet hareketlerinde iz bırakmıştır. Öyle ki kendisinden sonra meydana gelecek olan muhalefet hareketleri, doğrudan veya dolaylı olarak Kuleli muhalefetine meşruiyet arayacaktır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Kuleli Vak'ası' nın, Osmanlı hükümetince halka nasıl yansıttığından bahsedilmiş ve Kuleli muhalif hareketinin dönemlere göre değişen bakış açıları üzerinde durulup incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, özellikle Kuleli muhalif hareketi mensuplarının istintaklarına başvurularak, muhalif cemiyetin amaçlarını, suikast planlarını, yapılanması ve bağlantıları hakkında inceleme yapılmıştır.

Son bölümde ise Kuleli Vak'ası' nın karakteristik özelliği ve etkisi üzerinde durulmuştur. Vak'a' nın siyasi karakterini yine Kuleli muhaliflerinin istintakları çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık.

Çalışmamız esnasında Başbakanlık Osmanlı Arşivinden edinilen vesikalar üzerinde durulmuştur. Bunun yanında hem dönemi yaşamış kişilerin hem de Vak' a hakkında daha sonradan görüş belirtmiş kişilerin eserleri kullanılmıştır.

Son olarak çalışmam esnasında desteği, ilgisi ve tavsiyeleri ile çalışmamızda büyük emeği bulunan tez hocam Yrd. Doç. Dr Süheyla YENİDÜNYA' ya, çalışmam esnasında şahsıma yardımda bulunan Yrd. Doç. Dr Burak ONARAN' a, çalışmamıza yardımda bulunan Emre ELMAS' a, çalışmamın her aşamasında desteğini ve yardımını esirgemeyen Neslihan DEMİREZER' e, desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

VAK'ANIN YANSITILMASI VE DÖNEMLERE GÖRE TAHLİLİ

A. "Kuleli Vak'ası" İsmi ve Vak'anın Kamuoyuna Yansıtılması.....	5
B. Farklı Perspektifler İle Değerlendirilen Vak'a: Kuleli.....	16
C. İstintaklar.....	25

II.BÖLÜM

KULELİ VAK'ASI

A. Muhalefet' in Doğuşu.....	28
1. Şeyh Ahmet' in Muhalefeti.....	28
2. Lider Kadronun Birbirlerini Bulması.....	30
B.Cemiyet' in İsmi ve Üye Toplama.....	35
1. Cemiyet' in İsmi.....	35
2. Cemiyet' e Üyelerin Katılmaları ve Toplantılar.....	36
C. Suikast Planları Cemiyet' in Ortaya Çıkarılışı ve Cezalar.....	41
1. Suikast Planları ve Cemiyet' in İfşa Oluşu.....	41

2. Cezalar.....	48
D. Kuleli ile Abdülaziz ve Paşaların Bağlantıları Var mıydı?.....	50

III. BÖLÜM

KULELİ' NİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİĞİ VE ETKİSİ

A. Kuleli Vak'asının Siyasi Karakteri.....	53
1. Arif Bey' in Risaleleri.....	60
B. Kuleli Vak'asının Yarattığı Etki.....	63
SONUÇ.....	65
KAYNAKÇA.....	68
EKLER.....	72

KISALTMALAR

a.g.e : Adı Geçen Eser

a.g.m : Adı Geçen Makale

bkz : Bakınız

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C : Cevap

C : Cilt

İ. DH : İrade-Dahiliye Tasnifi

S : Sayı

S : Soru

s : Sayfa

vs : Vesaire

GİRİŞ

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda çok büyük değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Bu değişimler devletin otoritesini merkezileştirmek ve devletin bütünlüğünü sağlamak adına peşi sıra gerçekleşmiştir. Merkezi otoriteyi kuvvetlendirme adına yapılan en büyük yenilik ise 1826 Yeniçeri Ocağı' nın ortadan kaldırılması olmuştur. Bunu takiben 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile bu süreç hızlı bir gelişme göstermiştir. Özellikle 1839 yılından sonraki yenilikler dönemi Tanzimat Dönemi gibi özel bir isimlendirme ile anılmaya başlanmıştır. Tanzimat Fermanı, ilan edildiği 1839 tarihinden sonra gelen döneme adını vermiştir. Tanzimat kelimesinin kökeni ise Arapça' ya dayanmakta olup 'Türkçe' de düzenlemeler manasına gelir ve Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu' nda Batı'dan esinlenen çok sayıda siyasî ve sosyal reformların gerçekleştirildiği bir dönemi belirtmek için kullanılır.¹ Esasen Tanzimat sadece batılılaşma hareketi değil aynı zamanda Osmanlı Devleti' nin son devrini, özellikle XIX. yüzyıl tarihini betimleyen ana olaydır.²

Tanzimat dönemi çatışmanın ve yüksek yoğunluklu bocalamaların yaşandığı önemli bir zaman dilimidir.³ Yine bu dönemde şekillenen dünya siyaseti neticesinde ümmetten millete, cemaatten ferde geçişin en önemli süreci, Tanzimat döneminde yaşanmıştır. Yapılanlar ve yapılmayanlar tartışma konusu olsa da Tanzimat önemli bir değişim ve dönüşüm projesiydi.⁴

Devletin değişim sürecine girdiği bu devirde, iktidarda Sultan II. Mahmut' un yenilikçi mirasını almış olan Abdülmecid bulunmaktaydı. Abdülmecid henüz on yedi yaşındayken tahta geçti. Abdülmecid' in iktidara geldiği zamanda devlet çok ciddi

¹ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul 2006, s. 9

² Halil İnalçık, "Tanzimat Nedir?", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ankara 2006, s.14

³ Şerif Demir, "Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 29, 2011, s. 333

⁴ Şerif Demir, "a.g.m.", s. 333

sorunlarla boğuşmaktaydı. Mısır meselesi ayyuka çıkmış ve Osmanlı ordusu Nizip' te mağlup olmuştu. Osmanlı Devleti bu mağlubiyet neticesinde tam bir buhrana sürüklenmişti.⁵ Tahta geçen genç padişahın tecrübesizliğinden fırsat bulan Kavalalı Mehmet Ali Paşa barışa da yanaşmamaktaydı. Diğer taraftan başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Rusya, Avusturya ve Prusya, Osmanlı Devleti' ne ortak bir nota ile Mısır meselesinin kendilerine danışılmadan çözümlenmemesini istediler. Bu notanın kabulü ile Osmanlı Devleti' nde yeni bir devir başlamış oldu. Nitekim bu olayla birlikte Osmanlı Devleti, bir nevi Avrupa' nın vesayeti altına girmiş oldu.⁶

1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı' nın akabinde 1840 yılında Londra' da Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa anlaşmaya vardılar. Gerek Mısır meselesinde devletin aciz düşmesi ve gerekse Tanzimat Fermanı ülke içinde tepkiler doğurdu. III. Selim ve II. Mahmut dönemi yeniliklerini yerenler, Tanzimat' a karşı da iyi bakmamışlardı.⁷

Sultan Abdülmecid, Mısır meselesinden sonra sırasıyla Lübnan' da meydana gelen Dürzi ayaklanması ve Macar mültecileri sorunlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Osmanlı Devleti' nin, Avusturya ve Rusya' nın savaş tehditlerine rağmen Macar sığınmacıları teslim etmemesi, Avrupa kamuoyunda sempati uyandırdı. Avrupalı devletlerin de araya girmesi ile Macar mültecileri sorunu bir şekilde sonuca bağlandı. Bu meselenin barışçıl şekilde sonuca bağlanmasından memnun olamayan tek ülke Rusya idi. Nitekim daha sonraki yıllarda da Osmanlı Devleti üzerinde yoğun baskı oluşturmaya devam etti.

Rusya savaş bahanesi aramak adına kutsal yerler meselesi ile ilgili Osmanlı Devleti' ne nota verdi. Ruslar, notanın kabul edilmemesinin ardından süratle Eflâk ve Boğdan' ı işgal ettiler. Bu işgalin neticesinde Osmanlı Devleti, Rusya' ya savaş ilan etti ve tarihe Kırım Harbi diye düşecek olan savaş başlamış oldu. Bu savaşta İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti' nin yanında saf tutmuştu. Ancak bu ittifak karşılıksız değildi. Osmanlı Devleti' nden ülke içinde yaşayan gayr-i Müslim azınlıklar namına

⁵ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841*, Ankara 1988, s. 16

⁶ Cevdet Küçük, "Abdülmecid", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul 1988, s. 259

⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.5, Ankara 2011, s.185

bir takım iyileştirmeler talep edildi. Talep edilen bu iyileştirmeler 1856 Islahat Fermanı olarak vücut buldu.

Kırım Harbi, Osmanlı Devleti' ni malî yönden hayli yıprattı. Öyle ki malî yıpranmanın etkileri ülke içinde yaşayan her meslek grubuna yansımaktaydı. Savaş süresince çekilen malî sıkıntının üzerine gayr-i Müslimlere Osmanlı tarihinde görülmemiş haklar verilmesi, ülkedeki bazı zümrelerin yoğun tepkisine neden oldu.

Devletin içine düştüğü gerek malî problemler ve gerekse Islahat Fermanı' nın genel olarak gayr-i Müslim tebaaya getirdiği haklar, özellikle Sultan Abdülmecid' e karşı bir muhalefet oluşturdu. Padişaha ve hükümete karşı var olan muhalefet, 1856 Islahat Fermanı ile su yüzüne çıktı. İmparatorluğun başkentinde oluşan bu muhalefet fikri yavaş yavaş fiile dökülmeye başladı. Ülkenin içinde bulunduğu durumdan memnun olmayan muhtelif zümrelerden bazı kişiler aynı amaç doğrultusunda birleştiler. 1856 yılında fikrî çerçevesi çizilen bu muhalefet 1859 yılında vücuda geldi ve aynı yıl hükümet kurumlarınca ortaya çıkarıldı. Tanzimat dönemine ilk büyük tepki olarak meydana gelen bu olay tarihe; Kuleli Vak'ası adı ile geçti.

Tanzimat döneminin her devri yoğun bir çalışma sahasına dönüşmüşken, bu devir içinde bir kırılma noktası teşkil eden Kuleli Vak'ası ise her daim mahremiyetini korumuştur. Olay hakkında sürekli olarak içerik karmaşası vardı. Konu ile ilgili ilk araştırma 1937 yılında Uluğ İğdemir tarafından yapıldı. Dönemine göre Kuleli' yi tahlil mahiyeti taşıyan bu araştırma, İğdemir' in elindeki vesikalar doğrultusunda yapılmıştı. İğdemir, muhalif hareket irticai bir mahiyette değerlendirmiş fakat hadisenin içeriği ile ilgili malumat vermemişti. İğdemir' den sonra bu konuya kapsamlı bir şekilde eğilen ilk kişi ise Burak Onaran olmuştur. Onaran, Kuleli muhaliflerinin istintaklarını kullanarak, İğdemir' in salt irtica söylemine karşı olaya farklı bir bakış açısı ve soluk getirmiştir. Biz de çalışmamızda dönemin hükümet beyannamelerini inceleyip, Kuleli Vak'ası hakkında belirtilen görüşleri dönemlere göre analiz etmeye çalıştık. Ve en önemlisi istintakları kullanarak hadiseyi, muhalif cemiyetin üyelerinin ağzından tahlil etmeye özen gösterdik.

Tanzimat dönemi ve Kuleli Vak'ası birbirinden ayrılmaz bir etki tepki meselesi olmuştur. Bundan dolayı Kuleli' yi anlayabilmek için öncelikle Tanzimat dönemine vakıf olmak gerekmektedir. Daha sonra ise dönemlere göre hadise hakkında yazılanları iyi bir şekilde incelemek ve Kuleli muhalifleri hakkındaki vesikaları iyi değerlendirmek gerekmektedir.

I. BÖLÜM

VAK'A' NIN YANSILTIMASI VE DÖNEMLERE GÖRE TAHLİLİ

A. "Kuleli Vakası" İsmi ve Vakanın Kamuoyuna Yansıtılması

1859 yılının Eylül ayı ortalarında İstanbul' da olağan dışı bir hareketlilik kendini gösterdi. Mirliva Hasan Paşa' nın,⁸ dönemin Mehmet Emin Ali Paşa hükümetine, padişah aleyhinde bir muhalefet örgütünün vücuda geldiği ihbarını yapması sonucu, Bayezid Medresesi müderrislerinden Şeyh Ahmet ve çeşitli askerî rütbeden subaylar, esnaf, medrese öğrencisi ve ulemeden hocalar, Kılıç Ali Paşa Camii' nde bir toplantı esnasında tutuklanarak Kuleli kışlasında hapsedildiler. Meydana gelen bu hadise tarihe Kuleli Vak'ası olarak geçmiştir.

Hadise hakkında bugüne kadar çeşitli yazılar yazılmış ve olaya farklı anlamlar yüklenmiştir. Fakat istisnai bir husus vardır ki; o da olayın ismi ile alakalıdır. Kuleli Vak'ası ismi, herkes tarafından kabul görmüş ve o isimle anılmıştır.

Kuleli Vak'ası denildiği vakit akıllara Kuleli kışlasında meydana gelen bir hadise tezahür edebilir. Fakat orada bir olay meydana gelmiş değildir. Muhalif cemiyetin icraata geçmeden yakalanarak, Kuleli kışlasına götürülüp, orada muhakeme edildiklerinden dolayı bu isim ile anıldığı bilinmektedir.⁹ Kuleli Vak'ası diye bildiğimiz olayın adı için klasik görüş budur. Fakat bu hadiseden önce Osmanlı tarihindeki muhalif hareketlere ve 1859 Kuleli hareketinden sonra olan muhalif hareketlere baktığımız zaman, muhalefet hareketinin en azından ismi bir ipucu mahiyetinde olmuştur. Kuleli Vak'ası denildiği zaman meydana gelen olayın içeriğini ve görüşünü anlamaktan mahrum kalmaktayız. Meydana gelen bu hadiseye Mehmet Emin Ali Paşa direk olarak müdahil olmuştur. "Kuleli" ismi ile anılmasında dönemin

⁸ Hasan Paşa (Tatar) Topçu beylerinden olup mirliva ve Karadeniz boğazı muhafızı oldu. Safer 1276' da Çerkes Hüseyin Paşa' nın hainliğini haber vermesinden dolayı ferik olduysa da az müddette kendisi de gözden düştü. Emekli olarak 1298' de vefat eyledi. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C 2, İstanbul 1996, s. 645

⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzanlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C, 4, İstanbul 1974, s. 188

sadrazamı Mehmet Emin Ali Paşa' nın bir etkisi var mı maalesef bilemiyoruz. Fakat kendisinin Abdülmecid' e karşı uysal ve itaatkâr bir tavır takındığını bilmekteyiz.¹⁰ Bu sebeple Kuleli ismi ile ilgili çeşitli teoriler üretebiliriz.

Kuleli Vak'ası meydana geldiği zaman, bu olayda aslında Abdülaziz' in yüksek mevkilerdeki taraftarlarının için içinde olduğu söylenmiştir.¹¹ Osmanlı Devleti' nde hanedan içi çekişmeleri incelediğimiz zaman Abdülaziz' in dönemin padişahına karşı var olan muhalif hareketleri kullanma ihtimali de belirmektedir. Örneklerini daha önce ve daha sonra da gördüğümüz bu durum, olaya karışan şahısların istintakları dikkatle incelendiğinde kuvvet kazanmaktadır. Ancak daha sonra da değineceğimiz şekilde, istintaklardaki bilgilerin ne derece sağlıklı olduğu göz önüne alınırsa bu ihtimale ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Fakat Kuleli Vak'ası' nın ardından muhaliflerin sadrazam olmasını istedikleri Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa' nın sadarete getirilmesi, olaya karışan şahısların ölüm cezalarının müebbet ve sürgünle değiştirilmesi, Abdülaziz' in tahta geçmesi ile birlikte cezaların affedilmesi ve Hüseyin Daim Paşa' ya iade-i itibar edilip mevkî olarak yükseltilmesi kanaatimizi güçlendiren amillerdir. Kuleli tutukluları ile hanedan içi bir şehzadenin bağlantılı olma ihtimali, yöneticilerin olaya isim bazlı müdahalesiyle saklanmış olabilir.

Hadisenin ismi ile alakalı olarak geliştirebileceğimiz diğer bir teori de Mehmet Ali Paşa merkezlidir. 1856 Islahat Fermanı ve Paris Barış anlaşması Mehmet Ali Paşa' nın eseri idi. Fakat imzalanan bu anlaşma ve fermanın dolayısıyla Mustafa Reşid Paşa' nın eleştirilerin maruz kalmaktaydı. Nitekim kuvvetli bir siyasi rakip olan Mustafa Reşid Paşa, halk arasında nüfuzu yüksek ve itibar gören bir şahsiyetti. Bundan dolayı muhalefeti tesir yaratıyordu.¹² Ferman için eleştirel düşüncelerini bir tezkire ile Mabeyn'e de sunmuştu.¹³ Fermanı açıktan ve tereddütsüz şekilde eleştirerek bir tavizler vesikası olarak yermekteydi.¹⁴ Böyle nüfuzlu bir tenkite maruz kalan ve Mustafa Reşid Paşa' dan sonrada kalacak olan Mehmet Emin Ali Paşa, hadisesi cereyan ettiği anda muhaliflerinin eline ilk aşamada bir koz vermemek adına, isim merkezli bir manevrada bulunmuş olma ihtimali de vardır. Dönem içinde

¹⁰ Roderic.H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğunda Reform, 1856-1876*, İstanbul 2005, s. 88

¹¹ Florian Riedler, *Osmanlı İmparatorluğu' unda Muhalefet ve Meşruiyet*, İstanbul 2012, s. 32

¹² Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C, 6, Ankara 2011, s. 8

¹³ Cevdet Paşa, *Tezâkir*, 1-12, Ankara 1991, s. 75

¹⁴ Roderic H. Davison, *a.g.e.*, s. 59

yaşanan siyasi rekabetler Mehmet Emin Ali Paşa' yı makamını koruma adına bu şekil tedbir almaya itmiş olabilir. Bahsettiğimiz üzere gerek Kuleli' den önce olan ve gerekse Kuleli' den sonra olacak muhalefet hareketlerinde hadisenin ismi cemiyetin veyahut isyanın içeriği hakkında bizlere ipucu vermektedir. Fakat Kuleli Vakası dediğimiz vakit karşımıza nötr bir kavram çıkmakta ve ilk etapta içerik bakımından bizlere bir fikir vermemektedir. Ürettiğimiz iki teoriden birisi Kuleli-hanedan ilişkisi merkezli, diğeri ise Mehmet Emin Ali Paşa merkezlidir. Hadisenin ismi ile alakalı olarak belki de birçok teori üretilebilir. Fakat şundan eminiz ki tarihi bir olayın isimlendirilmesi tesadüf olamaz. Vakanın ismi ile ilgili güçlü ihtimaller üzerinde durup, dönemin siyasî atmosferini iyi okumalıyız.

Kuleli Vakası meydana geldiğinde, hükümetin siyasî gizlilik kuralı çerçevesinde halka hadisenin boyutu ile alakalı malumat verilmedi.¹⁵ Bu nedenle İstanbul halkı, olayın gerek kendisi ve gerek içeriği ile ilgili tam anlamıyla bilgi sahibi değildi.

Vak'a hakkındaki ilk haberler, "Times" ve "Journal de Constantinople" gazetelerinde çıktı. Fakat gazetelerin verdiği bilgiler abartılı olmakla birlikte, hadiseyi tam olarak aydınlatıcı mahiyette de değildi. Olaya karışan kişi sayısı iki yüz olarak belirtilmekte ve cemiyet mensuplarının yönetim ile problemlili olduğu söylenmekteydi.¹⁶

Hadisenin ilk olarak gizli kalması, Osmanlı yönetiminin bu vak'a'ya karşı takınacağı tavrı netleştirmede yardımcı olmuştur. Islahat Fermanı' nın halkın bir kesimi üzerinde yarattığı memnuniyetsiz hava ve dönem olarak gergin bir siyasî atmosfer mevcuttu. Nitekim fermanın verdiği rahatsızlığa örnek olarak Fuad Paşa' ya " *Bu fermanın hükmünce bundan sonra reayadan dahi vükela almak lazım gelecek*" diye söylenmesi üzerine Fuad Paşa " *Reayadan vükela ve vüzera olmak şöyle dursun Meclis-i Vâlâ azası bile olamayacaklarına Ferman' ın bir yerinde delil vardır*" diyerek karşılık vermiştir.¹⁷ Ancak daha sonra gayr-i Müslim' e paşa rütbesi verildiği bile görülmüştür. Islahat Fermanı ile gayr-i Müslimlere verilen siyasî haklar

¹⁵ Florian Reidler, *a.g.e.*, s. 33

¹⁶ Times, 19.09. 1859, Journal de Constantinople, 21.09.1859

¹⁷ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 71

sonucunda, bazı Müslümanlar kendilerine verilmiş olan kutsal hakların kaybedildiğine inanarak "*Âbâ-ü ecdadımızın kaniyla kazanılmış olan hukûk-ı mukaddese-i milliyyemizi bugün kaybettik. Millet-i İslâmiye, millet-i hâkime iken böyle bir mukaddes haktan mahrum kaldı. Ehl-i İslâm'a bu bir ağlayacak ve matem edecek gündür*" diye sitemkâr serzenişlerde bulunmuşlardı.¹⁸ Bu serzenişleri elbette dönemin yönetimi de duymaktadır. Kuleli kışlasında tutuklu bulunan şahısların içinde ulemadan kişilerin de bulunması, Müslüman halkın dikkatini bu yöne çekmiştir. Gizlilik kararı, Kuleli olayının Müslüman halk nazarında nasıl bir etki yapacağıının tahmin edilememesinden ve siyasî ortamın hassasiyetinden dolayı düşünülmüş olabilir. Kaldı ki Kuleli' de hapsolunan cemiyet mensuplarının din ve yurtseverlik adına Kuleli kışlasından kurtarılmaları için bir takım afişler asılıp, faaliyetler yürütülmekteydi.¹⁹ Durumun hassas halini idare etmek için her devirde uygulanan sansür bu dönem de uygulanmıştı. Bu hususlara ek olarak da kuşkusuz Kuleli' de dönemin Osmanlı yönetiminin açığa çıkmasını istemediği bir takım hassas konular da mevcuttu.

Kuleli cemiyeti ortaya çıkarıldığı zaman başkentteki yerel gazetelerin konu hakkında bir yayın yapmaması ve bu soruşturmanın gizlilikle yönetilmesi durumu vardı. Fakat Avrupalı basın Kuleli hareketinin üzerinde durmuş ve malûmatlar vermişti. Avrupalı basının konu ile yakından alakadar olması hususu, nazarımızda dikkat çekmektedir. Dönemin siyasî atmosferine bir göz atacak olursak, Islahat Fermanı yayınlanmış ve yayınlanan bu Islahat Fermanı'nın şekil ve çerçevesini salt olarak Osmanlı idarecileri çizmemiştir. Bu yüzden Islahat Fermanı büyük ölçüde yabancı devletlerin oluşturduğu ve Bab-ı Âli'nin kabul etmek zorunda kaldığı bir tedbirler bütünü olarak ortaya çıkmıştır.²⁰ Dış güçlerin bu ferman üzerindeki etkisinin büyüklüğü, Avrupalı elçilerin "*Eski vükelâ işimizi zorlaştırıyordu, yeni vükelâ istediklerimizden daha fazlasını verdi.*", "*Bâb-ı Âli'nin bu kadar fedakârlık edeceğini ummuyorduk. Canning ne dediyse hükümet kabul etti.*" sözleri ile daha iyi anlaşılmaktadır.²¹ Bahsettiğimiz şekilde çıkarılan bu fermanın üzerindeki Avrupa etkisi

¹⁸ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s.68

¹⁹ Roderic H. Davison, *a.g.e.*, s. 106

²⁰ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul 2010, s. 140

²¹ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 70

ve baskısı doğal olarak fermanın uygulama hükümlerinde de kendisini göstermekteydi. Kuleli hareketinin ortaya çıkarılması ile Avrupalı devletlerin büyükelçileri de olaya basın kadar dikkat kesilmiş ve ülkelerini aydınlatmaya çalışmışlardır. Hatta Osmanlı idarecileri halktan daha çok Avrupa devletlerinin büyükelçilerini hadise hakkında bilgilendirmişlerdir.²² İslahat hareketlerinin uygulanmasında hem dönemin Avrupa hükümetleri hem de basını, deyim yerindeyse gözlemci olarak bulunmaktaydı. Kanaatimize göre Avrupalı basının Kuleli hareketinin üzerinde bu kadar durmasının nedeni; Osmanlı' da özellikle gayr-i Müslimlere karşı başlatılan ıslahatların işleyişini incelemek ve bu ıslahatlara karşı oluşabilecek tepkiyi gözlemlemektir. Dolayısıyla Kuleli' yi bir tepki mahiyetinde değerlendirerek konunun üzerine düşmüşlerdi. Nitekim bir taraf açık şekilde sansürlenirken, diğer bir taraf ise müdahaleden uzak ve istediğini yazıp çizmekte serbestti.

Kuleli Vakası Osmanlı gazetelerinde ilk olarak 24 Safer 1276 tarihli Ceride-i Havadis adlı gazetede rast gelmekteyiz:

*"İhlali asayiş niyeti fasidesiyle bazı sebükmağzan bir cemiyet teşkilini murat eyledikleri haber alınarak buna mütecasir olan 40 kadar eşhas derhal ahzi girift ve Kuleli kışlasında hapsolünmüş ve bunların işbu harekâtı tedip ve terbiyelerini müstelzim bulunmuş olmasıyla haklarında terettüp edecek mücazatın hakkıyla hüküm ve icrası zımında Zatı Âli Hazreti Sadaretpenahî ve Cenab-ı Muallâ Elkabı Fetvapenahî ile Devletlû Serasker Paşa ve Meclis-i Âli Tanzimat ve Meclisi Valâ ve Darî Şûrayı Askeri Reisleri Devletlû Paşalar Hazaratından ibaret bir komisyon teşkil olunarak merkumların istintakları icra kılınmakta bulunduğundan ikmalî istintak ve muhakemeleriyle verilecek hüküm ve kararın dahi bâdâzin ilanına iptidar olunacaktır. Ve cümlesinin esami buldukları tarik ve hizmet bundan sonra bildirileceğinden kendilerinin nasıl bayağı adamlar oldukları olvakit herkesin malumu olur."*²³

Hükümet, İstanbul' daki halkı kendi eliyle bilgilendirmeye kalkarken bir yandan da bir takım kişiler İstanbul sokaklarında; duvarlara ve bazı medreselere

²² Florian Riedler, *a.g.e.*, s. 33

²³ *Ceride-i Havadis*, No:953, 24 Safer 1276.; Uluğ İğdemir, *Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 2009, s. 9-10

"*Hasmın kadı olursa yardımcın Allah olsun. Ey ümmet-i Muhammet sizin din ve şeri'atinizi meydana çıkarmak için uğraşan din karındaşlarınız Kuleli' de mahbus olup kimisini katil kimisini kanunen ceza edecekler. Dim ve hamiyet kalmadı mı? Niçin gidip onları tahlis etmiyorsunuz*"²⁴ yazılı ilanlar asarak bir nevi kamuoyunu yönlendirmeye çalışmaktaydılar.

Avrupalı basının biraz da abartılı haberlerinin sonrasında gazeteye verilen bu beyanatta halk bir şekilde bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Burada ayrı bir parantez açarak Avrupalı basının yanlışlarını düzeltme yoluna gidilmesinin arkasında ülke içinde istikrarsız ve kontrol dışı bir durumun olmadığı izlenimi verilmeye çalışılması da düşünülebilir. Verilen bu beyanatta asayiş bozmak maksadıyla kurulan bir cemiyetin ortaya çıkarıldığı ve şahısların Kuleli kışlasında hapsedildikleri söylenmektedir. Kuleli hadisesi ortaya çıkarıldığı zaman, Mehmet Emin Ali Paşa olayı önemsiz göstermeye çalışmış, içlerinden bir grup Çerkes ve Kürt' ün huzur bozmak kastıyla yaptıkları bir eylem olarak yansıtmıştır.²⁵ Fakat gazete haberini incelediğimizde, üst düzey paşaların Kuleli kışlasında tutukluların gerek istintakı ve gerekse mahkemelerinde buldukları bilgisini edinmekteyiz. Ceride-i Havadis' in bu nüshasında belirtilen "*Zatı Âlî Hazreti Sadaretpenahı, Cenab-ı Muallâ Elkab-ı Fetvapenahı, Devletlû Serasker Paşa, Meclisi Âlî Tanzimat ve Meclisi Valâ ve Darı Şûrayı Askeri Reisleri Devletlû Paşalar Hazaratından ibaret bir komisyon*" diye belirtilen kişilerin dönemin Sadrazamı Mehmet Emin Ali Paşa, Şeyhülislam Mehmet Saadettin Efendi, Serasker Rıza Paşa, Meclisi Âlî Tanzimat Reisi Mehmet Paşa, Meclisi Vâlâ Reisi Yusuf Kamil Paşa, Darı Şûrayı Askeri Reisi Mustafa Zarif Paşa' dır. Mehmet Emin Ali Paşa-yani dolayısıyla hükümet- tarafından gazeteye verildiği anlaşılan bu beyanatın içi ve satır aralığı iyi okunmalıdır. Beyanattı incelediğimiz zaman Kuleli hareketinin hükümet nezdinde önem arz ettiğini anlayabiliyoruz. Bizzat Sadrazam ve üst rütbeli diğer devlet görevlilerinin, hadisenin içine direk dâhil olması ile Osmanlı yönetiminin Kuleli hadisesini yakından incelemesi ve tutukluları kısaca almaları, dönem görevlilerinin açıklamaları ve gazete beyanatlari ile çelişmektedir. Bunlara ilaveten bu denli üst mertebede görevli şahısların Kuleli' de yapılan istintaklara ve mahkemelere dâhil olmaları, olayı kontrol altında tutma ve

²⁴ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 13-20, s. 84

²⁵ Roderic, H. Davison, *a.g.e.*, s.106

daha da ileriye gidip diplomatik bir nitelik kazanmasını engelleme girişimi olarak da görülebilir. Nitekim hadise cereyan ettiği vakit Osmanlı yönetimi, Avrupa' lı sefaretlere konu ile ilgili çeşitli bilgiler de vermekteydi. Verilen bilgiler doğrultusunda İngiliz sefaretı ülkesine göndermek üzere bir rapor kaleme almış ve hadise hakkında bir takım bilgiler vermiştir:

"Komplocuların asıl amacı, bazı tutukluların itiraf ettiği gibi zor kullanarak sultanı tahttan uzaklaştırmak ve onun yerine kardeşini getirmekmiş. Şu anki nazırlar, özellikle de Ali ve Fuad Paşalar da keza gözden düştü. Onların yerine getirilecek olan adamlar bağnaz gruba ve eski geleneğe bağlı olanlardan olacakmış. Öne sürülen gerekçe, şu anki yönetimin kutsal kanuna pek saygı göstermemesi ve komploculara göre, onun buyruklarını ayaklar altına almasıymış"²⁶

Neticede Osmanlı yönetimi Kuleli hadisesini ilk etapta önemsiz gibi göstermeye çalışmış, fakat Kuleli' de tutukluların sorgularında ve mahkemelerinde dönemin üst düzey yöneticilerinin bulunması ile bu durumun aksine bir hareket sergilemiştir. Gazete beyanatları ile de toplumu yönlendirmeye ve hedef saptırmaya çalışmıştır.

Kuleli tutuklularının mahkemeleri yapıldıktan sonra bunun neticesi yine bir resmî beyanat ile ilan edildi. Ceride-i Havadis' de yayınlanan beyanatta:

"Bazı eşhasın saltanı seniyye aleyhinde ikai fitne ve fesat kastiyle bir ittifakı hafî teşkil etmiş oldukları geçen Saferülhayrın 16. Çarşamba günü haber alınmakla buldukları mahallerden birer ikişer celp ve Kuleli Kışla-i Hümayununa nakil ve tevkif olunduktan sonra, tertip olunan komisyonun mahsus marifetiyle münferiden ve müveceheten emr-i istintak ve muhakemeleri icra olunmakta idüğü olvakit beyan ve ilan olunmuştu. Muhekat ve tahkikat ve tetkikat vecibesi kemayenbagî ida olunarak zapt ü terkim olunan istintaknameler, fezlekeleri Bab-ı Ali' de akdü tertip olunan divan-ı mahsusta kemal-i dikkat ve mezidi itina ile birer birere kıraat ve mütalea olup, çünkü eşhas-ı merkumenin adedi kırk nefere baliğ olduğu halde

²⁶ Florian Riedler, a.g.e., s.34

cümlesinin muharrik ve reisi ve maddi fesadın müellif-i hakikisi an'asıl Süleymaniye Sancağı ahalisinden Şeyh Ahmet namında ve Sultan Bayezid Medresesi' n de mukim bir şahıs olup merkum bu kâri nahemvarı icra tasavvuruna bundan beş altı mah mukaddem başlayarak ve Ferik Çerkes Hüseyin Paşa' nın Rumeli canibinden avdetinden sonra anınla ve Caferdem Paşa ve İmalat Meclisi Azasından Binbaşı Rasim Bey, ve Tophane-i Amire Ketebesinden Arif Bey ile dahi bertakrib efkar-ı fesadiyede ittihad ederek bir taraftan kendisi ve bir taraftan bunların muavenet ve fesadetiyle sunufu muhtelifeden diğer kesanı dahi daire-i ittifaka celp ve ithal etmiş ve bunların maksatları beynellahali bir arbede çıkarıp kavanin ve nizamatı bozmak ve sefk-i dimâ etmek misillü enva-ı fezahat ve şenaatten ibaret olarak bunun esbab ve tedabirine karar verdiklerinden başka dam-ı mefsedetlerine düşürmek kaydında oldukları sebükmağzanı iğfal zımnında benimle şu kadar bin adam müttefiktir ve vükela ulemadan pek çok zatlar vardır diyerek bu yolda dahi enva-ı kizbü iftirayı, velhasıl şer-i şerifin ve kavanini nasafet ve sadakat ü insaniyetin cümlesine muhalif efkâr ve harekatı kendilerine şiar edinmiş oldukları ikrar ve itiraflarıyla sabit olunmuştur. Ve ağraz- fasidelerini tervic zımnında kemal-i riya ve tezvîr ile nam-ı âlisini ortaya koydukları şeriat-i garrânın tamamıyla hilafına olarak beynelenam ika ü ikaz etmeğe çalıştıkları fitnenin din ü devlet ve halk u memlekete mucip olacağı mazarrat ve mehalikin şiddet-i cesameti mütehakkik görülmüştür. İşte böyle bir fezahat-i azimeye tasaddi edip esbab-ı icraiyesini dahi tehiyye eden ve tasmim ettikleri fesadın tamamıyla fiile gelememesi mücerret vaktiyle duyulmasından neş' et eyleyen aşhasın din ü devleti ve mülk ü milleti şerr-i azim ve fesad-ı cesimlerinden muhafazaten ve siyaseten idamları devletçe umur u zaruriye ve tabiiyeden olup fakat aşhas-ı merkumenin mütesaddi oldukları ef' alü harekatta cümlesinin medhal ve şirket ve malûmatı müsavat üzere olmayup bu cemiyet-i fesadiyenin asıl müellifi ve müessisi merkum Şeyh Ahmet olduğu gibi, Hüseyin Paşa ve Cafer Paşa ve Arif Bey ve Rasim Bey dahi mürettip ve maiyeti olarak ve kusurundan kimisinin medhali bilfiil müşareket ve muavenet ve kimisinin bilerek veya bilmeyerek tebaiyet ve muvafakat derecesinde idüğünden meratib-i cürmü cinayetleri dört dereceye münkasim olmuş ve bazısının dahi malumatı hüküm terettüp edecek dereceye varmayıp ve çent neferi beriüzzimme görünüp tahliye-i sebilleri lazım gelmiş olmağın birinci derecede müttehem ve canı olan kesandan Caferdem kendisini denize ilka ile cezasını bulmuş olması ile diğerleri olan Şeyh Ahmet ve Hüseyin Paşa ve Arif Bey ve Rasim Beylerin

ülülemr ile siyaseten idam olunmaları ve ikinci derecede bulunan on üç neferin müebbeten kürek ve üçüncü ve dördüncü derecede bulunanların dahi müddet-i mütefavite ile nefy ü hapis ve tart cezalarıyla mücazat kılınmaları lazım gelip fakat ceza kanunname-i hümayununun 47. maddesinde muharrer olduğu vech ile idam cezasının küreğe ve kürek cezasının kalebendliğe tebdili dahi irade-i mahsusa-i mülûkâneye mütevekkif bulunduğundan olbapta divan-ı mahsus u mezkûrdan tanzim olunan hüküm mazbatası huzur u şevketmüfuru hazreti padişahiye ledelarz birinci derecede cânî bulunan mezkûrilesami dört neferin kemal-i merhamet ve şefkat-i celile-i padişahî iktizasından nâşi idam cezasından affile buna bedel müebbeden ve mahbusen ve diğer müttehiminden ikinci derecede olup müebbeden kürek cezasına müstehak olanların dahi kezalik münasip kalelerde müebbeden kalebent olmaları ve eşhas-ı sairenin dahi divanı mezkûrun hükmü ve kararı iktizasından olan derecat ile mücazatlarının icrası hususuna irade-i seniyye-i hazreti padişahî mâdalet efza-ı sünuh ve sudur olmuş ve bermucibi irade-i seniyye eşhası merkume tayin olunna kalelere gönderilmiş olmakla keyfiyet cümleinin malûmu olmak için ilan olundu."²⁷

Bu beyanatın hükümet eliyle gazeteye verilmesi, Kuleli Vak'ası' nın Osmanlı yönetimi nezdinde önemine dair bizleri derin düşüncelere gark ettirmektedir.

Ceride-i Havadis' e verilen bu beyanatta Osmanlı yönetiminin Kuleli hareketini topluma nasıl lanse ettiklerini görmekteyiz. Beyanattaki "*Saltanat-ı seniyye aleyhinde ikai fitne ve fesat kastıyle*" meydana geldiği "*beynelahali bir arbede çıkartıp kavanin ve nizamati bozmak ve sefk-i dima etmek misillû enva-ı fezahat ve şenaatten ibaret olarak*" ve "*şeriat-ı garrânın tamamiyle hilafına olarak beynelenam fitne çıkarmak*" gibi ifadelerle Osmanlı yönetimi, Kuleli hareketini özetleme yoluna gitmiştir.

Gazetede yayınlanan bu beyanatta, hükümetin Kuleli muhalefetini nasıl gördüğü veya nasıl görmek isteyip, topluma nasıl yansıtmak istediği konusu üzerinde hassasiyetle durulması gerekmektedir. Hükümetin, halk arasında bir arbede çıkarıp nizamı bozmak suçlamalarından Kuleli mahkûmlarının gayr-i Müslim halk üzerinde

²⁷ *Ceride-i Havadis*, No:961, 21 Rebiülahir 1276;Uluğ İğdemir, a.g.e.,s. 10-12

bir takım niyetlerinin olduğu anlamı çıkmaktadır. Bu ifade ile Kuleli hareketinin önu alınarak ÷lke içinde yaşıayan gayr-i Müslimlere gelecek bir tehlikenin savuşturulduğu ve harekete dâhil olanların cezalandırıldığı denklemini kuracak olursak, bu ifade bir nevi Islahat Fermanı' nın devamında gerek içeriye ve gerekse dışarıya mesaj mahiyeti de taşıyabilir.

Beyanatta dikkat çeken bir diğer ifade ise şeriat-ı garrânın aleyhinde fitne çıkarmak hususudur. Biz bilmekteyiz ki şeriat göz ardı edilerek, Tanzimat dönemi Osmanlı toplumunda bir yasa veya kanun çıkarılamaz ve başkaldırı yapılamazdı. Öyle ki Tanzimat Fermanı' nın başlangıcında dahi din ve şeriata vurgu yapılmaktadır:

*"Yüce devletimizde, kuruluşundan beri Kur'an ve şeriat ilkelerine uyulduğundan saltanat güçlü, halk da mutlu olmuştur. 150 yıldan beri ise bunun tersi yapıldığından zayıflık, yoksulluk ve çöküş baş göstermiştir. Oysa şeriat kurallarına uymayan devlet payidar olamaz."*²⁸

Tanzimat Fermanı' nda ve sonraki dönemde şeriat vurgusu yapılarak devletin düzeltileceğine inanılmıştır. Ceride-i Havadis' in beyanatında Kuleli tutukluları, şeriat-ı garrânın hilâfi aleyhinde fitne çıkarmak ile suçlamıştır. Hem dönem yöneticileri hem de arşiv vesikalarından anladığımız kadarıyla Kuleli mahkûmları da şeriat jargonunu kullanmışlar ve bir nev'î iki taraf da "şeriat" perdesi arkasına sığınmışlardır. Şüphesiz şeriat iki taraf için de bir meşruiyet kaynağı idi. Kaldı ki 1859 yılını göz önüne alırsak iki tarafında başka bir söylem ardına sığınarak korunacakları terim bulunmamaktadır. Fakat buradan "şeriat" teriminin bir kalıp olarak kullanılması ile ilgili, Kuleli hareketinin "şeriat" terimini salt meşruiyet amacıyla kullandığı sonucu çıkarılmamalıdır. Nitekim Kuleli hareketinden sonra ortaya çıkacak Yeni Osmanlılar adlı muhalif grup da kendileri de "şeriat" terimini kullanacaklar ve İslam' ın bozulmamış kaynaklarına geri dönme teşebbüslerinde bulunacaklardır.²⁹ Yeni Osmanlılar' ın akabinde siyasî teşekkülünü oluşturacak Jön Türk hareketi de tekrardan "şeriat" a atıf yaparak kendilerini bu terime

²⁸ Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul 1999, s. 85-86

²⁹ Şerif Mardin, *a.g.e.*, İstanbul 2006, s. 96

dayandıracaklardır. Daha da ileriye gidecek olursak; Cumhuriyet' in ilk yıllarında meydana gelen başkaldırıların arka planında, yeniden şeriate dayalı bir meşruiyet anlayışı görürüz.

Kuleli hareketinin gazete beyanatında belirtildiği gibi önderlerinden Şeyh Ahmet'in, Nakşibendî tarikatı üyesi bir hoca olduğu bilinmektedir.³⁰ Şeyh Ahmet' in Müceddidi Nakşibendî olduğu ve bunun da yenilikçi bir inanç olarak İslamî reform hareketlerinde sürekliliği görülecektir.³¹ İslâm' ın reformist olarak nitelendirebileceğimiz bir kanadı olan Nakşibendîlik ile Tanzimat Fermanı' nda belirtildiği üzere şeriat kurallarına uymak ve bu çerçevede yeniliklere girişmek doğrultusunda bir ayrılığa düşülmemesi icap etmektedir. Fakat gazete beyanatında belirtildiği üzere Kuleli mahkûmlarının şeriat-ı garrânın aleyhine hareketlerde bulunduğu iddiası ve yine belirttiğimiz üzere arşiv vesikalarında yargılanan şahısların şeriat vurgusu yapması, hükümet ve cemiyet arasındaki kafa karıştırıcı unsurdur. Dönemin konjonktürü göz önüne alındığı zaman, bu karışıklığın nedeni; iki tarafın da farklı bir meşruiyete dayanamamasıdır. Kuleli' ye baktığımız vakit cemiyete katılan kişilerin arasında Nakşibendî tarikatı üyesi olan kişileri görüyoruz. Fakat gerçekleşen bu hareket, Nakşibendî tarikatının topyekûn bir başkaldırısı olarak karşımıza çıkmamaktadır. Nitekim Kuleli tutuklularının profilleri incelendiğinde şahısların genel itibariyle birbirlerini tarikat ile değil, Kırım Harbi sırasında cephe tanıdığı görülmektedir. Dönem itibariyle Nakşibendî tarikatının çeşitli memnuniyetsizleri mevcut olmakla birlikte bunları genellemek ve Kuleli Vakası ile Nakşibendî tarikatı arasında düz denklem kurmak, Kuleli hadisesini tek boyutta özele indirgemek olacaktır.³²

³⁰ Şerif Mardin, *Türkiye' de Din ve Siyaset*, İstanbul 2013, s. 12

³¹ Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 11

³² Kuleli tutuklularında Nakşibendi tarikatına mensup kişilerin olması ve Şeyh Ahmet'in bir Nakşi şeyhi olmasının nedeni 19. yüzyılda ilk etapta Irak'ın kuzeyi ve Türkiye'nin Güneydoğu bölgelerinde ve dönem itibariyle ülke genelinde Nakşibendi tarikatının etkin rol oynamasıdır. Nitekim Şeyh Ahmet Irak'ın Süleymaniye' ye kentinde doğmuş ve dini eğitimini zamanın-mekan konjonktürü nedeniyle Nakşibendi tarikatı içinde almıştır. Konuyu dağıtmamak adına Nakşibendilik için bkz; Butrus Abu Manneh, "The Naqshbandiyya-Mujadiyya in the Olloman Lands in the Early 19th century", *Die Welt Des Islams*, C,22, 1982, s. 1-36; Fahri Maden, "Hacı Bektaş Veli Tekkesinde Nakşi Şeyhler ve Sırrı Paşa' nın Lahiyası" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi*, S.59, 2011, s. 159-180; Şerif Mardin, *Türkiye' de Din ve Siyaset*, İstanbul 2013; Hamid Algar, *Nakşibendilik*, İstanbul 2013,

Kuleli Vakası ile ilgili olarak gözden kaçırılmaması gereken bir husus da yargılanma şeklidir. Belirttiğimiz gibi Kuleli' de tutuklu bulunan şahısların sorgulamaları ve mahkemeleri gizli ve halka kapalı yapılmıştır. Oysa mahkemelerin gizli değil halka açık yapılması durumu Islahat Fermanı' nda açıkca belirtilmiş bir durumdur.³³ Islahat Fermanı' nda baş rol oynayan Mehmet Emin Ali Paşa' dır. Kuleli mahkûmlarının sorgulanması ve mahkemelerinin yapılmasında ise yine Mehmet Emin Ali Paşa, Sadrazam vasfı ile başrol oynamaktadır. Bu ayrıntı bize Kuleli Vak'ası' nın Mehmet Emin Ali Paşa' nın belirttiği gibi veyahut gazete beyanatlarında verilen nedenlerden daha derin hususların olabildiğini göstermektedir. Keza Islahat Fermanı' nı ve yükümlülüklerini dönem itibariyle en iyi olarak Mehmet Emin Ali Paşa' nın bilmesi icap etmektedir. Bu açıdan hadiseye bakacak olursak gazetelere verilen beyanatların ve hadisenin derinliklerine inip incelememiz gerekmektedir.

Kuleli Vakası ile ilgili, Osmanlı yönetiminin gazeteleri kullanarak kamuoyunu aydınlatma girişiminde olduğunu görmekteyiz. Ancak gazetelere verilen beyanatlarda hadisenin mahiyeti hakkında tam bir açıklama yapılmamıştır. Olayın isminin de kasıtlı olarak hükümet tarafından seçilme kuşkularını göz ardı etmeden vak'anın incelenilmesinin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

B. Farklı Perspektifler ile Değerlendirilen Vak'a: Kuleli

Kuleli Vakası 1859 yılında meydana gelmiş, fakat mahiyeti hakkında her dönem çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Hadise ve hadisenin gerçek niteliği tek olması gerekiyorken çeşitli devirlerde bu konu üzerine eğilen yazarların kendi analizleri neticesinde Kuleli hadisesine birden fazla anlam yüklenmiştir.

Dönemin yerli ve yabancı tanıkları eserlerinde Kuleli' yi anlatmak için ayırdığı sayfalarda, birbirlerinden farklı yorumlar ortaya koymuşlardır. Kuleli konusuna sonraki yıllarda değinen müellifler ise gerek Osmanlı Devleti' nde ve gerekse onu takiben kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti' nde Kuleli Vak'ası bahsi geçtiği zaman,

---

³³ Bülent Tanör, *a.g.e.*, s. 96

dönemin siyasî konjonktürünün ve özellikle konu hakkında yazan ve fikir belirten aydınların tesir altında kaldığını görmekteyiz.

Her siyasî yönetim ve yapılanma kendisine bir meşruiyet ve kök arama noktasında bir takım hadiseleri ve şahısları sahiplenme dürtüsüyle hareket edebilmektedir. İkinci Meşrutiyet' in ilanından hemen sonra Yeni Tasvir-i Efkâr' ın 3 Haziran 1909 tarihli, 4 numaralı sayısında Mösyö Vambery imzasıyla bir makale yayınlanmıştı. Makalede Kuleli' den şu şekilde bahsedilir; *"Türkiye' de hareket-i inkılapçıyanenin mukaddimesini Kuleli hareketi teşkil eder. Sultan Mahmut' un devr-i saltanatına ait olan o zamanlarda Hakan-ı müşarünileyhin yaveri Ferik Çerkes Hüseyin Paşa' nın riyasetinde bir hafî komite teşekkül etmiş ve ahkâm-ı münife-i İslamyeye tevfikân millete meşrutiyet verilmesini talep için hareket-i ihtilaliyeye iptidar olunacağı sırada her nasılsa duyularak bu hürriyetperverandan bazıları derdest edilmişti."* ³⁴ Dönemin siyasî yapısına ters düşmeyen ve daha da ötesi devrin siyasî atmosferini destekleyen bu yazıyla 1859 yılındaki Kuleli Vak'ası' na, İttihat ve Terakki menşeli diğer bir deyişle Jön Türk bakışı açısı kendisini ortaya koymaktadır. Kaldı ki o dönem için Kuleli Vakası' nı başka tarz da dile getirmek veyahut içeriği hakkında dönemin atmosferine zıt bir açıklama yapılması pek de mümkün olmayabilirdi.

Bu görüşü destekler nitelikte başka bir bakış olarak Jön Türk ediplerinden olan Ahmet Bedevi Kuran da yine *"Kuleli Vakası yalnız memlekette umumi ıslahat yapılmasını isteyen şuurlu bir ihtilal teşebbüsü olmakla kalmıyor, Jön Türk hareketine de bir başlangıç ve Tanzimat' tan sonra yükselen bir inkılâp abidesi gibi duruyor..."* ³⁵ diyerek mensubu olduğu Jön Türk hareketine bir meşruiyet kaynağı olarak Kuleli Vakası' nı göstermektedir. Osmanlı Devleti' nin son yıllarında mevcut siyasî politikayı da göz önüne alarak baktığımız takdirde, Kuleli Vak'ası' nı ve hadisenin kahramanlarını sahiplenme durumu vardır. Nitekim Jön Türk hareketi için

³⁴ *Yeni Tasvir-i Efkâr*, No:4, 3 Haziran 1909; Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s. 18

*Vambery' e ait olduğu iddia edilen bu yazıda büyük yanlışlıklar bulunmaktadır. Vambery Kuleli Vakası meydana geldiği dönemlerde İstanbul' da bulunmaktadır. Şeyh Ahmet ve Hüseyin Daim Paşa' yı görmüşlüğü ve hatta Hüseyin Daim Paşa' nın oğluna ders verdiğini belirtmektedir. Dönemi ve kişileri ayrıntılı şekilde tarif eden bir yazarın Kuleli Vakası ile ilgili gazetede bulunan yazıda olduğu gibi büyük bir hataya düşeceğini zannetmiyoruz. Bkz: Arminius Vambery, *His life And Adventures Written By Himself*, London 1889, s. 31-33

³⁵ Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 7-8

bir meşruiyet noktası olan Yeni Osmanlılar da Kuleli Vakası' na ve hadisenin şahsiyetlerine karşı sıcak bir tutum sergilemişlerdir.

Yeni Osmanlılar, Abdülaziz devrini istibdat ve zulüm dolu bir dönem olarak görmüşler ve nitelendirmişlerdir. Bu zulmün kaynağı olarak da devrin padişahı Abdülaziz' i işaret ederler.³⁶ Yeni Osmanlı görüşünün önderlerinden Namık Kemal de Kıbrıs yıllarında, Kuleli hareketinin lideri Şeyh Ahmet ile karşılaşmış ve kendisini tanıma fırsatı bulmuştur. Bu tanışıklığın ardından Namık Kemal' in uhrevî görüşleri de büyük bir değişime uğramıştır. Bu tespiti yapan Ahmet Hamdi Tanpınar, Şeyh Ahmet ile Namık Kemal' in Kıbrıs' taki tanışıklığı üzerine " *Şeyh Ahmet Efendi isminde Kuleli Vakası' ndan beri Kıbrıs' a sürgün edilmiş bir alimle tanışır ki, Kemal' in hayatında mühim yeri olan insanlardandır. Filhakika tasavvufî şiirle işe başlayan medeniyetçi ve Osmanlıcı şairin hayatında uzun müddet dinî hislerin fazla bir yer aldığı görülür. Hürriyet ve İbret' teki mücadeleleri hep imparatorluğun etrafındadır. Şeyh Ahmet Efendi ile temastan sonra yeni bir dindarlık hissi başlar. Bazı mektuplarında adeta dizi cezbe izleri görülür. Ayrıca o zamana kadar eserinde İttihad-ı İslam fikrine pek az yer veren muharrirde bundan sonra bu ideoloji ön safta gelecektir.* "³⁷ değerlendirmesini yapar. Bu değerlendirmeyi nazar-ı dikkate alarak Namık Kemal' in Şeyh Ahmet için "*Erbab-ı hürriyetin şeyhürreisidir*" sözünü daha iyi anlayabiliyoruz. Yeni Osmanlılar hareketine meşruiyet kazandıran olay olarak da Kuleli Vakası' nı görmekteyiz³⁸. Dolayısıyla Jön Türk menşeli İttihat ve Terakki hareketi, kendisine bir meşruiyet gösterme adına nasıl ilk olarak Genç Osmanlılar' a dayanıyorsa, Genç Osmanlı hareketinin de kendisini Kuleli olayına dayandırdığını fark etmekteyiz.

İkinci Meşrutiyet' in siyasî ortamında zıtlık oluşturmayan bu yaklaşımların ardından, İttihatçıların dolayısıyla Jön Türk hareketinin gözden düşmesine paralel olarak Peyam-ı Sabah' ta Ali Rıza ve Mehmet Galip imzasıyla yayınlanan makalelerde Kuleli Vak'ası' na atfen izahatlarda bulunulmuş ve belki de biraz küçümsenerek alaycı tarzda şu yazıyı kaleme almıştır:

³⁶ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul 2006, s. 124

³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2012, s. 356

³⁸ Şerif Mardin, *a.g.e.*, s. 232

"Bu eşhası Hamse meyanında ismi geçen Arif Bey' e (Didon Arif) derler idi. O vakte göre şık telebbüs ederdi. Ve Firengane tavırlar gösterip tırnaklarını uzatır, daima efkâr-ı münevvere sahibi görünür, ihtilalci geçinir idi. Ve (Ah bir revolüsyon olsa bayrağı çekip öne geçeceğim!) diye söylenirdi."³⁹

Kuleli Vakası' na bu şekil bir yaklaşım ile Jön Türklerin inkılâp hareketi olarak değerlendirdikleri hadisenin, dönem itibariyle bu sefer Jön Türk görüşüne zıt bir söylem ile önemsiz bir çerçevede görüldüğünü fark ediyoruz.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da Kuleli Vak'ası' na iki farklı yaklaşım görmekteyiz. Bunlardan birincisi Jön Türk yaklaşım tarzı olan Kuleli' de meşruiyet arayan tarzıdır. Bu yaklaşım tarzı ile Jön Türk hareketinin Cumhuriyetin ilk yıllarına da sirayet ettiğini anlayabiliyoruz. Esasen biz Cumhuriyet' in ilk yıllarında bir meşruiyet edinme amacından ziyade Kuleli Vak'ası üzerinde modernist ve yahut irticai bir bakış açısı geliştirilmekte olduğunu ve yazılanların bu değerlendirmeler üzerinden yapıldığını görmekteyiz.

Cumhuriyet' in ilk yıllarındaki bakış açılarından ilki Jön Türk hareketinin müdavimlerinden ve Türk Tarih Kurumu başkanlarından olan Yusuf Akçura da Kuleli Vak'ası' na değinmiş ve hadiseyi Cumhuriyet öncesi Jön Türk bakış tarzı ile değerlendirmiştir. Yusuf Akçura' ya göre Kuleli Vak'ası: "*Bilahara Yeni Osmanlılar veya Genç Türkler unvanı ile teşekkül ederek Osmanlı tarihinin en son safhasına çok müessir olan taazinin bir nevi mukaddimesi*"⁴⁰dir. Nitekim bu düşünce tarzı ve yorumlayış biçimi cumhuriyetin ilk dönemki inkılâpçılık hareketleriyle çelişmemektedir. Bilakis devletin içinde bulunduğu inkılâpçılık safhalarında tarihî bir dayanak olarak öne çıkmaktadır. Bu bakış tarzı ile Kuleli hareketi tekrardan modernist bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmış ve olaya o gözle bakılmıştır.

³⁹*Peyam- Sabah*, No:699, 15 Teşrinisani 1920; Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s.24 Burak Onaran, "Kuleli Vakası Hakkında Başka Bir Araştırma", *Tarih Ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, Bahar 2007, S.5, s.25

*Didon sözcüğü kullanılarak Kuleli Vakası' nın lider kadrosunda bulunan Arif beye ve dolayısıyla Kuleli hareketine bir küçümseme tarzında bakış kendini göstermektedir. Didon kelimesi dönem bazlı olarak bir nevi hakir görme ve kötü itibar getiren bir sözcüktür. Türk romanlarına da bu yansımış ve kendini göstermiştir. "*Kocası olacak didon herifi hatırladı*" Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, İstanbul 2005, s. 62. Makalenin yazarlarının Abdülhamid dönemi nazırlarının yakınları olması da ayrıca dikkatimizi celbetmektedir.

⁴⁰ Yusuf Akçura, *Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi*, Ankara 1933, s. 51; Burak Onaran, *a.g.m.*, s. 10

Cumhuriyet devrinin ilk yıllarında Kuleli Vak'ası' na madalyonun öbür yüzünden de bakılmış ve ikinci bir görüş çerçevesinde hadise değerlendirilmeye alınmıştır. 1937 yılında Türk Tarih Kurumu' nda sekreterlik görevinde bulunan Uluğ İğdemir, Kuleli Vak'ası hakkında bu döneme kadarki tek monografik çalışmayı yapmıştır. İğdemir, "*Osmanlı tarihinde Kuleli Vak'ası diye anılan hadise, XIX uncu asrın ikinci yarısında ve Abdülmecit saltanatının son yıllarında vukua gelmiş, fakat kuvveden fiile çıkamamış, küçük bir isyana ve suikasta teşebbüs vak'asıdır.*"⁴¹ diyerek Kuleli Vak'ası' nı deyim yerindeyse önemsiz bir zemine oturtarak eserine başlamıştır. Uluğ İğdemir, Engelhardt ve Vambery' yi eleştirerek devam etmiş ve elindeki vesikalar eşliğinde⁴² Kuleli hareketinin modernist yahut ilerici bir muhtevaya sahip olmadığını, aksine irticai bir kimlikte olduğunu belirtmiştir.

*"Hülasa: Şimdiye kadar yanlış olarak Osmanlı tarihine meşrutiyet ve hürriyet istihdaf eden ilk inkılâp hareketi addedilen Kuleli vak'asının-elimize başka bir vesika geçinceye kadar- ileri bir hareket olmaktan ziyade o zaman bilhassa hıristiyanlar lehine yapılan bazı ıslahatı hazmedemeyenlerin, belki de Abdülmecid' in israfından mütevellit hoşnutsuzluklardan cesaret alarak, sırf Abdülmecid' in şahsını istihdaf eden bir hareketi olduğunu kabul etmek icap etmektedir."*⁴³ Uluğ İğdemir' in bu değerlendirme ile bitirdiği eseri, dönemi göz önüne alacak olursak şüphesiz Kemalist tarih görüşü ve yazımı ile çelişmemektedir. Cumhuriyetin ilk devir politikaları dikkate alınarak, irticai bir yaklaşım olarak Kuleli' yi adlandırmak ve değerlendirmek, bahsettiğimiz gibi Cumhuriyet dönemi yaklaşımlarının ikinci boyutu olmaktadır. Uluğ İğdemir' in Kuleli Vak'ası için dönemin ıslahatlarını hazmedemeyen ve ona karşı irticai isyan başlatan bir güruhun önemsizleştirilmesi, genç cumhuriyetin irtica ile mücadele kararlılığına gölge düşürecek bir bakış açısı değil aksine destekler mahiyettedir. Bu düşünce tarzı çeşitli yazarları da etkilemiştir.⁴⁴ Uluğ İğdemir' in eserini kaleme aldığı dönem Türkiye siyasetini de iyi

⁴¹ Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s.9

⁴² Bu vesikalar Mühimme-i Mektum Defteri' nde bulunan Kuleli mahkûmlarına ait suç ve hükümlerinin mazbatalarıdır.

⁴³ Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s.38

⁴⁴ Roderic Davison, *a.g.e.*, s. 106-107; Bernard Lewis, *Modern Türkiye' nin Doğuşu*, Ankara 2004, s. 150

görmek gerekir. Artan irticai faaliyetler ve dönem hükümetinin bunlara tabii refleksi göz ardı edilmemelidir.

Bizler, Kuleli Vak'ası' nı ileri veya geri bir hadise döngüsünden dışarı çıkarma noktasına da ihtiyaç duymaktayız. Bu tarz bakışta Şerif Mardin ön plana çıkmakta ve Kuleli Vak'ası' nı farklı bir perspektifle değerlendirmektedir. Mardin' e göre yeniçerilerin ortadan kaldırılmasının ardından halkın taleplerini destekler mahiyette bir güç kaynağı da ortadan kayboldu. Fakat Kuleli, taleplerin iletilmesinde ve karşı koyma geleneği girişiminin değişik bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁵ Mardin, bu bağlamda II. Mahmut' un merkezîleşme adına yaptığı bir takım hareketler ile merkezî bürokrasinin nüfuzunun çoğalması, Kuleli hareketine temel teşkil etmekte ve bu bakımdan 1641 İngiltere ve 1789 Fransa İhtilalleri ile ters düşmeyen hatta onlar ile aynı amaç doğrultusunda meydana gelen bir olay olarak görür.⁴⁶ Bu bakımdan Kuleli Vak'ası ne sağ ne de sol bir duruş sergiler. Bu bakış açısıyla gerek Jön Türk ve gerek cumhuriyetin ilk yıllarındaki görüşten çok daha farklı bir perspektifte Kuleli' ye yaklaşılmış ve ifade edilmiştir.

Kuleli Vak'ası' na Jön Türk ve Kemalist görüşün haricinde bir diğer bakış açısı da Burak Onaran' dan gelmektedir. Onaran, doktora çalışmasında Kuleli Vak'ası' na eğilmiş ve hadiseyi ilerici-gerici mahiyette değil, Yeniçeri Ocağı' nın kaldırılmasından sonraki dönemlerde devletin tüm gücüyle merkezîleşmesine paralel olarak Kuleli hareketinin şeriat vurgusunun yanı sıra topyekûn Tanzimat' a karşı durmadığı, aksine reform tasarlayan üyeleri bünyesinde bulunduran bir hareket olarak addetmektedir. Özellikle Kuleli hareketi içinde önemli bir yeri olan Arif Bey' in kaleme aldığı risaleler⁴⁷ doğrultusunda talebin Tanzimat ile ters düşmediği Yeni Osmanlılar örneği ile Tanzimat' a ve Tanzimat' ın başında bulunan isimlere Tanzimat çizgisinde reform talep ederek de bir başkaldırının mümkün olabileceğini belirtir.⁴⁸ Bu perspektifte bir bakış, bizleri Jön Türk gözüyle ilerici yahut Kemalist tarih

⁴⁵ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İstanbul 2007, s.113-114

⁴⁶ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İstanbul 2007, s. 284

⁴⁷ Arif beyin kaleme aldığı risaleler elimizde mevcut değildir. Arif bey istintakı sırasında bir takım risaleler yazdığını kabul eder fakat daha sonra bunları beğenmediğini ileri sürerek yaktığını ve yahut yırttığını belirtir.

⁴⁸ Burak Onaran, *a.g.m.*, s.31

yazımında gerici bir mahiyete işaret eden algıların dışına çıkarmaktadır.⁴⁹ Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Kemalist tarih yazımının basite indirgediği Kuleli Vak'ası' nı farklı perspektifte değerlendirmektedir.

Kuleli Vak'ası' nı önemsiz bir zeminde basite indirgeme durumu ise sadece cumhuriyetin ilk yıllarındaki politik çıkarlar ile değil, aynı zamanda hadisenin meydana geldiği tarih itibariyle de devletin çıkarları ile uyum göstermekteydi. Devrin vakanüvisti Lütfi Efendi' nin 15 ciltlik eserinde Kuleli Vak'ası' ndan bahsetmemesi bunun bir yansıması olarak düşünülebilir.⁵⁰

Ahmet Mithat' ın Kuleli değerlendirmesi ise Ali Paşa hükümetinin gazetelere verdiği beyanat ile çok benzerlik göstermektedir. Hadisenin basitleştirilmesi mahiyetinde *"Kuleli meselesi denen keyfiyet 1276 senesi evailinde zabitan-ı askeri ve memur-ı mülkiye içinde birkaç eskâr-ı kasire erbabının güya devletin o zamanki gidişini beğenmeyerek ve ortada tahammülü na-kabil seyyiat varmış da onları izale ve islah edeceklermiş gibi bir fikr-i sakime düşerek"*⁵¹ gibi satırlar kaleme alarak Kuleli hareketi için ağır ithamlarda bulunmuştur. Ahmet Mithat' ın bu yaklaşım tarzı ve eserini kaleme aldığı döneme özen göstermek gerekir. Nitekim eserini kaleme aldığı tarih olan 1877-1878 yılları Abdülhamid' in iktidarda bulunduğu yıllar olmakla birlikte, meclisin de süresiz tatil edildiği zamanla aynı dönemdir. Ahmet Mithat' ın bu perspektiften hadiseye bakması ve olayı değerlendirmesi aslında pek de şaşırılacak bir durum değildir. Ahmet Mithat yine bir diğer eserinde Kuleli Vak'ası' nı değerlendirilirken hükümet ile aynı söylemi kullanmış ve Kuleli hareketini *"Cemiyetin icap eden mahalle nefi ve teb'idi ile bu fesada dahi nihayet verilmiştir"*⁵² şeklinde nitelendirmiştir.

⁴⁹ Bu bakış tarzını daha iyi inceleyebilmek için bkz: Burak Onaran, *La conjuration de Kuleli (1859) et l'organisation Meslek (1867) Les premières tentatives de détronement après l'abolition des janissaires*, Paris 2009

⁵⁰ Aynı zamanda tezimizin ikinci bölümünde bahsedeceğimiz Kuleli Vakası ile Abdüzzaziz' in bir münasebeti olma ihtimali Lütfi efendinin eserinde bu konudan bahsetmemiş olmasının nedenlerinden de olmuş olabilir. Nitekim Lütfi Efendi eserini kaleme alırken Abdülaziz ve Abdülhamid dönemlerinde vakanüvistlik yapmıştır.

⁵¹ Ahmet Mithat, *Üss-i İnkılap*, C.1, İstanbul 2013, s. 63

⁵² Ahmet Mithat, *Kainat*, Osmanlı Tarihi Bölümü, İstanbul 1292, s. 549

Dönem bazlı olarak hadiseyi önemsizleştirme mahiyeti taşıyan bir diğer bakış açısı da Cevdet Paşa' ya aittir. Kuleli hadisesini önemsizleştirme hususunda "*Cem'iyet-i fesadiyye*" olarak Kuleli hareketinden bahsetmesi devrin siyasi konjonktürü ile çelişmemektedir.⁵³

Son Osmanlı vakanüvisti Abdurrahman Şeref, Tarih Söyleşileri adlı eserinin "Yeni Osmanlılar ve Hürriyet" başlığı altında Kuleli hadisesinden bahseder: "*Sultan Abdülmecid' in yalnız kişiliğine değin olup, tüm devleti kapsayan bir iyileştirme düşüncesine dayanmıyordu.*"⁵⁴ diyerek belki de Kuleli için döneminin dışında bir tanımlama yaparak istisnai bir durum oluşturmuştur. Nitekim vakanüvistlik dönemi itibariyle İttihat ve Terakki' nin (Jön Türk) bakış açısıyla kaleme alınan Kuleli Vak'ası' na aynı doğrultuda bakmamıştır. Fakat Kuleli hadisesine "Yeni Osmanlılar ve Hürriyet" başlığı altında değinmesi de dikkat çeken bir unsurdur.

Kuleli Vak'ası' nı tanımlama noktasında Türk aydınları ve müelliflerini etkileyen yabancı yazarlar da mevcuttur. Bunların başında Engelhardt gelmektedir. Engelhardt, Kuleli Vak'ası için şarklı bir Hristiyanın mektubuna dayandırdığı şekilde Kuleli hareketinin muhtevasında inkılâpçılık düşüncelerine atıfta bulunmaktadır.⁵⁵ Engelhardt, dönemi anlatırken ülkenin içinde bulunduğu malî sıkıntılardan ve padişahın etrafını saran ihtiyatsız nazırlardan bahseder. Ve nihayetinde Kuleli hareketinin nedenleri arasında malî sıkıntı ve inkılâplara duyulan ihtiyaçların olduğunu söyler ve hadiseyi buna bağlar. Engelhardt' ın eserini kaleme aldığı dönemde Avrupa ve Osmanlı Devleti arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Engelhardt' ı ve Kuleli Vak'ası' na bakışını anlayabilmemiz için Avrupa' da peşi sıra gerçekleşen 1830-1848 ihtilallerini ve özgürlükçü akımları tahlil etmek ile işe başlanmalıdır. Nitekim Batı' lı yazarların, 1859 yılında Osmanlı Devleti' nde olan bu olayı anlatırken kendi ülkelerinde ve coğrafyalarında meydana gelen olayların dışında kalarak yorumlayabilmeleri zordur.

Engelhardt' ın etkilediği batılı yazarlardan birisi de Nicolae Jorga' dır. Yorga beş cilt olarak neşrettiği Osmanlı Tarihi adlı eserinde Kuleli Vak'ası' ndan

⁵³ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 13-20, Ankara 1991, s. 82

⁵⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih Söyleşileri*, İstanbul 1980, s. 133

⁵⁵ Edouard Philippe Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat*, İstanbul 1328, s. 140

bahsederken dönemin malî sıkıntılarına atıfta bulunur⁵⁶ ve hadiseyi inkılâp taraftarı zümrelerin gerçekleştirdiği ilerici bir hareket olarak görür.

Kuleli Vak'ası ile ilgili olarak bir diğer görüş de Florian Riedler' den gelmiştir. Kuleli Vak'ası için "*Kuleli komplosunun birçok yerinde karşımıza Tanzimat döneminin yarattığı iktidar ve meşruiyet sorunları çıkar*"⁵⁷saptamasında bulunmuştur. Nakşibendî tarikatının dönem üzerinde etkinliğine dikkat çekmiş ve Kuleli Vakası' nın önderlerinden Şeyh Ahmet' in bir Nakşibendî tarikatı üyesi olduğuna atıfta bulunmuştur. Şeyh Ahmet' in Kırım Harbi' ne katılmasını ise Osmanlı Devleti meşruiyetinin dinî yorumundan kaynaklandığını belirtir.⁵⁸ Kuleli' yi bir meşruiyet çatışması olarak görür.

Kuleli Vak'ası 1859 yılında sadece bir kere cereyan etmesine karşın hakkında yazılanlar çok farklılık göstermektedir. Özellikle konu hakkında yazan kişilerin, dönemin siyasî konjonktürü ile ters düşmemesi ve siyasî atmosferlerin, tarihî vakaların değerlendirilmesinde mühim olduğunu görmekteyiz. Öyle ki Kuleli Vak'ası meydana geldiğinde hükümetin hadiseyi halka yansıtış şekli ile bağlantılı olarak Cevdet Paşa ve Ahmet Mithat gibi yazarların Kuleli Vak'ası' nı değerlendirirken hükümetten ayrı bir yol izlemediğini fark ediyoruz. Genç Osmanlıların kendilerine kök arama gayelerinde Kuleli' ye sarıldığını, hadise ve şahıslar üzerinden kendilerine atıflarda bulduklarına şahit oluyoruz. Jön Türk devrimi neticesinde Kuleli hareketi için methiyeler düzülürken, Birinci Dünya Savaşı sonunda ülkeyi terk eden İttihatçı önderler ile beraber sona eren Jön Türk devrinden hemen sonra, gazetelerdeki makalelerde Kuleli Vak'ası belki de biraz alay konusu yapılarak izahatlarda bulunulduğuna vakıf oluyoruz. Yeni Cumhuriyet ile değişen tarih yazım anlayışı ile tekrardan Kuleli Vak'ası inceleme altına alınıyor ve bu sefer de Kemalist tarih yazımına ters düşmeyecek şekilde Kuleli Vak'ası değerlendiriliyor.

Nitekim belirttiğimiz gibi hadise tek olmasına rağmen hakkındaki görüşler yaşanan siyasî atmosferler dolayısıyla değişime uğramış ve çeşitlenmiştir.

⁵⁶ Nicolae Yorga, *Osmanlı Tarihi*, C 5, İstanbul 2005, s. 431; Mahmut Celalettin Paşa, *Mir'at-i Hakikat*, C.1, İstanbul 1983, s. 35; Engelhardt, *a.g.e.*, s.139

⁵⁷ Florian Riedler, *a.g.e.*, s. 30

⁵⁸ Florian Riedler, *a.g.e.*, s 41

C. İstintaklar

Hasan Paşa' nın ihbarı neticesinde Eylül 1859 yılında Kuleli muhalefeti meydana çıkarılmış ve cemiyete mensup şahıslar baskın neticesinde Kılıç Ali Paşa Camii' nde yakalanmışlardır. O sırada cami içinde bulunmayan diğer cemiyet üyeleri ise buldukları semt ve yerlerden tutuklanarak evvela Seraskerlik binasına ve daha sonradan Üsküdar' da bulunan Kuleli kışlasına götürülmüşlerdir. Muhalifler Kuleli kışlasında sorgulanmış ve mahkemeleri de yine aynı yerde görülmüştür.

*"Takvimi Vakayiden istintak ve mahkeme evrakı mevcut olduğu anlaşılıyor. İşte bu aslı menabi bulunup tetkik edilmek lazımdır."*⁵⁹ Yusuf Akçura Kuleli ile ilgili vesikaların bulunup tetkik edilmesi zaruretini belirtmişti.

Bu zaruret neticesinde Kuleli Vak'ası ile ilgili olarak arşiv vesikalarına dayalı ilk çalışmayı Uluğ İğdemir yapmıştır. Uluğ İğdemir' in bulduğu arşiv vesikaları arasında Kuleli Vak'ası'na ait kararlar, irade suretleri, mücrimin cetvelleri vs. bulunmaktadır. Fakat İğdemir, Kuleli mahkûmlarının istintaklarına ulaşamamış ve ulaşmanın mümkün olmadığını belirtmiştir.⁶⁰

Kuleli Vak'asına ait istintaklara ulaşılması ise Burak Onaran' ın arşiv çalışmaları sırasında olmuştur.⁶¹ Onaran, istintaklara bugüne kadar ulaşamamasının sebebi olarak; bir numaralandırılma sorunu olduğundan bahsetmektedir. İstintaklar İ.DH' de 445-1/29437 ile numaralandırılmıştır. Burada Kuleli sanıkları ile ilgili hülasa ve fezleke defterlerinin yanı sıra Kuleli' deki tutukluların 24 defter olan istintakları da bulunmaktadır.

İstintaklar incelendiğinde göze ilk çarpan husus satırların içlerinde bulunan noktalama işaretleri olmaktadır. Bu noktalama işaretleri Abdülmecid ve Abdülaziz' i

⁵⁹ Yusuf Akçura, *a.g.e.*, s.52;Burak Onaran, *a.g.m.*, s.9

⁶⁰ Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s.29

⁶¹ Burak Onaran, *a.g.m.*, s.12

temsil etmektedir. Sorgu esnasında Kuleli mahkûmlarının ifadelerinde geçen padişahın ve şehzadenin isimleri bir nevi sansüre uğramış ve yazılmamıştır.⁶² Bu noktalama işaretlerinin de belli sayıları mevcuttur. İsimlerin geçmesi gereken yerlere 5-6-7 tane kadar nokta koyulmuş ve padişah ile şehzadenin isimleri arka arkaya geldiğinde birbirlerinden ayırmak için farklı sayılarda noktalama işareti koyulmaktadır.

Noktalamaların yapıldığı istintaktan bir örnek:

*"Şeyh Ahmet Efendi' ye Şehzadebaşı' nda tesadüf edip böyle bir şey vardır şeriatı icra edeceğim dedi ve bunda dört beş bin adam vardır ..... kaldırıp .... cülus ettiririz .... haberi yoksa da olacaktır dedi ve Hüseyin Paşa' ya gittim Hoca Ahmet Efendi burada bir şeyler söylemiş haberin var mı dedim, vardır bakalım nasıl olacak dedi .... haberi olup olmadığını sual ettim."*⁶³

Görüldüğü gibi gerek padişahın ismi ve gerekse şehzadenin ismi istintaklar esnasında sansüre uğramış bulunmaktadır. Bunun sebebi olarak da çeşitli yorumlarda bulunabiliriz. Osmanlı ceza hukuku görüşülürken, padişaha suikastın cezası olarak idam cezasının belirtilmesi üzerine *"Padişah hakkında suikast kimsenin hatırına gelmemelidir. Bunu kanuna yazıp ilan etmek münasip olmaz"*⁶⁴ denilerek bundan vazgeçilmiştir. Dönemi düşünecek olursak kanun maddesi olarak da padişaha suikast metninin koyulmaması ile istintaklardaki sansürün nedeni aynıdır. Belgelerde isimlere uygulanan bu sansürün bir diğer yorumlanmış şekli de hükümdarın ve ailesinin bu hadise içinde anılmasının istenmemesidir. Esasen bu "noktalar" Osmanlı bürokrasisinin Kuleli hadisesine ne kadar önem atfettiğini ve bu vak'anın da ne kadar önemli bir hadise olduğunu bizlere göstermektedir.

İstintaklar soru-cevap şeklinde olmakla birlikte, eğer sorgu memurları tutuklunun herhangi bir cevabından şüpheye düşerse direk olarak yüzleştirme metodunu kullanmışlardır. Özellikle cemiyetin lider kadrosu olarak nitelendirdiğimiz

⁶² Burak Onaran, *a.g.m.*, s. 18

⁶³ BOA, İ. DH, 445-1/29437, No:9 Hasan Bey, s. 19b

⁶⁴ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 13-20, s. 83

Şeyh Ahmet, Hüseyin Daim Paşa, Rasim Bey ve Arif Beyler yüzleştirmelerle sık sık karşılaşmışlardır.⁶⁵

İstintakların teknik boyutundan verdiğimiz bu bilgilerden ziyade bizler için önemli olan husus vesikaların güvenilirliğidir. Bu istintaklarda verilen bilgilerin doğruluk payı ne kadardır? Netice itibariyle sorgulama esnasında verilen bilgilerin ne denli sağlıklı olduğu ve yahut verilmeyen bilgilerin ne derecede olduğu kuşku götürecektir. Duyulabilecek tüm kuşkulara rağmen istintakların gerekli inceliklerle tahlil edilmesi Kuleli Vak'ası' nı anlamada önem arz etmektedir.

Netice olarak istintakların elde edilmesi ve okumalarının yapılması ile Kuleli hareketi mensuplarının -kendilerini anlattıkları derecede- düşüncelerini ve yapmak istediklerini yazacağız. Çalışmamızda Kuleli Vak'ası' nı cemiyet mensuplarının ve özellikle lider kadronun istintakları çerçevesinde yansıtmaya özen göstereceğiz.

---

⁶⁵ Cemiyetin lider kadrosunda bulunan Cafer Dem Paşa Seraskerlik binasından Kuleli kışlasına götürüldüğü sırada kendisini denize atarak boğulmuştur. Bu yüzden de istintakı iki sayfadır.

II. BÖLÜM

KULELİ VAKASI

A. Muhalefetin Doğuşu

1. Şeyh Ahmet' in Muhalefeti

Tanzimat Fermanı' nın ilanından sonra Osmanlı Devleti' nin dış politikada ilk büyük serüveni 1853-1856 yılları arasında meydana gelen Kırım Savaşı olmuştur. Savaş esnasında İngiltere' nin başını çektiği Avrupalı büyük kuvvetler Osmanlı Devleti yanında saf tutmuş ve Rusya' ya karşı durmuşlardı.⁶⁶ Savaş esnasında yapılan yardımın karşılığı olarak Osmanlı Devleti içinde yaşayan gayr-i Müslim azınlığın haklarında daha fazla iyileştirme talebinde bulunuldu. Müttefiklerin ilk olarak Hristiyanların haklarını güvenceye alma isteği, özellikle Ali Paşa' dan gelen bunun gereksiz olduğu ve padişahın egemenlik haklarının ihlâl edilmiş olacağı itirazlarına yol açtı.⁶⁷ Diplomatlar bunun üzerine, padişahın uyruğundaki herkesi etkileyen daha kapsamlı bir reform tartışmasına döndüler. Söz konusu tartışmanın ürünü 1856 Hatt-ı Hümayun oldu ve bu belge pek çok bakımdan Lord Stratford' un eseri idi.⁶⁸ Hristiyan tebaa için ortaya çıkarılan bu ayrıcalıklar, ülke içinde yüzyıllardır üstün konumda yaşayan Müslüman tebaa ile eşit konuma gelmesine sebep oldu.⁶⁹

Islahat Fermanı' nın gayr-i Müslimler üzerine çok yönlü haklar vermesi Kuleli hareketinin lideri⁷⁰ Şeyh Ahmet' i devlete karşı soğuttu. Ve bu ferman Şeyh Ahmet nazarında bir itibar teşkil etmemekteydi. Nitekim bu ferman sadece Şeyh Ahmet ve dolayısıyla Müslüman tebaa üzerinde değil gayr-i Müslim tebaa üzerinde de pek hoşnutluk sağlayamamıştı. Osmanlı Devleti içinde evvela Müslümanlar sonra

⁶⁶ Nicolae Jorga, *a.g.e.*, C.5, s. 389

⁶⁷ Roderic Davison, *a.g.e.*, s. 55

⁶⁸ Gös. yer.

⁶⁹ "Devlet-i Aliyye' nin taht-ı tabiiyetinde olan reayanın imtiyazatı, Saltanat-ı Seniyye'nin istikbal ve haysiyetine iras-ı halel etmemek üzere te'yid olunacaktır. Tebaa-i hristiyanıyye-i Şahanenin hukuk-ı siyasiyye ve mezhebiyyelerinin te'mini için Avusturya, Fransa, İngiltere devletleriyle Bab-ı Ali beyninde müzakerat cereyan etmekte olduğundan Rusya devleti dahi hîn-i sulhte bu babda iştirake da'vet edilecektir" Ali Fuat Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, C, 1, Ankara 1987, s. 374

⁷⁰ BOA, No:1, Şeyh Ahmet, s. 5b

Rumlar, Ermeniler, Yahudiler derece derece muteber oldukları halde ferman ile hepsi bir tutulacağı için Rumların bazıları *"Devlet bizi Yahudi ile beraber etti. Biz İslam'ın tefevvukuna razı idik"*⁷¹ diyerek fermandan dolayı hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir.

Şeyh Ahmet ise Islahat fermanını duyduğu sırada Kırım Harbi nedeniyle cephede idi. Kuleli kışlasında sorgulanırken muhalefet düşüncesine ne zamandan beri düştüğü sorulmuş ve cevaben:

"S: Bu mertebe de tasavvurat ne vakit tuluğ eyledi ve bu emele düşeli ne kadar vakit oldu?"

*C: Müslim ve gayr-i Müslimlerin derece-i müsavatta ve İslam ile Hristiyan'ın farkı olmamak ve tefrik olmamak üzere bir ferman-ı alî çıktı, ol vakit benim içim soğudu. Hatta posta, muharebenin ahirinde ..... ordusunda geldi, eğer evvelden gelseydi bu muharebeye gitmezdim. Çünkü din yoktur, muharebe din için değil devlet içindi muahharen bu din lakırdısında hata ettim. Türk-i lisanım iyice malumatım olmadığından öyle söyledim."*⁷²

"S: Bu ferman-ı alîyi siz nerede duydunuz?"

C: Orduya gelip benim dahi yedime bir taraftan geçti okudum.

S: Demek olur ki ol vakit İstanbul' a avdetiniz bu maksat üzerineydi?"

*C: Hayır değildi, fakat kalbim soğudu."*⁷³

Kuleli kışlasında yapılan istintaklardan da görüldüğü üzere Islahat Fermanı, Şeyh Ahmet üzerinde büyük tesir yaratmış ve devlet ile olan bağlarının incelmesine hatta kopma durumuna gelmesine neden olmuştur.

⁷¹ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 68

⁷² BOA, No:1, Şeyh Ahmet, s.1b

⁷³ BOA, No:1,Şeyh Ahmet, s.1b

Islahat Fermanı' nın Şeyh Ahmet gibi İslâmî kanat üzerinde ne kadar ileri derecede etki yarattığı ortadadır. İslâmî kanadın rahatsızlığı şüphe götürmezdir. Öyle ki ferman okunduktan sonra hocalardan biri namaz kılarken Mehmed Paşazade ma'hud Said bey "*Ne kılıyorsun Hoca Efendi ferman okundu görmedin mi? Tebaa-i gayr-i Müslim' le ile beraber olacağız*" sözlerine karşılık kaymakam paşa "*senin ağzını yırtarım*" diyerek tekdirde bulunmuş ve bir nevi toplumun reaksiyonunu göstermiştir.⁷⁴ Toplumun gerginlik içinde bulunduğunu bu diyalogdan anlamakta güçlük çekmiyoruz. Şeyh Ahmet de bu gergin ortamda, içinde bulunan duyguları daha fazla taşıyamadı ve dışa vurarak konağında uzun bir süre misafir kaldığı Ferik Çerkes Hüseyin Daim Paşa' ya açtı.

Netice olarak gerek Şeyh Ahmet ve gerekse Müslüman tebaa Islahat Fermanı' nın ilanından rahatsız olmuş ve fermanı benimseyememiştir.⁷⁵ Ve bu şekilde "Kuleli Vak'ası" diye adlandırılacak hadisenin kökeni ve muhalefetin başlangıcı dönem itibariyle kendini göstermeye başlamış idi.

2. Lider Kadronun Birbirlerini Bulması

Islahat Fermanı' nın ilanından hemen sonra ne Şeyh Ahmet ne de Kuleli hareketinin lider kadrosu fiiliyata geçti. Islahat Fermanı Kuleli muhalefeti üzerinde derin bir iz bırakmıştı, fakat karşı tepki olarak derhal harekete geçilmedi. 1859 yılının Nisan-Mayıs aylarında hadise ortaya çıkarılmadan 5 ay önce fikirler sözlere dökülmeye başladı. 1859 yılının Ramazan ayında Şeyh Ahmet düşüncesini ve niyetini Ferik Hüseyin Daim Paşa' ya açtı. Şeyh Ahmet sorgusunda bu konu ile ilgili olarak:

"S: Sen bu keyfiyeti iptida kime açtın mebdeyi kim?"

⁷⁴Cevdet Paşa, a.g.e., 1-12, s.69

⁷⁵ "*Elhasıl bu Islahat Fermanı'ndan dolayı millet-i İslamiyye dil-gîr olarak vükelây-ı hazırayı fasl ve mezemmet eder oldular*" Cevdet Paşa, a.g.e.,1-12, s.69

C:Müsavât maddesinden sonra bana bir soğukluk gelmişti. Bazı vükelâyâ söylesem der idim. Sonra Hüseyin Paşa ile böyle lakırdı açılır idi.

S:İptida sen mi ona açtın o mu sana açtı?

C:İptida ben ona açtım.

S:Hüseyin Paşa'ya keşf-i zamir edeli bir sene oldu mu?

C:Hayır olmadı, Hüseyin Paşa Karadağ'dan geldikten sonra oldu."⁷⁶

Kırım Savaşı patlak verdiği sırada Hac vazifesini yapmak üzere Şam dolaylarında bulunan Şeyh Ahmet, bu vazifesini yarıda bıraktı ve cepheye gitmek için Arabistan Ordu-yi Hümâyûn' a katıldı ve orada görevde bulunan Hüseyin Daim Paşa ile tanıştılar. Beraber İstanbul' a gelerek buradan Kars' a hareket ettiler. Şeyh Ahmet ile Hüseyin Daim Paşa, Kars' ta üç ay kadar birlikte kaldılar.⁷⁷ Kısa sürede bu iki kişi arasında güçlü bağlar kuruldu.⁷⁸ Şeyh Ahmet oradan Batum' a geçti. Kırım Savaşı sonunda Şeyh Ahmet ile Ferik Hüseyin Daim Paşa İstanbul' a döndüler. İkisinin aralarındaki ilişki hatırı sayılır derecede ilerlemiş görünmekteydi. Şeyh Ahmet ve Hüseyin Daim Paşa sıklıkla Hüseyin Daim Paşa' nın konağında görüştüler. Bir müddet de Şeyh Ahmet, Hüseyin Paşa' nın konağında misafir kaldı.⁷⁹ Bazı zamanlar ise Hüseyin Daim Paşa, Şeyh Ahmet' i görevinde bulunduğu Bayezid Medresesi' ndeki odasında ziyaret ederdi.

Şeyh Ahmet' in Islahat Fermanı' ndan dolayı nefret duyguları beslemesi ve bunu yakın çevresine, özellikle Hüseyin Daim Paşa' ya açmasını ve nedenlerini kendisi itiraf etmektedir. İstintaklara bakıldığı takdirde konu ile ilgili şunları söyler:

⁷⁶ BOA, No:1,Şeyh Ahmet, s.6

⁷⁷ BOA, No:2, Hüseyin Daim Paşa, s.3

⁷⁸ Arminus Vambéry, *His Life and Adventures Written By Himself*, London 1889, s. 32

⁷⁹ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 13-20, Ankara 1991, s. 83

"S: Bu tasavvurati ne suretle meydana koyarak ibtida bu efkarınızı kime açarak mahreme esrar ettiniz?

C: Evvelinden bu devlete icra-i adem-i şeriat sebebinden kalben nefreti vardı. Ve bu devlet dediğim ancak şeriat-ı Muhammediyye' yi icra ettirmeyen zevat idi. Bunun üzerine nefretim gittikçe tezayüd bularak bunun ..... çıkarılması tasavvuratında .....ve yahut daha sonra başladım. Ve ancak bu işin fiiliyatına dair mesayih ve ulemadan ve askeriden ve esnaftan dindar ve bu yolda fedakar zatlardan bulması ve benimle ittihat ve ittifak ederek Bab-ı Alî' ye veyahut Bab-ı Mesihat-ı Penahiye ..... olunarak ibtidai emirde Tanzimat' ın kaldırılması ve saniyen şeriatın icrası emelinde bulunduğum halde ..... neyl ü nehar..... ve tasavvur edip ibtida Hüseyin Paşa veyahut başkasına mı ifşa eyledim pek hatırlamıyorum. Hasılın bu müzmir derunun üzerine ibtida fedakarlığı ben kadar ..... Fedakâr arar idim. Hüseyin Paşa' ya bu efkârımı kâmilten açtım o dahi kabul eyledi..... o dahi Cafer Paşa' yı ve Çerkes Ahmed 'i bulup bu tasavvuratımızı müzakereye başladık ve ben..... mollalardan buldum onlar dahi ahir mollalar buldular. Evvelinden ülfet ettiğim askeriden buldum onlar dahi ahiri ..... bu suretle 30-32 hasıl-ı cümlesi muahedeye girip pusulaları vardır. Onlarda kimler olduğu malum olur." ⁸⁰

Şeyh Ahmet etrafına taraftar toplama girişimlerine devam etmekle beraber bu işi Hüseyin Daim Paşa da üstlenmiştir. Hüseyin Daim Paşa vasıtasıyla Kuleli hareketine Arnavut Cafer Dem Paşa da dâhil olmuştur. Cafer Dem Paşa, Hüseyin Daim Paşa' dan daha geç bir zamanda; Kuleli hadisesi meydana çıkarılmadan üç ay kadar önce bu cemiyete girmişti. Kuleli kışlasında yapılan istintakında Şeyh Ahmet ile olan tanışıklığının Hüseyin Daim Paşa' nın konağında (Haziran 1859) olduğunu ve evvelinden kendisini tanımadığını belirtmektedir.⁸¹ Cafer Dem Paşa ile Hüseyin Daim Paşa' nın tanışıklığı ise çok daha öncesinden Hüseyin Daim Paşa' nın Rumeli' de görevde bulunduğu zamana uzanmaktadır.⁸²

⁸⁰ No:1,Şeyh Ahmet, s.2

* Noktalı yerler vesikanın kendisinde silik veya mürekkep bulaşması nedeniyle okunamayacak haldedir.

⁸¹ No:3,Cafer Dem Paşa, s. 1

⁸²No:3,Cafer Dem Paşa, s. 1;Wanda, *Souvenirs Anecdotes Sur La Turquie* (1820-1870) Paris 1884, s.72

Kuleli muhalefetinin liderlerinin birbirlerini bulması Hüseyin Daim Paşa' nın etkisiyle daha da hızlandı. Hüseyin Daim Paşa' nın etkisiyle Kuleli hareketinin lider kadrosu tamamlandı. Askeriyeden Binbaşı Rasim Bey ve Tophane-i Amire kâtiplerinden Arif Bey ikna edilerek cemiyete dâhil edildiler.⁸³ Her ne kadar Rasim ve Arif Beyleri cemiyet içine getiren Hüseyin Daim Paşa olsa da bu kişileri Şeyh Ahmet daha öncelerden tanıyıp bilmekteydi. Şeyh Ahmet' in sorgusunda:

"S: Bu Hüseyin Paşa' nın konağına bundan başka askeriden daha gelen olacak hatta birisi dahi Binbaşı Rasim Bey' dir?"

*C: Rasim Bey' i Arif Bey' den evvelce iki sene kadar vardır görüştük ve bu muahedeye beyan eylediği zamandan beridir dâhil olup o dahi Hüseyin Paşa' nın konağına gelip giderdi."*⁸⁴

Rasim Bey' in de istintakında Şeyh Ahmet ile olan tanışıklığının mazisi sorulmuş ve Şeyh Ahmet' in kendi sorgusunda belirttiği üzere iki sene önce tanıştıklarını belirtmiştir.⁸⁵ Rasim Bey, Anadolu Ordu-i Hümayun' da görevli olduğu vakit Rüştü Bey' in Şeyh Ahmet hakkında olumlu sözlerini işitmiş, Kırım Harbi sırasında Ferik Hüseyin Paşa'nın yanından ayrılmadığı ve pek mübarek bir zat olduğu gibi övgülerden sonra Rüştü Bey' in vasıtasıyla Şeyh Ahmet ile tanışmıştır.⁸⁶

Kuleli Vak'ası' nın lider kadrosu içinde bulunan Tophane-i Amire katiplerinden Arif Bey ise Şeyh Ahmet ile Rasim Bey' in konağında karşılaşmış ve o şekilde tanışmıştır.

"S:Kâtip Arif beyi bu sırra ne vakit vakıf ettin?"

---

⁸³ "Bu işi iki kişi ..... mi karar buldu yoksa daha var mı dedim o dahi cevabında ibtida biz Şeyh efendiyle karar verdik. Şeyh efendi bana bazı şeyler beyan etti şer'en aklen ? edip ikna oldum" No:4 Arif Bey, s. 2b

⁸⁴ No:1, Şeyh Ahmet, s.2

⁸⁵ No:5, Rasim Bey, s. 1

⁸⁶ No:5, Rasim Bey, s.1

*C:Bu sırta vakıf olan ibtida Hüseyin Paşa, Çerkes Veli Ahmet, üçüncü Cafer Paşa, dördüncü Binbaşı Rasim bey, beşinci Arif beydir.*⁸⁷

Arif Bey cemiyet içinde daha sonraları en faal üye olarak girişimlerini sürdürdü. Arif Bey cemiyete dâhil olduktan sonra Tophane dolaylarından insan toplamış ve Tophane müftüsü Bekir Efendi' yi cemiyete dâhil ettirmişti.⁸⁸

Şeyh Ahmet' in Hüseyin Daim Paşa'ya niyetini açmasından çok kısa bir süre sonra cemiyet genişlemeye ve gelişmeye başladı. Öyle ki Cafer Dem Paşa, Rasim Bey, Arif Bey, Müftü Bekir Efendi, Çerkes Ahmet, Çerkes Şuayip, Mülazım Tahir Ağa, Hacı Ahmet ve Hüseyin Daim Paşa' nın yaveri Yüzbaşı Hidayet Efendi gibi askeriye, ulema ve kalemiye kökenli kişi ve kişiler cemiyete girmişti. Medrese öğrencilerinden Bekir ve Mehmet Efendiler de cemiyete dâhil olmuştu. Şeyh Ahmet' in istintakında belirttiği üzere ulemadan da kişiler cemiyete dâhil edilmişti. Fatih medresesi hocalarından Hoca Nasuh Efendi,⁸⁹ Hazergratlı Şeyh Feyzullah ve Kütahyalı Şeyh İsmail Efendi gibi ulemadan hocalar da dâhil olmuşlardı.⁹⁰ Cemiyete dâhil olan her grubun kendine ait nedenleri bulunmaktaydı. Askerlerin maaşlarının gecikmesi, ödenememesi ve gerek esnaf gerekse tüccar kısmının ekonomik durumu gibi çeşitli sebepler sıralanabilir.⁹¹

Cemiyetin ilk tohumları, meydana çıkarılmasından beş ay önce atılmış ve süratli şekilde yol alınmış olmak ile birlikte cemiyetin ulema, esnaf, öğrenci ve askeriyeden olan kişilerle birlikte yapısı bir nevi sağlamlaşmıştı. Bu cemiyet yapısını Şeyh Ahmet' in dönemin sosyal ve malî tablosunu düşünerek mi hareket edip oluşturmaya çalıştığını kendi istintakından hareketle çıkaramamaktayız.

⁸⁷ No:1, Şeyh Ahmet, s. 6

⁸⁸ " *Duhuriyet maddesi Valâ' da söylediğim üzeredir. Ancak bu işe ziyade çalışıp müşevvik bulunanların birincisi Arif Bey' dir.Arif bey bu muahedeye dahil olduktan badehu Tophane tarafından bu muahedeye dahil olanların cümlesi onun teşrifatıyla olup...*" No:1Şeyh Ahmet s. 6a

⁸⁹ Hoca Nasuh Efendi Kırım harbi için 3000 müridi ile cepheye gitmek için devletten yardım istemiş ve olumlu cevap almıştır. Riedler, *a.g.e.*, s. 42

⁹⁰ Zekeriya Türkmen, "Kuleli Vakası", *İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, s. 356

⁹¹ No:3 Cafer Dem Paşa, s. 2a

B. Cemiyetin İsmi ve Üye Toplama

1. Cemiyet'in İsmi

Süleymaniye' li Şeyh Ahmet' in önderliğinde yapılanmaya başlayan cemiyetin ismi konusunda farklı yazarlardan çeşitli görüşler meydana gelmiştir. Gerek Şeyh Ahmet' in ve gerekse lider kadro diye tanımladığımız Ferik Çerkes Hüseyin Daim Paşa, Cafer Dem Paşa, Binbaşı Rasim Bey ve Kâtip Arif Bey' in istintaklarında cemiyetin ismine dair bir ipucu bulamamaktayız. Fakat cemiyet üyelerinden Sinekli Medresesi talebelerinden Harputlu Bekir' in⁹² istintakından Şeyh Ahmet' in kendisine bir kâğıt verip mühürlendiği ve cemiyete o şekilde "*Muhafaza-i Şeriat*" ismi altında dâhil olduğunu itiraf etmektedir.

Cemiyetin ortaya çıkarılışının ardından dönem gazetelerinin cemiyeti, hükümet doğrultusunda "*Cemiyet-i Fesadiye*" olarak isimlendirdiğini görmekteyiz.⁹³

Kuleli muhalefetinin oluşturduğu cemiyete farklı bir isim de Tarık Zafer Tunaya' dan gelmiştir. Kuleli muhaliflerinin cemiyetine ekseriyetle fedai olarak katılan kişilerden oluşması ve cemiyete dâhil olanlardan Arapça⁹⁴ "*Süleymaniyeli Şeyh Ahmet ile aramdaki ahdi kabul ettim ve ben muahid fedaiyim*" ibareli birer mühürlü taahhütname verilmesinden dolayı cemiyetin ismini Fedailer Cemiyeti olarak nitelendirmiştir.⁹⁵ Bu isim daha sonradan literatürümüze girmiş ve çeşitli yazarlar da Kuleli' deki cemiyeti bu isimle anmışlardır.⁹⁶

Türkiye' de TBMM' nin resmî olarak "Fedailer Cemiyeti" ismi ile Kuleli' deki cemiyeti değerlendirmiş ve modern siyasi partilerin ilki olarak görmüştür.⁹⁷

⁹² No: 10 Bekir, s. 3; Uluğ İğdemir, a.g.e, s.56

⁹³ *Ceride-i Havadis*, No: 961, 21. Rebiülahir. 1276; *Takvim-i Vekayi*, No: 574 2.Cemaziyelevvel. 1276; Uluğ İğdemir, a.g.e., s. 12

⁹⁴ ت ل بق دهع د ذ ل ا د ن ب و ن ب ب خ ي ش ل ا د م ح ا د ن ا م ي ل س ل ل ا و ا ن ا د ه ا ع م ل ا د ف ل ا ا ئ

⁹⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul 1995, s. 89

⁹⁶ Bernard Lewis, a.g.e., 376; Florian Riedler, a.g.e., s. 29

⁹⁷ TBMM için bkz: http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html

Kuleli' de ortaya çıkarılan cemiyetin ismi konusunda elimizde tam bir malumat bulunmamaktadır. Bahsettiğimiz üzere Sinekli medresesi talebelerinden Harputlu Bekir'in ifade ettiği şekilde bir isim bulunmakla birlikte lider kadrodan cemiyet ismi ile alakalı bir bilgi edinememekteyiz. Tarık Zafer Tunaya ile literatürümüze giren "*Fedailer Cemiyeti*" ismi daha sonradan TBMM' de kullanmış ve Kuleli hareketini bu ismi kullanarak zikretmiştir.

Netice olarak elimizde kesin bir vesika olmadığı için cemiyetin ismi hususunda bir fikir sahibi olamamaktayız.

2. Cemiyet' e Üyelerin Katılmaları ve Toplantılar

Şeyh Ahmet' in muhalefet düşüncelerini Hüseyin Daim Paşa' ya açmasının ardından Hüseyin Daim Paşa' nın da Şeyh Ahmet ile aynı görüş doğrultusunda hareket etmesiyle cemiyete üye aranmaya ve alınmaya başlamıştı. İlk üyelere ve Kuleli hareketinin lider kadrosu olarak nitelendirdiğimiz; Arnavut Cafer Dem Paşa, Binbaşı Rasim Bey ve Arif Beyler ve muhalefetin lider kadrosu dışında bulunan Hüseyin Daim Paşa' nın yaveri Yüzbaşı Hidayet Efendi ve Çerkes Veli Ahmet, Hüseyin Daim Paşa' nın etrafından olup Hüseyin Daim Paşa' nın konağında yemin ederek cemiyetin temelini atmışlardı. Lider kadro tamamlandıktan sonra cemiyete üye aranmaya başladı. Ekseriyetle ulema, esnaf, askeriye ve medresen talebeler ile bağlantıya geçilmeye çalışıldı. Fakat özellikle ulema, muhalefet hareketinin merkezinde yer almaktadır.⁹⁸ Dönem itibarıyla özellikle İstanbul' da hareketlilik getiren zümreler bunlardı. Bu cemiyet her yerde dillendirilmemekteydi. Nitekim Tanzimat sonrası sosyal hayat kahvehaneler etrafında şekillenmişti ve bundan dolayı hükümetin kulağı sosyal hayatın hareketli olduğu mekânlarda idi. Bu kahvehanelerde jurnallenilebilirdi.⁹⁹

Cemiyet içine üye dâhil etme görevi ise sadece bir kişiye ait bulunmamaktadır. Cemiyete bir vasıtayla dâhil olan herkes güvendiği bir kişiyi veyahut kişileri

⁹⁸ "*Bizim asıl muradımız ulemayı muahedeye dahil etmektir*" No:1, Şeyh Ahmet, s. 6a

⁹⁹ Ahmet Yaşar, "*Osmanlı Şehir Mekânları:Kahvehane Literatürü*" Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.3, S.6, 2005, s. 243

cemiyete dâhil ettirmek isteyebilirdi. Bu üye dâhil etme işlemi ise Kuleli muhalefetin lideri konumunda olduğundan Şeyh Ahmet huzurunda olması gerekiyordu.

İlk etapta cemiyete dâhil olan kişiler Şey Ahmet' in Kırım savaşı vesilesiyle cepheye tanıdığı ve güven duyduğu isimlerdir. Bunlardan Çerkes Şuayip, Kırım Savaşı nedeniyle Arabistan Ordu-yi Hümâyûn' undan Çerkes Hüseyin Daim Paşa ile görüşmek üzere Erzurum' da odasına çıktığı sırada Hüseyin Daim Paşa' nın odasında oturmakta olan Şeyh Ahmet ile karşılaşır ve tanışıklıkları o yıllara dayanır.¹⁰⁰ Ve cemiyet ortaya çıkmadan iki ay kadar önce bu ittifaka dâhil olmuştur. Diğer bir kişi ise Mülazım Tahir Ağa' dır. Şeyh Ahmet ile tanışıklığı Kırım Savaşı nedeniyle cepheye dayanmaktadır. Mülazım Tahir Ağa ile Şeyh Ahmet ilk defa Kars' ta görüşüp tanıştılar. Cepheye Şeyh Ahmet' in bir âlim olarak gösterilmesi ve bir nevi şöhrete kavuşması bu karşılaşmalar üzerinde olumlu tesir bırakmış ve tanışıklıklarına sebep oldu.¹⁰¹ Mağribi Hacı Ahmet de keza Şeyh Ahmet' i evvelden tanıyıp bilenlerden olmuştur. Kırım Harbi' nden sonra Şeyh Ahmet' i tutuklanmalarından bir sene kadar önce İstanbul' da bulmuş ve görüşmüşlerdir.¹⁰² Şeyh Ahmet insanları cemiyete katmak ve etkilemek için ayrıca çeşitli yöntemler de kullanmaktadır. Değişik söylemler ve iddialar ortaya atarak cemiyete katacağı kişilerin akıllarında bir şüphe yaratmış ve bu şekilde kendi saflarına çekebilme fırsatı yakalayabilmişti.¹⁰³

Şeyh Ahmet' in hemşerilik bağlarını kullanarak da cemiyete insan dâhil etme girişimleri bulunmaktadır. Bunlardan Süleymaniye' li Süleyman Paşazade Yüzbaşı Ali Bey' in Şeyh Ahmet ile tanışıklığı çok eskilere dayanmaktadır.¹⁰⁴ Ali Bey' in cemiyet ortaya çıkmadan iki ay evvel ittifaka dâhil olmuştur. Süleymaniye' li Hasan Bey'in de Şeyh Ahmet ile tanışıklığı vilayetlerine dayanmaktadır.¹⁰⁵ Yine Süleyman

¹⁰⁰No: 25 Çerkes Şuayip, s. 1b

¹⁰¹No:16, Tahir Ağa, s.4a

¹⁰²No: 31, Mağribi Hacı Ahmet, 1b

¹⁰³ "Şuayib Efendi hazır ol bugünlerde Fransız kralıyla dersaadette ne kadar hristiyan varsa birleştiler ve düvel-i ecnebiye tebasından bulunanlar dahi onlar ile ittifak edip cümlesi ....ve....olacak birden ayağa kalkıp İstanbul'u zapt edecekler . Sizde gaflette bulunmayın" No:25 Çerkes Şuayib,s.2a-3b

¹⁰⁴" Daha vilayetten bilirim" No:8, Ali Bey, s.9a

¹⁰⁵No:9,Hasan Bey, 13b

Paşazadelerden olan Abdülkadir Bey' in de Şeyh Ahmet ile tanışıklığı eskiye dayanmaktadır.¹⁰⁶

Şeyh Ahmet ulemadan ise Nasuh Efendi,¹⁰⁷ Şeyh Feyzullah,¹⁰⁸ Şeyh İsmail¹⁰⁹ ve gibi önemli kişileri yanına çekmek için görüşmeler yapmış ve ittifaka dâhil etti. Şeyh Ahmet' in cemiyete üye faaliyetleri devam etmiş ve yine Sinekli Medresesi talebelerinden Bekir' i cemiyetin ortaya çıkışından yirmi gün önce ittifaka dâhil etmiştir.¹¹⁰ Şeyh Ahmet, Sinekli Medresesi talebelerinden Mehmet' i de Şeyh Ahmet odasında kabul ederek cemiyete dâhil etti.¹¹¹

Şeyh Ahmet' ten sonra cemiyete üye toplamak için kâtip Arif Bey de faaliyetlere girişti ve Tophane müftüsü Bekir Efendi' yi cemiyete dâhil olmaya ikna ederek bir nevi cemiyet için büyük iş yaptı ve Şeyh Ahmet ile Hüseyin Daim Paşa' nın güvenini kazandı.¹¹² Cemiyete üye katma faaliyetlerine devam eden Arif Bey Tophane kâtiplerinden meslektaşısı olan Hurşit Efendi' yi de cemiyete dâhil etti.¹¹³

Kuleli hareketinin lider kadrosundan olan Binbaşı Rasim Bey ise Muhallebici Mustafa' yı hanesinde Şeyh Ahmet' in bulunduğu sırada cemiyete dâhil ettirdi.¹¹⁴ Rasim Bey daha sonradan Şeyh Ahmet' in Bayezid Medresesi' ndeki odasına Mehmet Efendi' yi götürerek Şeyh Ahmet' in huzurunda cemiyete dâhil ettirdi.¹¹⁵

Bu şekilde Kuleli muhalefetinin lider kadrosu süratli şekilde cemiyete üye kazandırma faaliyetlerine giriştiler ve kendilerinin güvenini kazanmış kişilerden

¹⁰⁶ No: 24, Abdülkadir Bey

¹⁰⁷ No: 21 Nasuh Efendi

¹⁰⁸ No:22 Şeyh Feyzullah

¹⁰⁹ No: 23 Şeyh İsmail

¹¹⁰ No: 10 Bekir, s. 3b

¹¹¹ No: 11 Mehmet, s. 4b

¹¹² " Tophane müftüsü var isterseniz görüşteyim dedim ikisi birden tabi tabi deyip bize..... gayri şimdi senden bütün bütün emin olduk" No:4 Arif Bey, s. 2b

¹¹³ No:12 Katip Hurşit, s. 3a

¹¹⁴ Belki de Kuleli muhalefetinde cemiyet üyesi olarak en farklı kişi Mustafa' dır. İstintakında kendisinin isminin Hüseyin olduğunu ama Şeyh Ahmet' in Rasim beyin hanesinde bir kağıda Mustafa yazarak kendisini cemiyete dahil ettiğini belirtir.

"S: Senin isminin doğrusu ne?

C: İsmimin doğrusu Hüseyin ama Mustafa yazmışlar sende Mustafa deyin yaz." No: 32 Muhallebici Mustafa s. 2b

¹¹⁵ No:13 , Alay Emni Mehmet Efendi, s. 6a

cemiyet üyesi seçmeye çaba göstermişlerdir. Cemiyete üye bulma konusunda pek seçici olmadıkları istintakları bulunan şahısların profillerinden anlaşılmaktadır. Nitekim emrinde yüz elli sabit müridi olduğunu söyleyen Şeyh Feyzullah¹¹⁶ ile toplumun gelir düzeyi en düşük ve cemiyete etkisi nötr olacak kesimden Muhallebici Mustafa gibi kişileri cemiyete dâhil olunmasıyla bunu görmekteyiz.

Kuleli muhalif cemiyetine dâhil olan ve dosyaları bulunan diğer üyeler ise Osmanpazarlı İbrahim Ağa¹¹⁷, Tekirdağlı Nalbant Emin,¹¹⁸ Beypazarlı İbrahim,¹¹⁹ Sinop'lu Hacı İbrahim,¹²⁰ Hüseyin Paşa' nın oğlu Yüzbaşı Hasan Bey,¹²¹ Dağıstanlı Hacı Mehmet,¹²² Aydınli Bölük Emmini Mustafa,¹²³ Beypazarlı Nefer Saka Ahmet,¹²⁴ Nefer Recep,¹²⁵ Binbaşı Ali Efendi,¹²⁶ Binbaşı İsmail,¹²⁷ Kireli Hasan,¹²⁸ Beypazarlı Hafız Ahmet,¹²⁹ Beypazarlı Ali,¹³⁰ Süleyman Efendi,¹³¹ Niksarlı Hasan Efendi,¹³² Malatyalı Mehmet Efendi,¹³³ Erzurumlu Mehmet,¹³⁴ Çerkes Ahmet¹³⁵ gibi isimler ile oluşum 41 kişiden meydana gelmektedir. Bu kişiler arasında fiili olarak icraatlara ve görüşmelere katılmayanlar da mevcuttur.

Muhalif harekete çağırılıp gelmeyenler de bulunmaktaydı. Özellikle Arif Bey' in cemiye üye dâhil etme teşebbüsleri her daim başarılı olamamaktaydı.¹³⁶ Esasen Hasan Paşa' nın cemiyete dâhil olması için gösterilen çaba ise kötü sonuçlanacak ve Hasan Paşa' nın ihbarıyla Kuleli muhalefeti meydana çıkacaktı.

¹¹⁶ No: 22, Şeyh Feyzullah, s. 2a

¹¹⁷ No: 7, Osmanpazarlı İbrahim Ağa

¹¹⁸ No: 14, Nalbant Emin

¹¹⁹ No: 15, Beypazarlı İbrahim

¹²⁰ No: 17, Hacı İbrahim

¹²¹ No: 19, Hasan Bey

¹²² No:20 Dağıstanlı Hacı Mehmet

¹²³ No:26, Alay Emmini Mustafa

¹²⁴ No:28, Nefer Saka Ahmet

¹²⁵ No:29, Nefer Recep

¹²⁶ No: 30 Binbaşı Ali

¹²⁷ No: 33 Binbaşı İsmail

¹²⁸ No: 34 Kireli Hasan

¹²⁹ No: 35 Hafız Ahmet

¹³⁰ No: 36 Beypazarlı Ali

¹³¹ No:37;Süleyman Efendi

¹³² No:38, Hasan Efendi

¹³³ No:39 Mehmet Efendi

¹³⁴ No:40 Mehmet Efendi

¹³⁵ No:41 Ahmet Efendi

¹³⁶ "Hasılın onun dahi bildiği adamlardan Hurşit ve Müftü Efendi (müzakerede bulundular) ancak Hasan Paşa gelmedi" No:1, Şeyh Ahmet, s. 3a

Cemiyete dâhil olanlar fedai olarak da yazılmaktadır. Fedailer için "*Süleymaniyeli Şeyh Ahmet ile aramdaki ahdi kabul ettim ve ben muahid fedaiyim*" yeminini edip bir kâğıda mühür basarak dâhil oluyorlardı.¹³⁷ Şeyh Ahmet' in bu mühürlü kâğıtları almasının altında bir fedakârlık isteği yatmaktadır.¹³⁸ Bu fedailerin oluşturduğu kuvvetin sayısı altmış kişi kadar bulunmaktaydı.¹³⁹ Fedailer için ettirilen bu yemin metninin dışında bir yemin daha edilmekteydi. Arif Bey, Hüseyin Daim Paşa' nın konağında bu ittifaka dâhil olduğu zaman daha farklı bir yemin etmiş bulunmaktaydı.¹⁴⁰

Cemiyet genişlemeye başladıkça organize şekilde ve özellikle lider kadro arasında bir takım görüşmeler ve toplantılar tertip edilmekteydi. Hüseyin Daim Paşa Rumeli' ye vazife icabı gidene kadar bu toplantılar Hüseyin Daim Paşa' nın konağında olmaktadır. Hüseyin Daim Paşa gittikten sonra ise Şeyh Ahmet' in Bayezid Medresesi' ndeki odada veyahut Arif ve Rasim Beylerin hanelerinde bu toplantılar düzenlenmekte ve bir takım kararlar alınmaktaydı. Kuleli muhalifleri arasındaki görüşmelerde her hangi bir gün veya belli bir saat dilimi bulunmamaktadır. Ekseriyetle Şeyh Ahmet' in müsait olduğu zamanlarda toplantılar tertip edilir ve cemiyet üyeleri ya direk olarak Şeyh Ahmet tarafından çağırılır veyahut cemiyet üyelerine bir not bırakılarak yapılacak olan toplantının adresi belirtilip o adrese gelmesi istenir.¹⁴¹ Kuleli muhalefetinin yapılacak olan toplantılarının tam bir takvimi bulunmasa da toplantılar ekseriyetle hafta da bir gerçekleşmektedir. Devlet hizmetindeki görevlerinden dolayı sık sık toplantıya katılamayacak olan üyelere de çeşitli toleranslar gösterilmekteydi.¹⁴²

¹³⁷ Kuleli muhalefet hareketinde bulunan üyelerin isimleri Şeyh Ahmet' in Bayezid medresesindeki odasında tutulan bir kitap içinde bulunmaktadır fakat Kuleli muhalefeti meydana çıkarılmadan kısa bir süre önce kitap Şeyh Ahmet tarafından yakılmıştır.

¹³⁸ "*Fedakârlık hapis edilecek olursam korkmayayım ve nihayet o derecede öldürülecek olursam ona dahi razı olmaktır. Ve ben şimdi din yolunda öldürülecek olur isem nefsimce razıyım*" No:1 Şeyh Ahmet, s. 6b

¹³⁹ No:3 Cafer Dem Paşa, s. 2a

¹⁴⁰ "*Dinime ve devletime ve saime miktar-ı hizmette kusur etmeyeceğime ve sırrı garz tahtında kimseye söylemeyeceğime yemin ettim.*" No:4 Arif Bey, s. 2b

¹⁴¹ "*Bir gün Şeyh Ahmet efendi bir pusula yazıp mollası ile bizim oturduğumuz haneye gönderip eğerçi Şuayib efendi gelir ise verin deyu söyleyerek bırakmış ve pusulayı akşam üzeri eve gittiğimde (bana) verdiler aldım okudum*" Ben Hüseyin Paşa'nın konağına bu akşam gideceğim sende oraya gel" deyu yazmış olduğundan onun üzerine ben de Hüseyin Paşa'nın konağına akşam üzeri gittim" No:25, Çerkes Şuayib, s. 3b

¹⁴² "*Sık sık gelemem deyu cevabımın üzerine sekiz on günde bir defa gelmeli*" No:4 Arif Bey, s.2b

Üyelerin toplanması ile Kuleli cemiyetinin üye sayısı bir yandan artmaya başlamıştı. Artık somut adımların atılması için görüşmeler sıklaşmış, fikirler ve planlar tartışılmaya başlanmıştı.

C. Suikast Planları Cemiyet' in Ortaya Çıkarılışı ve Cezalar

1. Suikast Planları ve Cemiyet'in İfşa oluşu

Kuleli hareketinin ana prensibi Şeyh Ahmet tarafından "*Şeriat-ı Muhammediye' yi batıranlardan ve beytülmal-ı Müslimini yağma edenler ve ulemayı ve sair Müslümanları (...) edenleri ve kâfirleri onlara tercih edenleri ve kâfir ile İslâm arasında fark yoktur diyen ve gerek (6 nokta) olsun ve gerek ona muayyen eden zalimler olsun onların kanını dökmedikçe durur isek dinimiz kâfir olsun ve Karun gibi mel'un olalım ve Ebu Cehil gibi merdud olalım.*"¹⁴³ şeklinde ifade edilerek başkaldırının ve suikastın önü açıldı. Kuleli cemiyetine üyelerin birer birer dâhil olmaları ile artık fiiliyata geçmek için planlar da yapılmaya başlandı. Sultan Abdülmecid' e karşı bir suikast tertiplenmeye ve planlar hazırlanmaya bizzat Şeyh Ahmet önderliğinde devam edilmişti. Harekât günü ve zamanı ayarlanmaya çalışılıyordu. Şeyh Ahmet' in gerek Abdülmecid' e ve gerekse vukelâya karşı olan düşmanlığı günden güne artmaktaydı.¹⁴⁴ Bu nedenle; Kuleli lider kadrosu suikast işini hızlı bir şekilde yapmak istiyordu. Hüseyin Daim Paşa' nın Rumeli' ye tayini çıktığı zaman cemiyet içerisinde ve özellikle lider kadroda bir hoşnutsuzluk belirdi. Netice olarak Şeyh Ahmet, Kuleli hareketinin lideri olsa da Hüseyin Daim Paşa da muhalefet örgütü içinde karizması en yüksek şahsiyetti. Hüseyin Daim Paşa, Rumeli' ye gitmeden -biraz da Cafer Paşa' nın direktmesi ile- önce suikast işini halletme taraftarı idi. Bu iş için ilk olarak Cafer Dem Paşa plan hazırlayıp sunmuşsa da bu plan Hüseyin Daim Paşa tarafından kabul edilmedi.¹⁴⁵ Hüseyin Daim Paşa devlet

¹⁴³ No:25, Çerkes Şuayib, 3b

¹⁴⁴ No:4 Arif Bey, s.5a

¹⁴⁵"*Hüseyin Paşa nasıl edelim bu işi seriyen görelim dedi Cafer Paşa cevap edip....Cuma günü cami kapısının birisini sen birisini ben içerde bulunan ulema efendilerde dua eylesin kitapları yere koysunlar deyu cevap verdi Hüseyin Paşa dahi böyle olmaz ahali ihtilale varır sefaretlere telaş düşer reaya korkar*" No:4 Arif Bey, s. 2b

bünyesinde uzun yıllar geçirdiği için tecrübe sahibi bir kişiliktir. Haklı olarak çeşitli nedenler ileri sürmüştü ve Cafer Paşa'nın planını kabul etmemiştir. Hüseyin Daim Paşa, yapılacak olan suikastın ve ardından değişecek olan padişahın Avrupa nezdinde bir hareketlilik doğurmaması için cemiyetin lider kadro üyelerinden kâtip Arif Bey'e bir ilan da hazırlattı. Bu ilan hazırlanmasında Kuleli hareketinin iki üyesi Hüseyin Daim Paşa ve Tophane kâtiplerinden Arif Bey etkili oldular. Daha ziyade Hüseyin Paşa'nın sözlerini Arif Bey kaleme almış ve sefaretlere verilecek olan ilanlar ortaya çıkmıştı.

"Sefaretlere verilecek ilanatlarda bu bir dahilî iştir her vechile siz ve gerek tebalarınız emin olsunlar, harice bundan zarar yoktur buna misal bir takım şeylerdir cümlesi hatıra gelmez patrikhanelere dahi ey millet büyükleri sizlere bu işlerden bir mazarrat yoktur reaya bundan emin olsun ve ırzı edebiyetle bulunsun eğerçi edepsizliğe cüret eden olur ise cezası verilecektir bu cumhur-u müslimin tarafından dahil her kim size tecavüz- hakarete bulunur ise şer'en onun dahi cezası verilecektir, böylece milletinize beyan edin bir takım lakırdıdan ibaret idi ahaliye dahi hitaben olacak ey ahali bu dava dahi dava-i şeriattır cümleiniz emin olun..."¹⁴⁶

Hüseyin Daim Paşa'nın talimatıyla hazırlanan bu ilanlar, Abdülmecid'e yapılacak olan suikastın hemen ardından gerek sefaretleri, gerek patrikhaneyi ve gerekse ülke içindeki Müslüman tebayı rahatlatma amacı gütmektedir. Kalkışılacak olan suikastın ülke içinde yaratacağı kaos ortamını engellemek ve idareyi elde tutmak için satır satır Hüseyin Daim Paşa'nın sözlerinin kaleme aktarılmış haliydi. Hüseyin Daim Paşa bu işi son derece sahiplendi öyle ki kendisine Seraskerlik makamı dahi verilse bu işten geri dönmeyeceğini belirtiyordu.¹⁴⁷ Suikast için de cemiyetin ortak kararı ekseriyetle Cuma selamlığı sırasında olmasıydı.¹⁴⁸ Şeyh Ahmet'i suikast için ateşleyen olaylardan birisi de hiç şüphesiz Şeyh Feyzullah'ın kendisine bin müridi ile yardım edeceğini söylemesi olmuştur.¹⁴⁹

¹⁴⁶ No:4, Arif Bey, s. 3

¹⁴⁷ No:4 Arif Bey, s.4b

¹⁴⁸ "Cuma selamlığında veyahut Cuma günü Kağıthane' de..." No: 4 Arif Bey, s.4b; "iyice atlardan bizim altımıza at verin sizin muradınız ne ise selamlıkta icra ederiz..." No:6 Müftü Bekir, s. 12b; "Bayram alayı günü veyahut bayramdan sonra bir Cuma selamlığında..." No:23, Şeyh İsmail, s. 3a; "Tophane veyahut Valide Camine çıktığında..." No:9, Hasan Bey, s. 19b

¹⁴⁹No:23, Şeyh Feyzullah, s. 3a; No:6, Müftü Bekir, s.3b

Şeyh Ahmet' in tasarımlarına göre; suikast günü geldiği vakit cemiyet sadece sultana bir saldırı yapmak ve onunla yetinmek gibi bir niyete sahip değildi. Suikast günü ayrıca bir başkaldırı olarak da karşımıza çıkmaktaydı.¹⁵⁰

Ferik Hüseyin Daim Paşa' nın Rumeli' ye tayininin çıkması ile Şeyh Ahmet de bekleme yolundan vazgeçerek, suikast planlarını bir an önce yürürlüğe koyma niyetindeydi.

Suikast için nitelikli insanlar aranılmaya başlandı ve bu iş için Çerkeslerin kullanılmasına karar verildi. O tarihlerde Kırım Harbi nedeniyle Osmanlı Devleti içine bir Çerkes göçü söz konusu idi.¹⁵¹ Kuleli lider kadrosu, ülke içinde muhacir olarak yaşayan Çerkeslerin bu iş için pek kolay kullanılabileceğini düşünüyordu. Çerkesleri bulma görevi ise Kuleli cemiyetine yemin ederek ve mühür vererek ilk girenlerden olan Veli Ahmet' e aitti.¹⁵²

Hüseyin Daim Paşa' nın konağında Şeyh Ahmet, Cafer Dem Paşa ve Çerkes Şuayib toplanmışlar ve suikastın nasıl tertib edileceği hakkında tartışmalara girmişlerdi. Hüseyin Daim Paşa' nın Rumeli' ye tayininin çıkması ile suikast girişimine hız veren Şeyh Ahmet' in fikri şöyle idi:

*"Bazı geceleri (6 nokta) Tophane' ye gidiyor olvakit muahidleri toplarız ve yolunu bekleriz birden bire hücum edip Serasker Paşa ile (6 nokta) ya telef ederiz ve yahut alıp götürerek biz (6 nokta) istemiyoruz diye dava ederek ve onun üzerine Ahmet efendi (6 nokta) tekrarlayıp mutlak telef ederiz diye söyledi."*¹⁵³

¹⁵⁰ "on beş yirmi bin kişi kadar olsa meydana çıkar dava ederiz" "bir intikam alabiliriz veyahut din uğruna feda-i can edip şehit oluruz" No:25,Çerkes Şuayib, s.2b

¹⁵¹ İhsan Satış, "Kırım Savaşından Sonra Kafkasya'dan Anadolu' ya Göçler ve Şanlıurfa Yöresine İskanlar" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12, S,1, 2012, s. 521

¹⁵² "Ahmet Efendi ve Rasim efendi Çerkeslerden biraz adam tedarik ettin mi diye sordular ve dahi o katip Arif bey Çerkesler cesur olurlar biz ne kadar olsa İstanbul adamınız bize Çerkeslerden biraz adam tedarik eyle diye söyledi bende bu işe? herkes icabına gelmez buradaki adamlara emniyet edemiyorum emniyet edecek adamlarım ? Trabzon'a gitmişler bugünlerde İstanbul'a gelecekler ben onlardan tedarik ederim dedim.." No:18, Çerkes Veli Ahmet, s.2a

¹⁵³ No:25, Çerkes Şuayib, s.2b-3a

Şeyh Ahmet önderliğinde yapılan bu planların bir başka çeşidi de bulunmaktadır. Plana göre:

"Tophane' ye (6 nokta) ikinci vakitleri geldiğinde ve yahut Kabataş önlerinde ve yahut Hacı Hüseyin bağında bu Çerkesler ve gerek sair fedailer (6 nokta) silah ile arabayı basıp ve telef ederek..."¹⁵⁴

Yapılan bu planlar Şeyh Ahmet' in zihninden dökülen fikirler neticesinde olmaktadır. Fakat gerek Hüseyin Daim Paşa ve gerekse Cafer Dem Paşa, Şeyh Ahmet' in bu planlarına biraz soğuk bakmakla beraber:

"Olvakit Cafer Paşa ve Hüseyin Paşa (6 nokta) bunu böyle aşikâre öldürmek olmaz millete fena ederiz sonra düvel-i ecnebiye ayağa kalkar ve şimdiki olan azıcık dinimizi ve gerek şariatımızı bütün bütün kaldırırlar ümmeti- Muhammet' e yazık etmiş oluruz diye söylediler ve dönüp ikisi birden buna bir hud'a lazımdır. Bir tertip edelim bu işi yapanı kimse bilmesin. Onun üzerine bir kaç adam bulalım sen de Çerkeslerden bir kaç adam bul Cafer Paşa dahi Arnavut'tan bir kaç adam bulsun (6 nokta) ya Hacı Hüseyin bağına ve yahut Kâğıthane' ye veya Cuma selamlığına onlara bilinmez derecede Frenk elbisesi giydirip (6 nokta) üzerine hücum ederek işini bitirmeli..."¹⁵⁵ diyerek itiraz etmekteydiler.

Suikast planı içinde sürekli Çerkeslerin kullanılması deyim yerindeyse tetikçi olarak seçilmeleri Çerkez Şuayib' i rahatsız etti. Kırım Harbi vesilesiyle Osmanlı topraklarına göç eden Çerkeslerin başına bu hadiseden dolayı bir zarar gelme ihtimali, Çerkez Şuayib dâhil Çerkes kökenli Hüseyin Daim Paşa' yı da endişelendirmekteydi.

"Olvakit ben bizim Çerkes milleti bahusus bugünlerde düşman elinden kurtulup devlete iltica ediyor ve buradan dahi onların haklarında pek riayet oluyor sonra bu devlet onları buradan bütün bütün kovar ise yazık ederiz. Vakıa bizim canımızı feda edersek de onlara zararımız dokunur dedim. Olvakit Hüseyin Paşa benim dahi

¹⁵⁴ No:6 Müftü Bekir, s.12b

¹⁵⁵ No:25, Çerkes Şuayib, 3a

*milletimdir nasıl senin milletin ise benim dahi senin gibidir. Sen nasıl acırsan ben de öyle acırım dedi...*¹⁵⁶

Hüseyin Daim Paşa ile Çerkes Şuayib' in endişeleri neticesinde, suikast için salt olarak Çerkeslerden kurulu bir fedai grubuna razı gelinmedi. Bunun üzerine Çerkeslerin haricinde Türk ve Arnavutlardan oluşan bir grubun da suikaste hazır edilmesi kararlaştırıldı ve Cafer Dem Paşa adam tedarik etmek için çalışmalara başladı.

*"Olvakit ben de dedim ki Türk'ten ve Arnavut'tan biraz adam bulun ben de bir kaç Çerkes bulurum ve Çerkeslere (7 nokta) vurdurmam Halife-i ru-yi zemindir onun ekmeğini yiyoruz ancak (7 nokta) diri tutmak ve nereye götürmek dilerseniz oraya tutup götürürüz eğerçi meramınız mutlaka (7 nokta) öldürmek ise sizin adamlarınız etsinler dedim. Ancak biz (7 nokta) onun yanında olan adamları vurabiliriz dedim olvakit Hüseyin Paşa dahi (6 nokta) onu Çerkeslerin vurmasına ben de razı değilim ancak Türk'ten ve Arnavut'tan iş vuracak bulsunlar dedi..."*¹⁵⁷

Kuleli hareketini sadece padişaha suikast değil, aynı zamanda sistemli bir başkaldırı hareketi olarak da görmekteyiz. Sultan Abdülmecid' e yapılacak olan suikastın gerçekleşmesi halinde, Hüseyin Daim Paşa' nın kaleme aldirdığı bir takım tedbirler mevcuttu. Bu tedbirlere göre; köprüler tutulacak, vapurlara kimsenin binmemesi sağlanacak, ulaşım kesilecek, telgraf telleri kopartılacaktır.¹⁵⁸

Şeyh Ahmet ise suikastı ve arkasından gerçekleşecek başkaldırı hareketini daha ziyade gece vakti gerçekleştirme niyetindeydi. Şeyh Ahmet' in planları şunlardı; suikastın meydana geleceği gece boğazda bir maytap yakılması ile irtibat sağlanacak ve minarelere cemiyet üyelerinden birer kişi koyularak gözetlemeler yapılacaktı. Gerek cemiyet üyeleri ve gerekse cemiyetin emrinde bulunacak kişiler, denizde yakılan maytabı gördükleri anda Üsküdar ve Kuleli taraflarında bulunan kişiler ve

---

¹⁵⁶ No:25 Çerkes Şuayib, 3a

¹⁵⁷ No:25, Çerkes Şuayib, s. 3a

¹⁵⁸ No:4, Arif Bey, s. 4b

Avrupa yakasında mevcut halde duran cemiyet üyeleri ve emirlerindeki kişiler harekete geçerek emellerini gerçekleştirmiş olacaklar idi.¹⁵⁹

Dönem itibariyle planın gerçekleşebilmesi için büyük kitlelere ihtiyaç duyuluyordu. Her ne kadar dönemin şartlarında bu sayılara ulaşmak zor görünse de istintaklardan Şey İsmail ve Şeyh Feyzullah gibi hocaların müridleri ile destek olacağını belirtmesi ve Hüseyin Diam Paşa ile Cafer Dem Paşa' nın askerlerini dahil edebilme ihtimali ve yersiz yurtsuz yaşayan Çerkeslerin de birleştirilmesi ile bu sayılara ulaşılabilirdi.

Şeyh Ahmet ve lider kadronun yaptığı bu planlar Hüseyin Daim Paşa' nın Rumeli' ye gitmesi ile ertelendi ve rafa kaldırıldı. Öyle ki Şeyh Ahmet bir zaman umudunu kaybedip o sıralarda Kafkaslarda Rus ordularıyla savaşıyan Şeyh Şamil' in yanına gitmeyi tasarladı ise de bu fikrinden vazgeçerek çalışmalarına devam etti.¹⁶⁰ Yolundan geri dönmeyeceğini beyan etti.¹⁶¹ O sıralar da cemiyet üyelerinden Çerkes Şuayib, yakından tanıdığı bazı Çerkeslere durumu açarak bir şekilde akıl aldı ve kendisi de bu suikast işinden soğudu, fakat yeminli bir üye olması nedeniyle görüşmelere devam etti.¹⁶²

Hüseyin Daim Paşa' nın gitmesinden sonra devlet nezdinde büyük rütbeli simalar cemiyete üye edilmeye çalışıldı ve bu iş özellikle Arif Bey ilgilendi. Boğaz mirlivalarından Hasan Paşa' yı cemiyet hakkında bilgilendirdi ve aralarına katılması için ikna etmeye çalıştı. Bu durumu Şeyh Ahmet ile konuşan Arif Bey, Hasan Paşa ile Şeyh Ahmet, Cafer Dem Paşa ve Rasim Bey arasında bir görüşme ayarladı, fakat uzunca bir süre Hasan Paşa' yı bekleyen kadro Hasan Paşa' nın gelmemesi üzerine görüşmeden dağıldı. Şeyh Ahmet ise bu durumdan şüphelenerek Arif Bey' e "*ne için bana getirip yemin ettirmeden sırrı ona faş eyledin*" demiştir. Arif Bey ise Hasan

¹⁵⁹ No:4, Arif Bey, s. 5a

¹⁶⁰ "*Olvakit bana burada gayret eden yoktur seninle buradan ya Çerkese ya Şeyh Şamil' le gidelim...*" No:25, Çerkes Şuayib, s. 3b

¹⁶¹ No:4, Arif Bey, s. 4b

¹⁶² "*Bugün dünya ise yarın ahirettir onların hakkını istemem onlar bana ikisi de cevap verdiler ki sen deli misin veyahut divane misin senin baban okur yazar ulemadan adam ve siz familyaca devlet sayesinde geçinerek bugünkü gün devlete misafiriniz. Böyle adamlar ile böyle iş olmaz. Sen çocuksun daha bilmezsin sonra bu işin neticesi öyle bir fena olur ki sana yazık olduğundan başka çoluk çocuğuna ve babana da yazık olur. Padişahın ne kabahati vardır size ve gerek çoluk çocuğunuza mı bu kadar ekmek yedirdiğinden mi bu işe karışyorsun dediler...*" No:25, Çerkes Şuayib, s. 5a

Paşa' dan emindir. Bir gün çarşıda dolaşırken Süleymaniye' li Hasan Bey karşısına çıkar ve Arif Bey, Hasan Paşa' nın cemiyete dahil olduğunu kendisine iletir.¹⁶³

16 Safer 1276 Çarşamba günü¹⁶⁴(14 Eylül 1859) Şeyh Ahmet ve bir takım cemiyet üyesi Tophane' de bulunan Kılıç Ali Paşa Camii' nde toplandılar.¹⁶⁵ Arif Bey' in cemiyete dâhil etmek için uğraştığı Hasan Paşa tarafından vücuda gelen gizli cemiyet Seraskerlik makamına bildirildi. Hasan Paşa' nın Kuleli oluşumunu haber vermesi neticesinde Kılıç Ali Paşa Camii' nde toplantı halinde olan Şeyh Ahmet ve bazı cemiyet üyeleri bir baskın ile tutuklandılar. Cemiyetin geri kalan üyeleri ise 17 Safer perşembe gününe kadar evlerinden veyahut buldukları semtlerden alınıp tutuklandılar. Lider kadrodan Ferik Hüseyin Daim Paşa ise Rumeli' de Abdülkerim Paşa tarafından tutuklanarak deniz yolu ile İstanbul' a gönderildi.¹⁶⁶

1859 yılının Mayıs ayında Hüseyin Daim Paşa' nın konağında başlayan Kuleli muhalefet süreci beş ay sonra Eylül 1859' da, Tophane' de Kılıç Ali Paşa Camii' nde cemiyete katılmak için başvuran Hasan Paşa' nın ihbarı sonucu bir baskın ile nihayet buldu.

Kuleli kışlasında yapılan yargılamaların ardından 1276 Rebiülevvel tarihinde hükümet tarafından sanıkların çarptırıldığı cezalar ilan edildi. Ve Kuleli Vakası Osmanlı tarihine bir dipnot olarak düştü.

¹⁶³ "Bir gün ben çarşıya giderdim Arif bey tesadüf ederek çenemden tuttu Hüseyin Paşa' yı naşıma kakardınız işte size müşirandan bir zat bulup dahil ettim" No:9, Hasan Bey, s. 19b

¹⁶⁴ "Sizi çarşamba günü tuttukları vakit" No:1, Şeyh Ahmet, s.5b

¹⁶⁵ Muhtemelen bir toplantı yapılmak için ve üyelerin de ekseriyeti Tophane civarında bulunduğundan dolayı Şeyh Ahmet, Bayezid' de görevli bulunduğu medreseden kalkarak Kılıç Ali Paşa camiine gitmesi kuvvetli ihtimaldir.

¹⁶⁶ Wanda, a.g.e., s. 75

2. Cezalar

Dosya Numarası ve İsim	Memleketi	Cezası
No:1 Şeyh Ahmet	Süleymaniye	İdam
No:2 Hüseyin Daim Paşa	Çerkes	İdam
No:3 Cafer Dem Paşa	Arnavut	İdam
No:4 Arif Bey		İdam
No:5 Rasim Bey		İdam
No:6 Müftü Bekir		Müebbeten Kalebentlik
No:7 İbrahim Ağa	Silistire	Müebbeten Kürek
No:8 Ali Bey	Süleymaniye	Müebbeten Kalebent
No:9 Hasan Bey	Süleymaniye	Müebbeten Kalebent
No:10 Bekir	Harput	Müebbeten Kürek
No:11 Mehmet		Müebbeten Kürek
No:12 Hürşit Efendi		Müebbeten Kalebent
No:13 Mehmet Efendi		Müebbeten Kürek
No:14 Emin Ağa	Tekirdağ	Müebbeten Kürek
No:15 İbrahim	Beypazar	Müebbeten Kürek
No:16 Tahir Ağa	Çerkes	Müebbeten Kürek
No: 17 Hacı İbrahim	Sinop	Müebbeten Kürek
No: 18 Veli Ahmet	Çerkes	Müebbeten Kürek
No:19 Hasan Bey	Çerkes	8 Sene Kalebentlik
No:20 Hacı Mehmet	Çerkes	8 Sene Kalebentlik
No:21 Nasuh Efendi		8 Sene Kalebentlik
No:22 Şeyh Feyzullah	Hazergrat	5 Sene Kalebentlik
No:23 Şeyh İsmail	Kütahya	6 Sene Kalebentlik
No:24 Abdülkadir	Süleymaniye	5 Sene Kalebentlik
No:25 Şuayib	Çerkes	5 Sene Kalebentlik
No:26 Mustafa	Aydın	5 Sene Kalebentlik

No:27 Hidayet	Serez	Askerlikten İhraç ve 2 Sene Zaptiyede Hapis
No:28 Ahmet	Beypazar	Askerlikten İhraç ve 2 Sene Zaptiyede Pranga
No:29Recep	Safranbolu	Askerlikten Tart ve 1 Sene Zaptiyede Pranga
No:30 Ali Efendi		Askerlikten İhraç
No:31 Hacı Ahmet	Mağribi (Kuzey Afrika)	Trablusgarp' a Sürgün
No:32 Mustafa	Erzurum	Erzurum' a Sürgün
No:33 İsmail Ağa		Askerlikten İhraç
No:34 Hasan	Kire	Tahliye
No:35 Hafız Ahmet	Şehirköy	Tahliye
No:36 Ali	Beypazar	Tahliye
No:37 Süleyman	Niğde	Tahliye
No:38 Hasan		Tahliye
No:39 Mehmet		Tahliye
No:40 Mehmet	Erzurum	Mükafat Verilmiştir
No:41 Ahmet	Çerkes	Tahliye

Kuleli mahkûmlarından Şeyh Ahmet, Hüseyin Daim Paşa, Cafer Dem Paşa, Arif Bey, Rasim Beylerin idam cezaları bir nevi kanun boşluğu ile müebbet kalebentliğe çevrilmişti.¹⁶⁷ Cafer Dem Paşa Seraskerlikten istintak için Kuleli kışlasına götürülürken kendisini denize atmış ve boğulmuştur. Bu nedenden dolayı Şeyh Ahmet, Hüseyin Daim Paşa, Arif ve Rasim Beylerin cezaları kalebentliğe çevrilmiştir.

¹⁶⁷ "Padişah hakkında suikast kimsenin hatırına gelmemelidir. Bunu kanuna yazıp ilan etmek münasip olmaz" Cevdet Paşa, a.g.e., 13-20, s. 83

D. Kuleli ile Abdülaziz ve Paşaların Bağlantıları Var mıydı?

Osmanlı Devleti içinde şehzadeler arası mücadele her devirde olmuştur. Tahtta oturan padişah ile tahtı arzulayan şehzade çatışmaları ve bunalımları Osmanlı Devleti içinde süregelen ve anormal olmayan bir husustur. Hanedan içi bir rekabet, sıcaklığını her devirde ve her şartta korumuştur.

Abdülmeccid döneminde meydana gelen yoğun israflı olaylar muhalefette şehzade Abdülaziz' e karşı sempati uyandırmaktaydı. Bu sırada ortaya tahttaki padişah ve onun varisi olarak Abdülaziz' in yan yana bulunması, Abdülmeccid'ci ve Abdülaziz'ci olarak iki ayrı grubun ortaya çıkmasına neden oldu.¹⁶⁸

Abdülaziz' in Kuleli cemiyeti ile bir bağlantısı olma ihtimali, yapılan istintakların içeriğinde bulunmaktadır. Kaldı ki Abdülaziz' in hükümdarlığı sırasında kendisine muhalif olarak vücuda gelmiş olan Yeni Osmanlılar hareketinin liderlerinden Namık Kemal de şehzade Murad' tan yardım ve destek görmekteydi.¹⁶⁹ Kuleli muhalefetinin cemiyet içi toplantılarındaki konuşmalarda; Abdülmeccid' e karşı yapılacak suikast teşebbüsü başarılı olduğu takdirde, denizden bir maytap ile kendisine haber verileceği ve Abdülaziz' in bu işareti görerek mesajı alacağı ve akabinde Tophane' ye gelerek oradan Topkapı Sarayı'na geçip ertesi gün Eyüp Sultan Camii' nde kılıç kuşanma töreni icra edileceği bilgisi vardır.¹⁷⁰

Sultan Abdülmeccid tahta oturduğu sırada, Abdülaziz henüz küçük yaşta bulunmaktaydı. Fakat Abdülaziz yaş itibariyle büyüdükçe, Abdülmeccid' in gözüne çarpmaya ve dikkatleri bir şekilde üzerine çekmeye başladı.¹⁷¹ Cevdet Paşa "Maruzat" adlı eserinde; bir aralık Sultan Abdülmeccid, Abdülaziz' in hareketlerinden iyice sıkıntıya düşerek sadrazam Mehmet Ali Paşa' ya, Abdülaziz' in bir şekilde

¹⁶⁸ Florian Riedler, *a.g.e.*, s. 31

¹⁶⁹ Ahmet Bedevi Kuran, *a.g.e.*, s. 11

¹⁷⁰ "Olvakit Tophane'de deniz üzerinde bir maytap yakıp maytabın işaretiyle(5 nokta) işi anlayarak Tophane' ye gelip orada mevcut bulunup biy'at edip oradan Topkapı sarayına teşrif edip ferdası gün Eyüp Sultan'a teşrif edip" No:6,Müftü Bekir, s. 12b

¹⁷¹ Cevdet Paşa, *Maruzat*, İstanbul 1980, s. 26

giderilmesi mevzusunda bir konuşma geçtiğinden bahseder.¹⁷² Hanedan içi bu tür rekabet ve sıkıntıların ayyuka çıkması ve bu tür planların konuşulabilmesi Abdülaziz' in de Kuleli hareketi ile ittifak yapabileceği olasılığını ortaya koymaktadır.

Kuleli lider kadrosunun bir toplantısı esnasında konu Abdülmecid' e yapılacak suikast teşebbüsünün Çerkesler tarafından icra edilmesi hususuna gelince, Çerkeslerin başı olarak Şuayib' in suikast tertibinde Çerkeslerin kullanılmasına karşı çıkması ile Şeyh Ahmet' in “Abdülaziz de bizimle beraber” diyerek Şuayib' i ikna etmeye çalıştığı da istintaklarda mevcuttur.¹⁷³

Kuleli muhaliflerinin Abdülmecid' in tahttan indirilip yerine Abdülaziz' in geçmesini istedikleri malûmdur. Abdülaziz' in Kuleli muhalefeti ile beraber olduğu iddiası, üyeler ve Şeyh Ahmet dışındaki lider kadroda bulunan isimlerin ağızlarındaydı.¹⁷⁴

Şeyh Ahmet cemiyet üyelerine bu şekilde bilgiler vermekteydi ve üzerine Abdülaziz' e haber verileceğinden bahsediyordu.¹⁷⁵

Abdülaziz' in iş birliği hususundaki kuşkularımızı üzerine çeken bir nokta da Sultan Abdülmecid' in vefatının ardından Abdülaziz' in tahta geçerek Kuleli mahkûmlarını affetmesidir. 25 Haziran 1861' de tahta geçen Sultan Abdülaziz, Eylül 1861' de Kuleli mahkûmlarının cezalarını affetmiş ve bu haber dönemin gazetelerine de yansımıştır.¹⁷⁶ Kuleli yargılaması sonucu askerlik vazifesine de son verilen

¹⁷² "Zat-ı şahane keşf- raz ederek: Paşa ben Efendi'den sıkılır oldum, dedikte Mehmet Ali Paşa:Efendim başmabeynci çabuk ü çevik bir bendenizdir. Benim dahi mu'temed ademim vardır. Anlara tebdil-i câme ettiririz. Efendi gece çiftlikten gelirken kurşun ile vururlar, deyince zat-ı şahane:Olur mu ya, dedikte dahi: evet olur ne var, deyu tesçi etmiş ise de, zat-ı şahane bundan ürküp:Hele bakayım, düşünüyüm, deyu buyurmuş" Cevdet Paşa, a.g.e, s.27

¹⁷³ "Ahmet efendi söyledi ki bu işi (5 nokta) yapan ve yaptıran (5 nokta) odur dedi. Çerkesleri kovmaz bunda daha ziyade itibar eder" "birisi evvela (5 nokta) meğer o imiş bu işi yaptıran bizim elimize bir senet verip" No:25, Çerkes Şuayib, s. 3a

¹⁷⁴ "Zaten(7 nokta) o dahi bizimle olup Hüseyin Paşa' nın konağına tarafından bir şey gelecek diye söyledi" No:5 Rasim Bey, s. 3b

¹⁷⁵ "Böyle bir şey vardır Şeriatı icra edeceğim dedi ve bende dört beş bin kadar adam vardır(5 nokta)kaldırıp (4 nokta) cülus ettiririz (4 nokta) haberi yoksa da olacaktır dedi ve Hüseyin Paşa' ya gittim ve hoca Ahmet efendi burada bir şey söylemiş haberin var mı dedim. Vardır bakalım nasıl olacak dedi (4 nokta) haberi olup olmadığını sual ettim ismini zikretme haberi yoktur dedi" No:9, Hasan Bey, s. 19b

¹⁷⁶ *Tercuman-ı Ahval*, No:79, 10. Rebiülevvel. 1278, s.1

Hüseyin Daim Paşa yine Abdülaziz devrinde rütbelerini geri almıştır.¹⁷⁷ Hüseyin Daim Paşa rütbelerini geri almış ve üzerine Dar-ı Şura azalığına getirilmiştir.¹⁷⁸

Şeyh Ahmet' in kafasında Abdülmecid' in ardından hükümette bulunan makamlara kimlerin gelebileceği de bellidir. Bu kişiler Said Paşa Serasker, Namık Paşa Maliye, Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa ya Sadrazam veyahut Kaptan Paşa olacaktır.¹⁷⁹ Büyük rütbeli devlet adamlarının da Kuleli muhalefeti ile ortak fikirde oldukları ve beraber hareket ettikleri Şeyh Ahmet' in ağzından çıkmaktadır.¹⁸⁰

Nitekim yargılamalar sonunda idam cezasına çarptırılan Kuleli lider kadrosunun özellikle Şeyh Ahmet ve Hüseyin Daim Paşa' nın cezası, Kuleli Vakası gerçekleşikten kısa bir süre sonra sadaret makamına gelen Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa döneminde hafifletilmiş ve kalebentliğe çevrilmiştir.¹⁸¹

Bütün olarak bu verileri incelediğimizde eldeki vesikalar bizleri Abdülaziz'e ve çeşitli devlet adamlarına götürmektedir. Fakat daha kesin konuşmak için elimizdeki vesikalar ile karşı tarafında yani Abdülaziz ve bir takım paşaların da bu işle ilgili olarak vesikalarının bulunması gerekmektedir. Eğer iki vesika da birbirleriyle örtüşürse bu hadiseye kesinlik kazandırabilir. Fakat bizim elimizdeki vesikalar ve dönem itibariyle yaşanan olaylar bize Kuleli muhalefeti ile Abdülaziz' in bağlantı içinde olabileceği sonucunu göstermektedir.¹⁸²

¹⁷⁷ Mehmet Süreyya, *a.g.e.*, C,4, s. 699

¹⁷⁸ BOA, İ.DH, 529/36665

¹⁷⁹ "Yazılmış kağıtlarımız vardır o saat dağıtacak yerlerimiz vardır (5 nokta) emriyle yazılmıştır Said Paşa veyahut başkası serasker ve Namık Paşa maliye ve Kıbrıslı Mehmet Paşa ya sadrazam veyahut kapudan paşa olacak" No:6 Müftü Bekir, s.12b

¹⁸⁰ "Şeyh Ahmet Efendi ancak mirlivadan tut bütün umerayı askeri bu işe dahildir ve Hüseyin Paşa dahi büyüklerden bir kaç zat vardır der ise de kimler olduklarını söylemedi" No:25, Çerkes Şuayib, s. 4b

¹⁸¹ BOA, İ.DH, 445-1/29437

¹⁸² Ayrıca belirtmek gerekecek olursa Abdülaziz' in Çerkesler ile bir bağlantısı olma ihtimali de bulunmaktadır. Kuleli hadisesinde Çerkeslerin de mevcut olması ve Abdülaziz'in vefatından sonra bir Çerkes olan Hasan' ın Abdülaziz' in intikamını almak için harekete giriştiğini bilmekteyiz. Nitekim Çerkesler ile Abdülaziz arasında bulunan bu bağ hadiseye de sirayet etmiş olabilir.

III. BÖLÜM

KULELİ' NİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİĞİ VE ETKİSİ

A. Kuleli Vak'ası' nın Siyasi Karakteri

1859 yılında Kılıç Ali Paşa Camii' nde bir baskın neticesinde Abdülmecid' e muhalif bir grup ele geçirildi. Bu kişiler, Kuleli kışlasında istintakları ve mahkemeleri yapıldıktan sonra çeşitli cezalar ile sürgüne gönderildiler. "Kuleli Vakası" 1859 Eylül ayında bir kere oldu ve şahısları ile o tarihte kaldı. Fakat hakkında söylenenler sadece 1859 yılında kalmadı. Dönemden döneme ve şahıslardan şahıslara haklarında söylenenler değişti ve çeşitlendi.

Kuleli Vakası' nın siyasi karakteri hakkında da türlü fikirler öne atıldı. Öyle ki Yeni Tasvir-i Efkâr' da yayınlanan makalede; *"Türkiye' de hareket-ı inkılapçıyanenin mukaddimesini Kuleli ihtilali teşkil eder."*¹⁸³sözleri ile Kuleli Vak'ası inkılâpçı bir hareket mahiyetine bürünmüştür. Kuleli hareketi için özgürlükçü bakış açısını yabancı müellifler devam ettirmiştir.¹⁸⁴

Engelhardt' ın şarklı bir Hıristiyan' ın mektubuna dayandırdığı şekilde Kuleli Vak'ası, ülke içinde kökten reformlar gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş bir cemiyet idi. Engelhardt, ordu içinde başlayan oradan ulemaya ve yüksek yönetici zümreye yayılmış inkılâp düşüncelerinin varlığından bahseder.¹⁸⁵ Şarklı Hıristiyan imzalı mektubun sonunda *"Sultanı, hükümeti ve onlara bağlı olanları ele geçirip, duruma hâkim olduktan sonra, iyi işleyen hükümetleri örnek alarak, sorumlu bakanlarla, seçimli bir kabineyle, kast ve din ayrımı olmayan yeni bir düzen oluşturmaktı"*¹⁸⁶diyerek Kuleli Vakası ile ilgili görüş belirtilmiştir. Bu görüşleri devralan ve devam ettiren farklı batılı müellifler de olmuştur. Nicoloe Jorga da

¹⁸³ *Yeni Tasvir-i Efkâr*, No:4, 3 Haziran 1909;Uluğ İğdemir, *a.g.e.*, s.18;Burak Onaran, *a.g.m.*, s.10

¹⁸⁴ Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 150

¹⁸⁵ Engelhardt, *a.g.e.*, 139-140

¹⁸⁶ Burak Onaran, *a.g.m.*, s. 30

Kuleli hareketi için Abdülmecid' i öldürerek parlamentosu ve yetkili bakanları olan tam bir anayasal yönetime geçileceği görüşünü benimsemiştir.¹⁸⁷

Yabancı müellifler Kuleli Vak'ası' na bir özgürlük-inkılâp hareketi olarak bakmışlardır. Sadece Avrupa' lı diplomatlar veya yazarlar değil Rus yazarlar tarafından da hadise meşrutiyet menşeli olarak kabul görmüştür. Yalnızca padişaha bir suikast değil memleketin mevcut durumunu da değiştirmeyi planladıklarını düşünmüşlerdir.¹⁸⁸

Uluğ İğdemir, çalışmasıyla Kuleli Vak'ası' nın meşrutiyet lehine bir hareket olmadığı yönünde görüş belirtmiştir. Bu görüşe karşıt olarak ise Enver Ziya Karal, Kuleli mahkûmlarının *"Heyet-i devleti tagyir ile usul ve kavanini bozmak"* suçlama cümlesiyle ilgili olarak *" bu ifade ile söz konusu vak'a bir irtica teşebbüsü olarak kabul edilebileceği gibi meşrutiyet idaresi için yapılmış bir teşebbüs idaresi olarak da kabul edilebilir. Gizli cemiyeti teşkil eden kişilerin silik şahsiyetler oluşu, bu ikinci mütalaayı reddetmek için yeter bir sebep değildir"*¹⁸⁹ diyerek Kuleli Vak'ası ile ilgili görüşünü Uluğ İğdemir' den ayırmıştır.

Kuleli Vak'ası hakkında söylenenlerin birbirini tutmaması ve çeşitli olması, olayla ilgili yorum yapmayı ve kanaate varmayı zor bir durum haline getirmiştir. Niyazi Berkes ise Kuleli Vak'ası' nın önemini şöyle vurgular: *"Ordunun da siyasal hayatta rol oynayacak bir güç haline gelmek üzere olduğunun göstergesidir."*¹⁹⁰ Bu görüş ise çok farklıdır. Kuleli hareketi içinde Hüseyin Daim Paşa ve Cafer Dem Paşa olmak üzere sadece iki paşa vardır. Aktif olarak da bir binbaşı ve düşük rütbeli bir kaç tane daha asker vardır. Eldeki veriler ile hadiseye baktığımız takdirde ordunun siyasal hayatta rol oynayabileceği yorumunu yapmak pek muhtemel olmayacaktır. Ordu her daim ağır bir denge unsuru olabilir fakat Kuleli Vak'ası' nda ordunun bir ağırlığından bahsetmek güçtür.

¹⁸⁷ Nicolae Jorga, *a.g.e.*, s. 431

¹⁸⁸ Y. A. Pedrosyan, "1859 Kuleli Vakası'nın Karakterine ve Bunun Türkiye Tarihindeki Yerine Dair" *Bellekten*, C 39, S 129-130, Ankara 1969

¹⁸⁹ Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s.97

¹⁹⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye' de Çağdaşlaşma*, İstanbul 2003, s. 272

Kuleli hadisesi için bu kadar yorum yapılmıştır fakat gerçek neydi hep tartışma götürmüştür. Kuleli Vak'ası' nın karakteristik özelliğini, olaya dahil olan şahsiyetlerin sözleri ile değerlendirmek bizleri biraz daha aydınlatacaktır.

Kırım Harbi neticesinde ülke ekonomisi hayli yıpranmış ve zayıf düşmüştü. Bu zayıflık nedeniyle gerek asker-memur ve gerekse esnaf şikâyet halindeydi. Yapılan israflar ise halkın dilinde düşmemekteydi. Bu israflardan esasen Abdülmecid de memnun değildi. Memnun olmamakla beraber "*Bihûde yerlere birçok masraflar olmuş. Kâşki edilmiyeydi*"¹⁹¹ sözlerini sarf etmiştir. Kuleli hareketi ekseriyetle iki husustan memnun değildi. Bunlardan birisi "malî sıkıntı ve israf" diğeri ise "Islahat Fermanı' nın gayr-i Müslimler üzerine getirdiği haklar" idi.

Malî sıkıntılar yüzünden asker yedi, subayların ise on dört aydan beri maaş alamamaktaydılar.¹⁹² Ekonomik sıkıntılardan ve bu maaşların ödenememesinden kaynaklı sıkıntıları Kuleli mahkûmlarının istintaklarında da görmekteyiz. Öyle ki Cafer Dem Paşa "*Ne için ziyade masraf edersiniz niçin askerlere aylık verilmez malı bozdunuz nafîle yere israf ediyorsunuz bizde milletiz halkın işini görmüyorsunuz irad alıyorsunuz*"¹⁹³ diyerek dönemin ekonomik atmosferini yansıtmakta ve Kuleli hareketinin şikâyetini ortaya sermektedir.

Kuleli hareketi içinde israf ile ilgili şikâyetler Cafer Dem Paşa ile kalmamaktadır. Şeyh Ahmet' in, Şeyh Feyzullah ile yaptığı bir görüşmede devletin halinden bahisle padişahın haremine yaptığı israftan şikâyet etmekte ve askerlerin aylıklarının ödenememesinden dert yanmaktadır.¹⁹⁴ Ülkenin içinde bulunduğu malî sıkıntılar çok büyük buhranlara yol açmaktaydı. Osmanlı ekonomisi 1844 yılından itibaren toparlanmaya başlamış fakat bu toparlanış devam ettirilememiştir. 1859' a gelinceye kadar gelir ve gider dengesi korunamamıştır. Devlet ağır borç yükünün altına girmek zorunda kalmıştır. Bu buhranın çözümü için ise Meclis-i Vâlâ' da

¹⁹¹ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 13-20, s.85

¹⁹² Pedrosyan, *a.g.m.*, s. 591-592

¹⁹³ No:3 Cafer Paşa, s. 2a

¹⁹⁴ No:22, Şeyh Feyzullah, s. 7b

defalarca görüşmeler düzenlenmiş ve tezkireler yayınlanmıştır.¹⁹⁵ Nitekim bir sonuç alınamamıştır.

Şeyh Ahmet ülkedeki israftan dolayı tepki içerisindeydi. Beyt'ül malın savurgan şekilde harcanmasından şikâyet ediyordu.¹⁹⁶ Şikâyetler Şeyh Ahmet' ten başka Hüseyin Daim Paşa' dan da gelmekteydi. Hüseyin Daim Paşa yine beyt'ül malın israfından söz edip milletin bu durumdan etkilendiği ve kendisinin bu gidişe razı olmadığını belirtmekteydi.¹⁹⁷

Kuleli muhalefetinin rahatsızlık duyduğu konulardan birisi devletin gelirlerinin fuzulî yere harcandığı iddiası idi. Bu sorunlar, muhaliflerin istintakları esnasında sık sık dile getirilmekteydi. Fakat bu şikâyetler bizlere Kuleli hareketinin karakteristik özelliği olarak meşrutiyet taraftarı algısı çıkartmamaktadır. Nitekim devletin hazinesinin fuzulî harcanması ve ekonomik sıkıntılar, sadece Kuleli hareketine mensup kişiler için değil genel bir memnuniyetsizlik sebebiydi.

Kuleli muhalefetinin ikinci nedeni ise Islahat Fermanı' nın getirdiği yenilikler olmuştur. Bu rahatsızlığın temelinde ise Tanzimat Fermanı bulunmaktadır. Şeriatın uygulanmadığı görüşü esasen cemiyet üyelerini bir araya toplayan nedendi. Kuleli muhalefeti üyeleri dönem itibariyle şeriatın uygulanmadığını savunuyorlardı.¹⁹⁸

Tanzimat Fermanı' nın Şeyh Ahmet üzerinde hal-i hazırda olumsuz bir etkisi bulunmakla birlikte bu olumsuz etki Islahat Fermanı' nın ilanı ile ayyuka çıkmış ve açık bir muhalif harekete dönüşmüştü. Şeyh Ahmet, Islahat Fermanı ile ilgili olarak nefret duyguları da beslemekteydi.¹⁹⁹ Eğer Islahat Fermanı' nın ilan haberi Kırım Savaşı' nın öncesinde kendisine ulaşıyorsa bu savaşa katılmayacağını da

¹⁹⁵ Abdurrahman Şeref, *a.g.e.*, s. 110

*Bu buhrandan çıkış için tedbirler alınmış "önce Şam, Halep, Sayda ve Adana eyaletlerinde, Mısır yönetimi döneminde eski yılların alınmayan gelirleri iki bölümde kalmış ve pek çoğu alınmayarak ertesi yıla devredilmiş vergiler bulunmuştur. Askeri yöntemin yardımı ile alınacağı sanılan vergiler yirmi beş bin kese tutmaktadır. İkinci olarak da birtakım maddelerin fazla ve gereksiz bölümlerinden tasarruf edilerek sağlanacak birkaç bin keseden oluşacak yılın bütçesi doksan bin şu denli kese açık ile sunulmuştur" Abdurrahman Şeref, *a.g.e.*, s. 110

¹⁹⁶ No:25, Çerkes Şuayib, s. 3b

¹⁹⁷ No2 Hüseyin Daim Paşa, s.1b

¹⁹⁸ "Din kalktı şeriat icra olmuyor" Cafer Dem Paşa' nın istintakı içinde Müftü Bekir'in istintakı No:3 Cafer Paşa, s.1a

¹⁹⁹ "Yüreğim soğudu" No:1, Şeyh Ahmet, s. 2a

belirtmektedir. Şeyh Ahmet'e göre "*muharebe din için değil devlet içindi*"²⁰⁰. Şeyh Ahmet istintakı esnasında Bab-ı Alî' ye bir dilekçe vermekten bahsetmektedir. Bu dilekçe Tanzimat' ın kalkması ve şeriatın tekrardan icra edilmesine yönelik bir istektir.²⁰¹

Tanzimat, Şeyh Ahmet' i oldukça huzursuz eden bir olgudur. Sorgulamalarda ise Kuleli muhalefetinin karakteristik özelliğini açıkça dışa vurmaktadır. Şeyh Ahmet, asıl niyetlerinin Tanzimat' ın yok edilmesi olduğunu belirtiyordu.²⁰²

Kuleli kışlasında sorgulandıkları sırada Şeyh Ahmet' in sürekli şekilde şeriatın uygulanmadığı vurgusunu yapması, kendisini sorgulayan heyetin de dikkatini çekmiştir. Bu söylemlere karşı sorgu heyeti de şeriatın uygulandığına dair Şeyh Ahmet' e karşılık vermektedir.²⁰³ Sorgu esnasında heyet daha da ileri giderek ülke içinde bu kadar ulema varken Şeyh Ahmet' in neden bu işe kalkıştığı sorusunu yöneltmişti. Şeyh Ahmet ise bu soruları şu şekilde cevaplamıştır:

*"Devlet-i Alî' de çok meşahir-i ulema ve çok meşahih vardır emr-i bil maruftan sükût etmeleri ve ben de onlar gibi sükût etmem delil olmaz. Mesela beş vakit namaz herkese farzdır ancak iş bu farziyatı binde dokuz yüz doksan dokuzu kalmasa içlerinden birisi kalacak olsa o da o birilerine ittihat edip bu dahi kılmaması o birilerinin kılmadığı buna delil olmadığı gibi bu dahi evvelki cevabımda münvericidir. Bahusus bu iddiayı ben yalnız etmeyeceğim. Ulemadan burada bir de Nasuh efendi vardır. Bu yolda bizim kimseye arzımız ve suikastımız yok idi hâsâ o cihetle ortalığı perişaniyetine bu hareketimiz sebep olmazdı. Bizim iddiamız maheza emr-i ilahiye itaat ve Allah' a itaat ve rıza-i Allah' ı yerine getirmek idi."*²⁰⁴

Kuleli cemiyetini oluşturan fikir ise "din" olgusu idi. Şeyh Ahmet' e göre Tanzimat ve ardından ilan edilen Islahat Fermanı dinin aleyhine bir durumdur. Kuleli

²⁰⁰ No:1 Şeyh Ahmet, s. 2a

²⁰¹ "*ibtida-i emirde Tanzimat' ın kalkması ve saniyen şeriatın icrası emelinde bulunduğum halde*" No:1 Şeyh Ahmet, s. 3b

²⁰² "*Muradımız icra-i şeriat ve Tanzimat' ın def'i idi*" No:1, Şeyh Ahmet, s. 3a

²⁰³ "*Bu sizin iddianıza ravet olunmaz şer-i şerif icra olunmaktadır. Kanun-ı padişahi bozulmaz*" No:1, Şeyh Ahmet, s. 3a

²⁰⁴ No:1 Şeyh Ahmet, s. 3a

muhalefetini de bu fermanlar doğurmuştu. Şeyh Ahmet, muhalif cemiyete üye dahil edeceği zaman da bu hususu göz ardı etmiyordu. Cemiyete dahil olacak kişileri bir nev'î cemiyetin ana programını anlatıyordu.²⁰⁵

Şeyh Ahmet' in kaleme aldığı ve cemiyet üyelerine okutulan bir nev'î manifesto da bulunmaktaydı. Bu manifestonun mahiyetinde ise "*Şeriat-ı Muhammediye' yi batıranlardan ve beyt'ül malını yağma edenlerden ve ulemayı ve sair müslümanları görüp tahkir edenleri ve kâfirleri onlara tercih edenleri ve kafir ile İslam arasında fark yoktur diyen ve gerek (6 nokta) olsun ve gerek ona muayyen eden zalimler olsun onların kanını dökmedikçe ve yahut bizim kanımız dökülmedikçe durur isek dinimiz kafir olsun ve Karun gibi melun olalım ve Ebu Cehil gibi merdud olalım*" yazılmaktaydı.²⁰⁶

Şeyh Ahmet, diğer ulemalar ile bir araya gelince söz genellikle şeriatın icra edilmemesine ve beyt'ül malın israfına gelmekteydi. Bu hususlar üzerinden sürekli tenkitler yapılmaktaydı. Şeyh Ahmet, bu konu üzerinde Şeyh Feyzullah ile ayrı bir görüşme yapıyordu.²⁰⁷ Belki de ulema içinde Şeyh Ahmet' in en önem verdiği şahıs Şeyh Feyzullah' tır. Kendisini cemiyete dahil edebilmek için yoğun çaba göstermiştir. Nitekim Şeyh Feyzullah, Sultan Abdülmecid' in Nakşibendi tarikatının Halidi kolunun kurucusu Şeyh Halidi' nin türbesini tamir ettirmesi sebebiyle sultana sevgi beslemekteydi. Şeyh Ahmet, Şeyh Feyzullah' tan Abdülmecid' in üzerinden duasını çekip kendi üzerlerine dua etmesini istemektedir.²⁰⁸ Burada görmekteyiz ki Şeyh Feyzullah, Şeyh Ahmet' ten büyük saygı görmektedir. Ve üzerine duasını isteyecek kadar da âlimden bir kişi olarak Şeyh Feyzullah' ı değerlendirmektedir.

²⁰⁵ "*Bunlara benim talimim din-i Muhammet meydana çıksın ve şeriat-ı Ahmedîyye icra olsun, onlar dahi benim bu ifademe razı olarak bizim dahi bu yolda canımız feda olsun dediler ve bunları muahede altına koymak ve yedlerinden senet almak keyfiyeti aherine ifşa ettirmemekten murad-ı sair henüz muahedeye dahil olmayan ulema ve asker ve esnaf yani millet-i İslam şu muahedeye dahil olup cemaatimiz kuvvet buluncaya kadar ve fülüyata teşebbüs edinceye deyin aherden kimseye ifşa etmemekti. Bizim asıl muradımız ulemayı dahil etmektir. Çünkü bu iş din bahsi idi. Hasılı İslam olanın üzerine farızan idi.*" No:1, Şeyh Ahmet, s. 5a-b

²⁰⁶ No:25, Çerkes Şuayib, s.3b

²⁰⁷ "*Bu ortalığın hali nedir, şeriatın hükmünü icra etmiyorlar, askerin bu kadar aylığı verilmemiş harem-i humayuna bu kadar masraf olur imiş*" No:22, Şeyh Feyzullah, s.7b

²⁰⁸ No:22 Şeyh Feyzullah, s. 8a

Kuleli muhalefetinin şeriat hassasiyetinde sadece Şeyh Ahmet bulunmamaktaydı. Nitekim Şeyh Ahmet' ten sonra cemiyet içinde ağırlığı en çok hissedilen kişi Hüseyin Daim Paşa' dır. Hüseyin Daim Paşa' da sık sık şeriatın icra edilmemesi ve beyt'ül malın israfından şikâyet etmekteydi.²⁰⁹

Hüseyin Daim Paşa' ya memleket genelinde kanunların ve dinin uygulanmadığına dair haber getiren cemiyet üyeleri de mevcuttu. Bu cemiyet üyelerinden birisi de Arif beydi. Hüseyin Daim Paşa, Arif Bey' e güvenirdi. Öyle ki cemiyet suikast planında başarılı olduğu takdirde İstanbul' da dağıtılacak beyanatları ve sefaretlere gönderilecek yazıları bizzat Arif Bey' e yazdırmıştı. Arif Bey, Hüseyin Daim Paşa' nın güvenini kazanmakta ve paşanın konağına sürekli gidip gelen kişiler arasında bulunmaktaydı. Arif Bey, Hüseyin Daim Paşa' ya ülkenin içinde bulunduğu durumlar ile ilgili malûmatlar verirdi.²¹⁰

Kuleli Vak'ası' nın karakteristik özelliğinde, özellikle batılı yazarların anayasal bir düzen için ayaklandıklarını eldeki verilere dayanarak reddedebiliriz. Kuleli Vak'ası' nın karakteristiğinde meşrutiyet tarzı bir başkaldırı söz konusu değildir. İstintakların incelenmesi ile gerek Şeyh Ahmet' in gerekse Hüseyin Daim Paşa' nın sürekli olarak "*icra-i şeriat*" ve "*beyt'ül malın israfı*" gibi hususlardan şikâyet etmekte olduğunu görüyoruz.

İstintaklar boyunca sanıkların hiçbiri meşrutiyet ve inkılâpçılık lehine bir atıfta bulunmamıştır. Cemiyet, aksine 1856 Islahat Fermanı' nın getirdiği siyasi iklime bir tepki mahiyetinde vücuda gelmiştir.²¹¹ Kuleli Vak'ası' nın karakteristik özelliğini en iyi açıklayan, muhalefetin lideri konumundaki Şeyh Ahmet olmuştur. Şeyh Ahmet' in "*Muradımız icra-i şeriat ve Tanzimat' ın def'i idi*" sözünden Kuleli hareketinin karakterini görebiliriz.

Netice olarak Kuleli Vak'ası' na dair meşrutiyet atıflarında bulunulması, Kuleli Vak'ası ile ilgili eldeki yeni vesikalarla uyuşmamaktadır. Kuleli tutuklularının

²⁰⁹ "S:Burası anlaşıldı ancak sizler ne suretle şeriatın icrası hakkında müzakere ederdiniz?"

C: Bunun çaresi nedir, bu işi büyüklere mi ifade etmektir dinlerler mi yoksa dinlemez mi deyu söyleşir idik" No:2 Hüseyin Daim Paşa, s. 2a

²¹⁰ No:2 Hüseyin Daim Paşa, s.2a

²¹¹ Mümtazer Türköne, "Kuleli Vakası", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul 1999, s.148

istintakları çerçevesinde hadiseyi değerlendirecek olursak; Kuleli muhalefetinin meşrutiyet arzulayan bir hareket değil aksine Tanzimat' ın getirdiği yenilikleri kabullenemeyen ve bunlara tepki mahiyetinde ortaya çıkan bir muhalif eylem olduğunu görmekteyiz.

Kuleli muhalefeti içinde bizleri salt olarak şeriatın icrası ve beyt'ül malın israfı nedenlerinin dışına çıkaran bir istisna bulunmaktadır. Bu istisna ise Arif Bey' in kendisi ve kaleme aldığı risalelerdir. Sorgu heyeti, istintaklar esnasında yazılan bu risalelere de değinmiştir. Öyle ki bu soruyu cemiyetin lideri olan Şeyh Ahmet' e, ve sonrasında Hüseyin Daim Paşa' ya dahi sormuşlardır.

1. Arif Bey' in Risaleleri

Kuleli Vak'ası' nın karakteristik özelliğine değinirken Arif Bey' in kaleme aldığı risalelerini de değerlendirmek icap etmektedir. Arif Bey' in üç ayrı risale kaleme aldığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi Hüseyin Daim Paşa' nın fikri ve yazdırmasıyla ortaya çıkan risaledir. Bu risalenin içeriği ise sefaretlere, patrikhaneye ve ahaliye dağıtılacak olan beyanatlardır.

İkinci risale ise Arif Bey' in kendi hazırladığı 1269-1272 seneleri arasında haftalık neşrolunan ceridelerden toplanan bazı tuhaf fıkralar ile muharebelere dair bir risaledir. Arif Bey bu risalenin muharebeye dair yerlerini Hüseyin Daim Paşa' dan okumasını istemiştir.²¹² Hüseyin Daim Paşa ise Arif Bey' in yazmış olduğu bu tarih kitabını doğrulamaktadır.²¹³ Fakat Hüseyin Paşa' nın kitap ile ilgili bazı kısımları değiştirme planları yapması üzerine Arif Bey kitabını geri almış ve yakmıştır.²¹⁴

Esas risale ise Arif Bey' in yazmış olduğu üçüncü risaledir. Bu risale ile ilgili elimizde Müftü Bekir' in istintakında verdiği bilgiler bulunmaktadır. Bekir Efendi, Arif beyin yazmış olduğu risalenin "*bu işin nizamatına dair olup*" diyerek açıklamaktadır.²¹⁵ Sorgu heyetine açıklamalarını devam ettirerek kaleme alınan

²¹² Bu noktadan anlamaktayız ki bahsi geçen muharebeler Kırım Harbi' içerisindeki muharebelerdir.

²¹³ No:2 Hüseyin Daim Paşa, s.2a

²¹⁴ No:4, Arif Bey, s. 6b

²¹⁵ No:6, Müftü Bekir, s.11a

nizamât; on ikiden fazla müşir olmaması, zabıta lağv olup yerine asker koymak, bazı yerlere ferik istihdam olunması, fazla masrafların kesilmesi, sefer olmadığı dönemlerde asker tayin olunmaması, İstanbul' da bulunduğu sürece ücret ödenmesi gibi birtakım tedbir içermektedir.²¹⁶

Arif Bey sorgusunda bu kitabı da beğenmediği için yaktığını belirtmektedir.²¹⁷ Yakılan bu kitap, Arif Bey' in kaleme aldığı diğer iki risaleden daha önem arz etmektedir. Nitekim Arif Bey, kaleme aldığı bu risaleler ile araştırmaya meraklı ve entelektüel bir kişilik olduğunu bize göstermektedir.

Risalenin yazımı ile ilgili olarak da şüpheler bulunmaktadır. Arif Bey eserini kaleme alırken Avrupa' yı görmüş kişilerin anlattıklarından notlar çıkarmaktadır. Avrupa' yı görmüş olan kişilerden birisi de Tanzimat döneminin meşhur edebiyatçısı Şinasi' dir. Şinasi, Kuleli cemiyeti üyelerinin Tophane Müşirliği memurlarından ve Tophane civarındaki kişilerden olması hasebiyle şahısların genelini tanımaktadır. Şeyh Ahmet, Şinasi ve Arif Bey' i daha öncelerinden birlikte gördüğünü belirtmektedir.²¹⁸ Müftü Bekir ise Arif Bey' in kaleme aldığı eseri kendi başına yazamayacağından söz etmektedir. Müftü Bekir' e göre kitabı kaleme alan kişinin Arapça ve Farsça' ya iyi hakim olan malumat sahibi bir kişi olması lazım gelmektedir.²¹⁹ Bu söylemler bizleri yazılan risalede Arif Bey ile tanışıklığı nedeniyle Şinasi' nin de payı olabileceği sonucuna götürmektedir. Fakat Müftü Bekir istintakında, Şinasi' nin risalelerle bir bağlantısının olduğunu duymadığını belirtmektedir. Burada Şinasi ile Müftü Bekir' in arasındaki ilişkiye de göz atmalıyız. Şinasi' nin hayatında Tophane Müftüsü Bekir' in önemli bir yeri vardır. Şinasi' nin ölümüne kadar yanında duran, ölümünde gözlerini kapayan, karısını boşarken şahitlik eden ve belki de nikâhını kıyan kişi Müftü Bekir' dir.²²⁰ Bekir' in, Şinasi' yi koruma amaçlı da böyle davranmış olabileceğini göz ardı etmemeliyiz. Netice olarak Kuleli Vak'ası ile Şinasi arasında doğrudan bağlantı kuramamaktayız. Mahkeme tutanaklarında ve istintak defterlerinde adı geçmemektedir. Kuleli olayı ile ilgili

²¹⁶ No:6, Müftü Bekir, s.11a

²¹⁷ No:4, Arif Bey, 7a

²¹⁸ No:22, Şeyh Feyzullah, s. 10b

²¹⁹ Şeyh Feyzullah'ın defteri içinde No:6 Müftü Bekir, s.10a-b

²²⁰ Ziyad Ebuzziya, *Şinasi*, İstanbul 1997, s. 162

resmî bir muamele görmemiştir. Fakat dahil olmasa da hayatta ki en yakın dostunun müdahil olduğu bir cemiyetin varlığından haberdar olduğu kanaatini taşımaktayız.

Kaleme alınan bu risaleler ve özellikle Müftü Bekir' in belirttiği üzere işin nizamına dair olan üçüncü risale konusu incelenmeye değerdir. Risale hakkında fikir yürütecek olursak, kaleme alınan bu eseri, Kuleli hareketinin genel şiarı olarak addedebilir miyiz? İstintaknamelerden anladığımız ile bu risalenin yazılmasında Kuleli muhalefetinin lider kadrosu dahil olmamaktadır. Arif Bey' in şahsî olarak fikirlerini kaleme aldığı ve bunları Avrupa görmüş çeşitli kişilerden duydukları çerçevesinde bu risaleyi oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yazdığı risaleleri gerek Şeyh Ahmet gerek Hüseyin Daim Paşa gibi cemiyetin önderlerinin görmüş olması bu risalenin Kuleli muhalefetinin ana programı olduğunu bize göstermemektedir.

Nitekim bu risaleleri Arif Bey' in kişisel çabaları ile oluşturduğu bir reform programı olarak görmek kanaatimizce daha sağlıklı olacaktır. Şayet bu risaleler ve özellikle üçüncü risale Kuleli hareketinin ana programı olsaydı, Arif Bey' in bunları kendi başına yakma gibi bir sorumluluğu alabileceğini de zannetmiyoruz. Eseri kendi istediği gibi yakmasından içinde yazılanların salt Arif Bey' in düşüncelerini barındırdığı sonucunu çıkabiliriz.

Netice itibariyle istintaklardan anlıyoruz ki Arif Bey' in kaleme aldığı risale şahsi görüşleri olmakla birlikte cemiyetin genel bir görüşü olmadığı kanaatindeyiz. Risalelerde yazıldığı öne sürülen tedbirlerinde Kuleli muhalefeti tarafından onaylandığını gösteren delillerde elimizde bulunmamaktadır. Bundan dolayıdır ki Arif Bey' in fikirlerini şahsî kabul ediyor ve cemiyetin ana programı ile ilgili olmadığını düşünüyoruz.

B. Kuleli Vak'ası' nın Yarattığı Etki

Kuleli hareketinin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından gerek hükümet ve gerekse Abdülmecid rahat bir nefes alamamışlardı. Ülkenin içinde bulunduğu malî sıkıntılar halka çok ağır gelmeye başlamıştı. Kuleli kışlasında cemiyet üyelerinin mahkemeleri yapıldığı sırada saraya Mabeyn-i hümayun başkâtibine isimsiz bir mektup geldi. Gelen bu mektubun içeriğinde:

"Millet Ali ve Fuad Paşaları istemiyorlar ve bunlar çıkarsa devlet idare olunmaz zannolunmasın. İdare edecek kimlerdir denirse Kıbrıslı Mehmet Paşa ve Rüştî Paşa pederlerimiz ile Vefîk Efendi ve Rıza Bey' dir"²²¹ yazmaktaydı.

Kuleli tutukları yargılanırken gelen bu mektubun içeriği ve devlet kademeleri için verilen isimler özellikle Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa istintaklarda da adı muhalif cemiyetin devlet kademelerinde görmek istediği paşa idi.²²²

Kuleli kışlasında yapılan yargılamalar esnasında saraya gönderilen bu mektup ve İstanbul sokaklarında duvarlara asılan beyanatlar, sarayı iyiden iyiye rahatsız etmiş bulunmaktaydı. Tüm bunlar olurken Sultan Abdülmecid, Mehmet Emin Ali Paşa' yı görevden aldı. Sultan Abdülmecid, Ali Paşa' nın yerine tıpkı saraya gelen mektubun içeriğindeki gibi Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa' yı sadrazam tayin etti. Bu Mehmet Emin Paşa' nın ikinci sadrazamlığı idi.²²³ Bu aynı zamanda Kuleli hareketinin istediği bir değişiklik idi.

Kuleli muhalif hareketinin Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa' yı tutmasının arkasında ki sebep ise Paşa' nın tutucu bir kişilik olması ihtimalidir. Hatta ehl-i İslâm kesimin İslahat Fermanı' na aşırı tepki vermemesi için o dönem Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa sadaret kaymakamlığına getirilmiştir.²²⁴ Görülmektedir ki Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa ülke içinde özellikle ulema kanadıyla iyi ilişkiler geliştirmiştir. Bunun yanında

²²¹ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 13-20, s.84

²²² *Kıbrıslı Mehmet Paşa ya sadrazam ya kapudan paşa olacak*" No:6, Müftü Bekir, 11b

²²³ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, C.1, İstanbul 2013, s.89

²²⁴ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, 1-12, s. 66

Mehmet Emin Paşa, bilgili, gayretli sözünü sakınmayan bir devlet adamıdır.²²⁵Bu özellikleri itibariyle de Kuleli muhaliflerince takdir kazanmış olabilir.

Abdülmeçid' in sadrazam değişikliği ardında Kuleli hadisesinin ne kadar etkili olduğunu bilmiyoruz. Başkentte İslahat Fermanı' na karşı zaten var olan huzursuzluğun, Kuleli hareketi ile bir tepki mahiyetinde ortaya çıkışı Abdülmeçid' i tedirgin etmiş olduğu bir gerçektir. Toplumun yatıştırmak için Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa' nın sadrazamlığına başvurulma ihtimali de söz konusu olabilir. Tıpkı paşanın İslahat Fermanı ilanında sadaret kaymakamı yapıldığı gibi.

Netice itibariyle Eylül 1859' da meydana gelen Kuleli Vak'ası' nın ardından bir hükümet değişikliği olmuştur. Özellikle İstanbul' da ulema kanadın ve muhaliflerin tuttuğu bir paşa sadrazam yapıldı. Daha batıcı olan Ali Paşa' nın yerine daha muhafazakâr Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa' nın sadrazam olmasının arka planında Kuleli tepkisi de kendini göstermektedir.

Kuleli hareketinin kısa vadede etkisinin ardından uzun vadede etkisi ise daha tesirli olmuştur. Nitekim Kuleli' den sonra meydana gelecek olan Genç Osmanlı hareketi ve onu takiben Jön Türk akımı meşruiyet adına Kuleli' ye dayanacaklardır. Esas hedefleri farklı olmakla birlikte Tanzimat döneminin ilk etkili muhalefet hareketi olarak kendisinden sonra yapılacak muhalefetlere örnek teşkil etmiştir.

---

²²⁵ Kemal Çiçek, "Mehmet Emin Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C.28, Ankara 2003. s. 464

SONUÇ

Tarihe Kuleli Vak'ası adı ile tarihe düşmüş olan hadise, bugüne kadar farklı şekillerde yorumlanmıştır. Olay her dönemin siyasî atmosferi içinde ele alınmış ve birbirinden farklı değerlendirilmeler ortaya çıkmıştır. Kuleli hareketi dönemlere göre, kâh üç-beş akli noksan kişinin kalkıştığı bir macera hareketi olarak, kâh hürriyet yolunda istibdat yönetimine bayrak açan ilk muhalif hareket olarak, kâh devleti nizama sokmak adına tümünden bir anayasal meşrutiyete geçirme hareketi olarak, kâh yenilikleri hazmedemeyen irticai bir hareket olarak addedilmiştir. Olaya ilerici-gerici eksenli bakılması da Kuleli Vak'ası' nı anlamayı zorlaştırmaktadır. Kuleli muhaliflerini objektif şekilde değerlendirmek ve olayı o şekilde yorumlamak gerekmektedir.

Kuleli Vak'ası' nın politik amaçları ne idi? Muhalifler neden rahatsızlık duymuşlardı? Devletin hükümdarına karşı bir suikast tertip edecek derecede rahatsızlık yaratan faktör ne olmuştu? Biz aslında bu soruların cevabını Şeyh Ahmet' in bir cümlesinden çıkartabilmekteyiz. Şeyh Ahmet' in "*Muradımız icra-i şariat ve Tanzimat' ın def'i idi*" cümlesi bizleri bu soruların cevabına götürmektedir. Bu sözler ile biz Kuleli muhalefetinin, Tanzimat dönemine karşı ne denli tepki dolu olduğunu görebiliyoruz. Nitekim Şeyh Ahmet, Tanzimat' a karşı girişilen bu harekette başarısız olmaları sonucunda ise "*din uğruna feda-i can edip şehit oluruz*"²²⁶ demektedir. Şeyh Ahmet' in bu söylemi Tanzimat ve dönemine "Kuleli" bakışını çok iyi özetlemektedir.

Cevdet Paşa' nın eserinde belirttiği gibi Islahat Fermanı' nın ilanından sonra ehl-i İslâm' dan kimseler "*Âbâ ve ecdadımızın kanyla kazanılmış olan hukuk-ı mukaddese-i milliyemizi bugün ga'ib ettik. Millet-i İslâmiyye millet-i hâkime iken böyle bir mukaddes haktan mahrum kaldı. Ehl-i İslâm'a bu bir ağlayacak ve matem edecek gündür*" diyerek tepkilerini ortaya koymuşlardır. O gün tepki koyan bu kişiler arasında şüphesiz Şeyh Ahmet ve Kuleli muhalifleri de bulunmaktaydı. Halbuki

---

²²⁶ No:25, Çerkes Şuayib, s.2b

gayr-i Müslimlere ilk defa Islahat Fermanı ile haklar verilmemekteydi. Islahat ve Tanzimat dönemlerinden önce de gayr-i Müslim azınlıklara birtakım haklar verilmişti. Fakat gayr-i Müslimlere verilen bu haklar dönem itibariyle bir lütuf mahiyetinde olmuş ve daha ileri gitmemiştir. Islahat Fermanı'nda ise gayr-i Müslimler üzerinde gerçekleştirilen iyileştirmeler bir lütuftan ziyade zarurî nedenlerden vücuda gelmiştir. Gayr-i Müslimler için yapılan bu iyileştirmeler ile Müslüman olmayan Osmanlı tebaası da askere gidebilecek, devlet memuriyetinde bulunabilecekti. Gayr-i Müslimlerin askere alımıyla ilgili Osmanlı'nın yüzyıllardır sürdürdüğü "cihad" anlayışı da mecburî olarak değişime uğradı. Şeyh Ahmet' in "*Muharebe din için değil devlet içindi*" söylemiyle Islahat Fermanı'nın "cihad" anlayışını nasıl değişime uğrattığını ve Kuleli muhalefetince nasıl algılandığını fark ediyoruz. Islahat' a duyulan tepkinin nedenine baktığımızda yüzlerce yıllık geleneklerin yıkılmış olmasını görüyoruz.

Kuleli Vak'ası'nın meydana gelmesinde Tanzimat ve Islahat fermanlarının getirdiği yenilikler rol oynamaktaydı. Peki Abdülaziz bu harekette rol oynamış mıydı? Muhaliflerin istintaklarında Abdülaziz' i görmekteyiz. Abdülaziz' in cülusundan sonraki süreçte Kuleli muhaliflerinin affedildiğini ve Hüseyin Daim Paşa'nın daha büyük mevkilere getirildiğini görüyoruz. Abdülaziz ve Kuleli arasındaki bu ilişki süreci, Abdülaziz' in Kuleli gizli muhalefetinden haberdar olduğunu teorisini kuvvetlendirmektedir. Abdülaziz' in muhalif hareketin oluşmasında direk etkisi olmasa bile daha sonraki süreçte kendi çıkarları doğrultusunda Kuleli muhalefetini kullanmaya çalışmış olma ihtimali kendini göstermektedir.

Hülasa, Tanzimat ve onu takiben ilan edilen Islahat Fermanı ülke içinde yaşayan dindar kesimi rahatsız etmiştir. Gayr-i Müslimlere verilen ayrıcalıklar ve haklarında yapılan reformlar, onları ülke içinde yüzyıllardır hâkim konumda yaşayan Müslüman tebaa ile eşit konuma getirmiştir. Yüzyıllardır süren geleneklerin mirasçıları olarak kendilerini gören bir takım kişiler "*icra-i şeriat ve Tanzimat' in def'i*" üzerine harekete geçmiş ve bu yolda sultana silah doğrultmak fikrinden bile çekinmemiştir. Osmanlı yönetimi tarafından yapılan reformların, kadim İslâmî gelenekler ile bağdaştırılmaması iktidar ile muhalefetin arasını açmıştır. Burada

karşımıza yenilikçiler ve gelenekçiler çıkmaktadır. Nitekim Kuleli Vak'ası, ne bir meşrutiyet lehine hareket idi ne de salt irticai bir ayaklanmaydı. Kuleli muhalefetinin, ülkenin modernleşmesine bir tepkiden ziyade, dinî geleneklerin sekteye uğratılmasına itirazları vardı. Kuleli muhalefeti, devlet içinde başlatılan yenilik hareketlerine, gelenekleri adına karşı durmaya çalışan bir grubun hareketidir. Bundan dolayı "Kuleli Vak'ası" nın Tanzimat dönemi getirilerinin ülkedeki dindar-gelenekçi kesimin üzerinde yarattığı memnuniyetsizliğin bir karşı tepkisi olarak tezahür etmiş olduğu kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

BAŞBAKALIK OSMANLI ARŞİVİ

İrade-Dahiliye (İ.DH); 529/36665; 445-1/29437

SÜRELİ YAYINLAR

Ceride-i Havadis, 24 Safer 1276, S. 953; 21 Rebiülahir, 1276, S.961

Peyam-ı Sabah, 15 Teşrinisani 1920, S.699

Yeni Tasvir-i Efkar, 3 Haziran 1909, S. 4

Takvim-i Vakayi, 2.Cemaziyelevvel 1276, S. 574

Tercüman-ı Ahval, 10 Rebiülevvel 1278, S. 79

TELİF VE TETKİK ESERLER

Ahmet Cevdet Paşa, **Tezakir**, (1-12)-(13-20), haz. Cevdet Baysun, Ankara 1991

Ahmet Cevdet Paşa, **Ma'ruzat**, haz. Yusuf Halaçoğlu, İstanbul 1980

Ahmet Mithat, **Kainat**, Osmanlı Tarihi Bölümü, İstanbul 1292

Ahmet Mithat, **Üss-i İnkılap**, C.1, İstanbul 2013

AKÇURA, Yusuf, **Zamanımız Avrupa Siyasi Tarihi**, Ankara 1933

ALTUNDAĞ, Şinasi, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, Ankara 1988

BERKES, Niyazi, **Türkiye' de Çağdaşlaşma**, İstanbul 2003

ÇİÇEK, Kemal, "Mehmet Emin Paşa" **İslam Ansiklopedisi**, C. 28, Ankara 2003

DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzanlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C.2, İstanbul 1996

DAVİSON, Roderic, **Osmanlı İmparatorluğunda Reform 1856-1876**, İstanbul 2005

DEMİR, Şerif, "Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 29, Bahar 2011

EBUZZİYA, Ziyad, **Şinasi**, haz. Hüseyin Çelik, İstanbul 1997

ENGELHARDT, Edouard Philippe, **Türkiye ve Tanzimat**, çev. Ali Reşad, İstanbul 1328

ERYILMAZ, Bilal, **Tanzimat ve Yönetim' de Modernleşme**, İstanbul 2010

İĞDEMİR, Uluğ, **Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma**, Ankara 1937

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, C.1, İstanbul 2013

İNALCIK, Halil, "Tanzimat Nedir?", **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Ankara 2006

JORGA, Nicolae, **Osmanlı Tarihi**, C.5, çev. Kemal Beydilli-Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.5-6, Ankara 2011

KURAN, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul 1945

KÜÇÜK, Cevdet, "Abdülmeçid", **İslam Ansiklopedisi**, C.1, İstanbul 1988

LEWİS, Bernard, **Türkiye' nin Modernleşmesi**, Ankara 2004

Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, haz. İsmet Miroğlu, C.1, İstanbul 1983

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul 2007

MARDİN, Şerif, **Türkiye' de Din ve Siyaset**, İstanbul 2006

MARDİN, Şerif, **Türkiye' de Toplum ve Siyaset**, İstanbul 2007

MARDİN, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul 2006

Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**, haz. Nuri Akbayar, C.2, İstanbul 1996

ONARAN, Burak, "Kuleli Vakası Hakkında Başka Bir Araştırma" **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, S.5, Bahar 2007

PEDROSYAN, Y.A., "1859 Kuleli Vakasının Karakterine ve Bunun Türkiye' deki Yerine Dair", **Bellekten**, C.33, S. 129-130, Ankara 1969

RİEDLER, Florian, **Osmanlı İmparatorluğunda Muhalefet ve Meşruiyet**, İstanbul 2012

SATIŞ, İhsan, "Kırım Savaşından Sonra Kafkasya' dan Anadolu' ya Göçler ve Şanlıurfa Yöresine İskanlar, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C.12, S.1, 2012

ŞEREF, Abdurrahman, **Tarih Söyleşileri**, İstanbul 1980

TANÖR, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul 1999

TANPINAR, Ahmet Hamdi, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul 2012

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye' de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul 1995

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, C.1, Ankara 1987

TÜRKMEN, Zekeriya, "Kuleli Vakası", **İslam Ansiklopedisi**, C.26, Ankara 2002

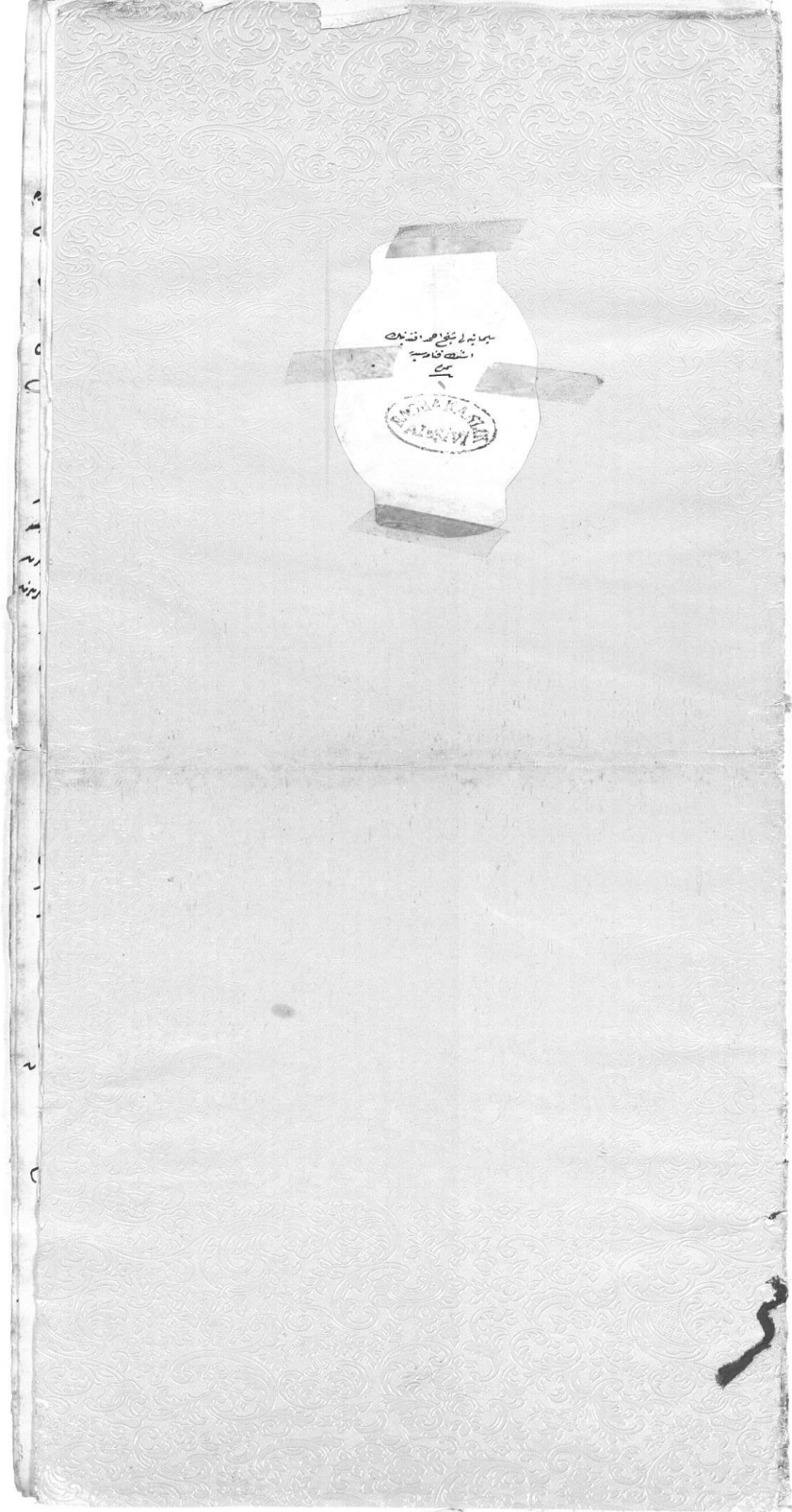
TÜRKÖNE, Mümtazer, "Kuleli Vakası", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.6, İstanbul 1999

VAMBERY, Arminius, **His Life and Adventures Written By Himself**, London 1889

WANDA, **Souvenirs Anecdotiques Sur La Turquie (1820-1870)**, Paris 1884

EKLER

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

İ.DH.00445.01

نقد قومه مندوبان

فصلی در شرح حال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام
عبارت شده است این کتاب در بیان احوال و سیرت ائمه اطهار علیهم السلام
بوده و در بیان سیرت ائمه اطهار علیهم السلام
بوده و در بیان سیرت ائمه اطهار علیهم السلام
بوده و در بیان سیرت ائمه اطهار علیهم السلام

میرزا آقاخان کرمانی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

میرزا آقاخان کرمانی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

میرزا آقاخان کرمانی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

تاریخ خلاصه علی و اولاد او
تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران

تاریخ خلاصه علی و اولاد او
تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

تاریخ خلاصه علی و اولاد او
تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران

تاریخ خلاصه علی و اولاد او
تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

تاریخ خلاصه علی و اولاد او
تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران

تاریخ خلاصه علی و اولاد او
تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

تاریخ خلاصه علی و اولاد او
تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران

تاریخ خلاصه علی و اولاد او
تبریزی صاحب المصابیح
الاصغر در خلاصه تاریخ ایران
سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

کتابخانه اولادین حاله در

دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه

اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه

اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه

اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه

اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه

اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه
اولادین حاله دره بزرگه است و در این کتابخانه

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

کتابخانه اولادین حاله در

Kılıç Ali Paşa Cami

KULELİ KIŞLASI